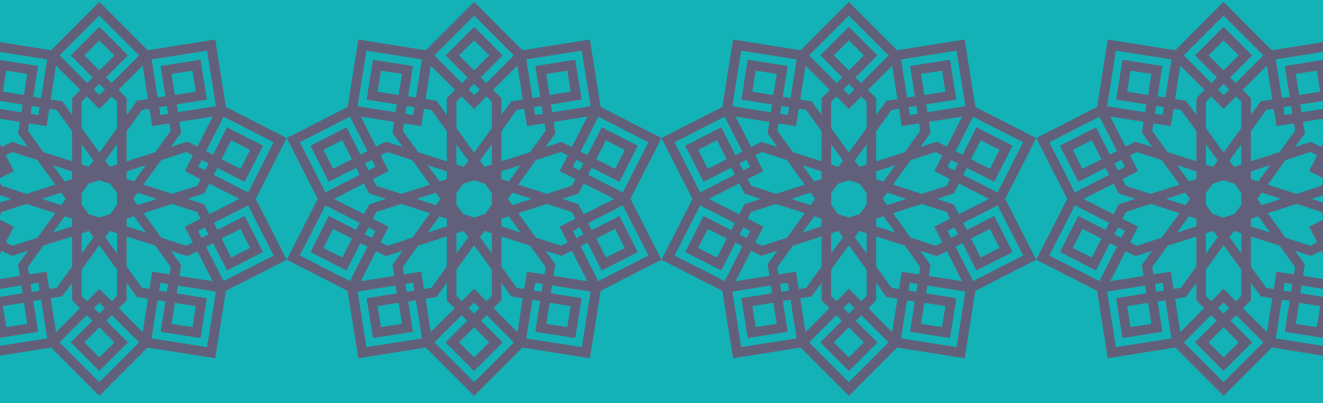

INTERNATIONAL JOURNAL OF POLITICAL STUDIES

Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi

Vol. 3 No.3 December 2017

www.politikarastirmalar.org

ISSN: 2528-9969

International Journal Of Political Studies

(Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi)

December/Aralık 2017

Volume / Cilt 3

Issue / Sayı 3

p-ISSN: 2528-9969

e-ISSN: 2149-8539

www.politikarastirmalar.org

International Journal of Political Studies (IJPS) is an academical, periodic and refereed journal published on April, August, and December -three times in a year- by the Center of Political Economical and Social Research (PESA). The Journal publishes articles which are written in the discipline of social sciences like Public Administration, Political Sciences, International Relationships, Sociology, History, Philosophy, Psychology and Turkish Language. The Journal aims to help distribute, discuss and evaluate investigations and scientific studies by academicians, market and for those who are interested. The Journal is published on internet.

Permission to make digital or hard copies of part or all of the International Journal of Political Studies for personal or classroom use is granted without fee provided that copies are not distributed for profit or directional commercial advantage. No part of this publication may be reproduced or distributed in any form or by any means, or stored in data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. Permission may be requested from the PESA Research and Publication Department.

Copyright © 2017 by PESA

No responsibility for the views expressed by authors and reviews in the International Journal of Political Studies is assumed by the editors or by the Publisher Center for Political, Economic and Social Research (PESA).

Contact Editorial Office

Address: Arabacı Alanı Mahallesi Mustafa Ocak Sokak No:9 D:2 Serdivan-Sakarya/Türkiye

E-mail:

politikarastirmalardergisi@gmail.com

Phone: +90 532 769

5899

Fax: +90 (264)

295 6233

Published by: Center for Political, Economic and Social Research (PESA)

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (PESA)

www.pesar.org

International Journal of Political Studies (IJPS)

Published by PESA, On Behalf of PESA the Owner is
Fatih YARDIMCIOĞLU

Editors / Editörler
Bünyamin Bezci
Serdar Güleler

Editorial Assistants / Editör Yardımcıları
Soner Tauscher
Fikret Topal

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU

Habib Ahmed, Durham University, UK
Prof. Dr. Ahmet K. Bayram, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla Yayla, Haliç Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek, Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz Tomar, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Emre Bağce, Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun Yılmaz, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Kaya, İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Muharrem Kılıç, Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman S. Öğün, Maltepe Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Şevki Hakyemez, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Alev Erkilet, Sabahattin Zaim Üniversitesi
Doç. Dr. Derda Küçükcalp, Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Doğan Bıçkı, Muğla Üniversitesi
Doç. Dr. İrfan Haşlak, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem Oğuzhan, Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Z. Abidin Kılınç, Sakarya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. C. Duran Uzun, Çankaya Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Edip Bekaroğlu, İstanbul Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fikret Çelik, Kırıkkale Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Nebi Miş, Sakarya Üniversitesi

www.politikarastirmalar.org

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Makaleler / Articles

- Avrupa Birliği Göç Politikası Ve Kitlesele Göç Akınları Karşısındaki Durumu**
Mehmet Duruel 1
- The Impact of the Syrian Refugee Crisis on Turkey-EU Relations**
Sefa Çetin, Erol Turan, Atakan Çetin ve Oğuz Hamşioğlu 13
- Yunanistan ve Suriyeli Mülteciler: Avrupa'nın Kapısını Zorlamak**
İlhan Aras ve Akın Sağıroğlu 20
- Sığınmacıların Güvenlik İhtiyacında Sosyal Sermayenin Etkisi: Osmaniyeye İlindeki Suriyeli Sığınmacılar Üzerine Bir İnceleme**
Tuğba Yolcu, M. Burhanettin Coşkun ve A. Aslı Sezgin 29
- Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi**
Hüseyin Yeltin ve Kübra Işık 39
- 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye'nin Ekonomik ve Mali Göstergeleri**
Harun Kılıçaslan 51
- Doğum Kontrol Teşviklerinden En Az Üç Çocuğa: Tarihsel Süreçte Türkiye'de Antinatalist ve Pronatalist Politikaların Seyri**
Akın Özdemir 65
- Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Tahayyülü: Remzi Oğuz Arık**
Hüseyin Sadoğlu 76
- Pogge ve Held'de Kozmopolitizm ve Egemenlik İlişkisi**
M.Zahit Böcek 84

Kitap Değerlendirmesi / Review

- Milliyetçilik, Moderniteye Giden Beş Yol (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Amerika) - Liah Greenfeld**
Onur Türkölmez 95

AVRUPA BİRLİĞİ GÖÇ POLİTİKASI VE KİTLESEL GÖÇ AKINLARI KARŞISINDAKİ DURUMU

EUROPEAN UNION IMMIGRATION POLICY AND THE SITUATION AGAINST MASS IMMIGRATION

Mehmet DURUEL

Yrd. Doç., Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, ÇEEİ Bölümü, duruel@mku.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 17 Aralık 2017
Kabul 21 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği
Göç
Suriye

ÖZET

Ekonomik işbirliği temeline dayalı bir organizasyon olarak ortaya çıkan AB (Avrupa Birliği), ilerleyen süreçte siyasi ve sosyal bütünleşmeyi de kapsayan hedefler belirlemiş ve bu hedefler doğrultusunda çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu düzenlemelerden birisi de göç politikasıdır. Birlik üyesi ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal alanlarda dünyanın çoğu bölgesinden daha ileri seviyede olması ve müreffeh bir hayat sunması göçmenler bakımından bu ülkeleri son derece cazip kılmaktadır.

İşsizlik ve düşük hayat standartlarından daha aktif bir iş piyasası ve başta eğitim olmak üzere daha kaliteli ve müreffeh bir hayat yaşamak amacı ile bireysel ve göreceli olarak daha düşük sayılarla AB üyesi ülkelere yönelen göçler karşısında başlangıçta ortak bir düzenlemeye gerek duyulmamıştır. Üye ülkelerin kendi talepleri ile davet ettiği işgücü, politik gerekçeli iltica talepleri ya da eğitim amaçlı süresi belirli göçmenler için AB temel prensiplerine aykırılık teşkil etmemek kaydıyla her ülke kendi düzenlemelerini kendisi yapmış ve hayata geçirmiştir. Ancak ilerleyen süreçte göçmen kitlesinin nitelik ve nicelik olarak değişim göstermesi ve AB sosyal politika uygulamalarını tehdit etmesi AB'nde bu alanda ortak politikalar oluşturma yönünde düzenlemeler yapılmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada AB ortak göç düzenlemelerinin gelişimi ve son dönemlerde özellikle orta doğu bölgesindeki politik istikrarsızlıklar ve savaş ortamından kaynaklanan kitlesel göç hareketleri Suriyeli Sığınmacılar özelinde incelenecektir. AB göç politikalarının Suriyeli Sığınmacılara yönelik tepkisel önlemleri AB'nin başta insan hakları olmak üzere diğer evrensel değerleri ile ne derece örtüştüğü sorgulanacaktır.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ARTICLE INFO

Received 17 December 2017
Accepted 21 December 2017

Keywords:

European Union
Migration
Syria

ABSTRACT

European Union (EU), which is based on an organization about economical cooperation, has determined targets which includes social and politics integration in the progress duration and makes the different arrangement in the direction of these targets. One of these arrangements is the migration policies. These countries are attractive because these country have advanced level about economical, politics and social area from the most of the other countries and they can offer comfortable live for the immigrants.

At the beginning it has not seem necessary to make any arrangement against the migration which is oriented to the EU countries with small and individually numbers to have good living conditions and have good education and have a work market which is more active than the unemployment and low living standards. Every country makes its own arrangement and apply these policies about the labor that they invite, request politic asylum or refuges for specific education without making any contradiction to the basic principles of EU. But at improving duration because the quality and quantity of the immigrant change and it threaten the EU's politics social applications, it causes to make common arrangements about this area.

In this study the improvement of the common migration arrangement of EU, instability policies in the Middle East at the last term, mass of the migration which is caused from the war environment will be examined on specifically Syrian Refugees. It is going to be questioned how the reactive preventions of the EU's migration policies against the Syrian Refugees overlap with the EU's universal values especially human rights.

© 2017 PESA All rights reserved

GİRİŞ

Göç, mülteci, sığınmacı sorunu son dönemlerde insanlığın karşı karşıya kaldığı en önemli meselelerden biridir. Birleşmiş Milletler verilerine göre 300 milyona yakın insan, yani dünya nüfusunun yüzde 3'ü kendi ülkeleri dışında yaşamaktadır. Aynı verilere göre ülkelerin nüfuslarına göre sıralanması durumunda 196 ülke arasında dünyanın 21 büyük ülkesinin göçmenler ülkesi olacağı ifade edilmektedir. Bu durum göç olgusunun nedenleri ve sonuçları ile toplumları, devletleri ve onların ortaya koyduğu politikaları ciddi şekilde etkilediği küresel bir insanlık sorunu haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Tarihin her döneminde toplumları derinden etkileyen göç hareketlerinin varlığına tanık olunmuştur. Söz konusu göçlerin sebepleri, sonuç ve tesirleri yaşandıkları dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkileri ile yakından ilintilidir. İnsanlar çeşitli nedenler sonucu kendi ülkelerini terk edip başka ülkelere göç etmekte ve göç edilen ülkeler göçün doğurduğu sonuçlara yönelik çeşitli politikalar üretmek durumunda kalmaktadırlar. Bu politikalar göçmen ve sığınmacıları kabullenen, yapıcı ve içselleştirici karakterde olabileceği gibi, reddiyeci ve dışlayıcı da olabilmektedir.

Kadim bir göç geçmişine sahip coğrafyada ekonomik işbirliği temeline dayalı bir organizasyon olarak ortaya çıkan AB (Avrupa Birliği), ekonomik, politik ve sosyal alanlarda dünyanın çoğu bölgesinden daha ileri seviyede olması ve müreffeh bir hayat sunma iddiası nedeniyle göçmenler bakımından son derece cazip bir alan olarak görülmüştür. Son dönemlerde Arap Baharı ile tetiklenen küresel göç akınlarının hedef coğrafyası haline gelen AB'nin, gelişim sürecinde siyasi ve sosyal bütünleşmeyi de kapsayan düzenlemelerinden birisi de göç politikasıdır.

İşsizlik ve düşük hayat standartlarından daha aktif bir iş piyasası ve başta eğitim olmak üzere daha kaliteli ve müreffeh bir hayat yaşamak amacı ile bireysel ve görel olarak daha düşük sayılarla AB üyesi ülkelere yönelen göçler karşısında başlangıçta ortak bir düzenlemeye gerek duyulmamıştır. Üye ülkelerin kendi talepleri ile davet ettiği işgücü, politik gerekçeli iltica talepleri ya da eğitim amaçlı süresi belirli göçmenler için AB temel prensiplerine aykırılık teşkil etmemek kaydıyla her ülke kendi düzenlemelerini kendisi yapmış ve hayata geçirmiştir. Ancak ilerleyen süreçte göçmen kitlesinin nitelik ve nicelik olarak değişim göstermesi ve AB sosyal politika uygulamalarını tehdit etmesi, AB'nde bu alanda ortak politikalar oluşturma yönünde düzenlemeler yapılmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada AB ortak göç düzenlemelerinin gelişimi ve son dönemlerde özellikle orta doğu bölgesindeki politik istikrarsızlıklar ve savaş ortamından kaynaklanan küresel göç hareketleri Suriyeli Sığınmacılar özelinde incelenecektir. AB göç politikalarının Suriyeli Sığınmacılara yönelik tepkisel önlemleri AB'nin başta insan hakları olmak üzere diğer evrensel değerleri ile ne derece örtüştüğü sorgulanacaktır.

1. Avrupa Birliği Göç Politikasının Oluşumu

İkinci Dünya Savaşı'na kadar "göç gönderen" konumda olan Avrupa ülkeleri, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren göç alan topraklar haline gelmiş, buna paralel olarak kendi göç politikalarını oluşturmaya başlamıştır (Canpolat ve Arıner, 2012: 12). AB'nde üye ülkelerin hangi şekilde ve şartlarda mülteci kabul edeceği, kimlere mülteci statüsü vereceği hususu uzun yıllar üyelerin kendi yetki ve düzenleme alanında bulunmuştur. AB üyesi olan ülkelerin entegrasyonu arttıkça iltica ve göç hususları, AB'nin tartıştığı önemli konular arasında yerini almıştır. Bu tartışmalar, AB'nin mültecilerle ilgili ortak hukuki kurallar ve politikalar üretmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Süreç içerisinde üye devletlerin AB çatısı altında sığınma ve göç politikalarıyla ilgili ortak düzenlemeler yapmaya başladığı görülmüştür. Bu kapsamda üye devletler taraf oldukları uluslararası antlaşmaların ve AB düzenlemelerinin hükümlerini kendi iç hukuk düzenlerine yerleştirmişlerdir (Dürgen, 2015: 25). Böylesine geniş süreç bütün AB üyelerinin ve dolayısıyla birlik açısından vatandaş olmayanlara ilişkin şartlarla birlikte etnik yapı, ekonomi ve ulusal güvenlik gibi önemli hususları da yeniden şekillendirmektedir (Akalin, 2013: 51).

İkinci Dünya Savaşı sonrası başta ekonomi olmak üzere her alanda yıkıma uğramış Avrupa ülkeleri, hızlı bir şekilde gelişmek adına tekrar bir mücadeleye başlamıştır. Ülkelerini kalkındırma adına bütün gayretlerini gösteren Avrupa Ülkeleri çok çalışmakla beraber artan işgücü ihtiyacını karşılamak için "açık kapı" politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda gelişmemiş ülkelere Avrupa ülkelerine göç başlamış olup, söz konusu konu göç akımı 1945-1973 yılları arası devam etmiştir. Açık

kapı politikası olarak ifade edilen dönemde pek çok göçmen işçi Avrupa ülkelerine çalışmak üzere gitmiştir (Savaşan, 2009: 19). Bu süreç henüz ortak göç ve iltica düzenlemelerine ihtiyaç duyulmadığı bir dönem olarak bilinmektedir.

AB Ortak Göç Politikası (OGP), ilk olarak AET Kurucu Anlaşması olan 1957 Roma Antlaşması'nın kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına ilişkin hükümlerinin bulunduğu III. Başlıkta ele alınmıştır. Buradaki temel amacın altında, yerleşme ve çalışma özgürlüğünün sağlanarak Birlik ülkelerinin sahip oldukları içsel emek potansiyelinden maksimum düzeyde yararlanabilmek yatmaktadır. Ancak, AB ülkelerinin hedeflediği içsel emek hareketliliği toplam göç yoğunluğu içinde oldukça düşük bir oranda kalmaktadır (Gençler, 2005: 184).

1973 yılında dünyada ortaya çıkan ve büyük ekonomik sorunlara neden olan petrol krizi sebebiyle, açık kapı politikası yerini “kapalı kapı” politikasına bırakmıştır. 1970’li yıllarda bir yandan ekonomik krizlerin etkisiyle girilen durgunluk dönemlerinin yükselttiği işsizlik oranları, diğer yandan yeni gelişen üretim teknolojilerinin ihtiyaç duyduğu işçi profiline değişmesi ile dışarıdan geniş ölçeklerle işçi kabul edilmesi sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle, ülkeler bazında çeşitli tedbirler alınmaya başlanmıştır. Diğer yandan, bu süreçte aile birleşmeleri yoluyla ya da siyasi sığınma talepleri ile gelişler devam etmiş, göçün istenildiği zaman kolayca durdurulabilecek bir olgu olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır (Samur, 2008: 4). Serbest piyasanın özellikle Ortak Pazarın gerektirdiği mal, hizmet, sermaye ve emek dolaşımının serbest kalmasıyla birlikte, göçmen ve sığınmacılar artık insani yardım ve koruma gerektiren veya işçi göçmenleri gibi ekonomik bir amaca hizmet eden kişiler olarak değil, devletin sosyal hizmetlerinden yararlanmaya çalışan veya sosyal düzeni tehlikeye sokan, sınırlara tehdit oluşturan kişiler olarak görülmeye başlanmıştır (Canpolat ve Arıner, 2012: 13). Bu süreç göç ve iltica konusunun AB düzeyinde ele alınması gerekliliğini gündeme getirmiştir.

1.1. Schengen Anlaşması

Göç konusunda hükümetler arası işbirliğinin ilk sonucu 1985 yılında Avrupa Toplulukları üyesi 5 ülke (Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda) tarafından imzalanan Schengen Anlaşması” olmuştur. Söz konusu anlaşma, bir yandan imzacı devletlerin ortak sınırlarındaki kontrolleri yavaş yavaş kaldırırken, diğer yandan dış sınırları üzerinde denetimleri güçlendirmiştir (Güleç, 2015: 85). Sözleşmeye bakıldığı zaman istenmeyen göçmenlerin ve sığınmacıların legal girişine imkan vermeyecek kural ve şartların konulduğu görülmektedir. Anlaşma ile iç ve dış güvenlik önlemleri ile dışarıdan gelmesi muhtemel mültecilerin girişleri engellenmektedir. Bu açıdan bakıldığı zaman fiilen Avrupa topraklarına girmemiş şahsın Avrupa Birliği’ne sığınmacı olarak başvurması kendi hukukları kapsamında da mümkün değildir. Ayrıca, Avrupa Birliği “taşıyıcıların sorumluluğu(carrier sanctions)” uygulaması ile beraber sığınmacıları taşıyacak firmalara yüksek miktarda para cezası vererek herhangi bir belge temin edemedikleri için mülteci başvurusunda bulunamayan mağdurların seyahat hakları ellerinden alınmaktadır. Söz konusu uygulamaların insan haklarını engelleyecek ölçüde sert olmasından hareketle, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’nde yer alan “geri göndermeme ilkesi”nin açıkça aykırı olduğu görülmektedir (Ünlü, 2007: 135). Öte yandan, Avrupa Birliği üyeleri tarafından hazırlanan Schengen Bilgi Sistemi de sığınmacıların aleyhine olarak uygulanmaktadır. Normal şartlar altında kural gereği herhangi bir AB üyesi içinde yakalanan kamu düzeni ve ulusal güvenlik açısından tehlike oluşturan kimseler sisteme kaydedilmektedir. Ancak, AB üyesi ülkelerin, suç işlemedikleri halde sınırlarına illegal giren veya sığınma talebi reddedilen sığınmacıları sisteme kaydettiği görülmektedir (Özcan, 2005: 41-47). Avrupa ülkeleri tarafından kurulan elektronik sisteme kaydı olan sığınmacıların ise Schengen’e taraf olan hiçbir ülkeye girme şansları bulunmamaktadır. Bu gelişmeler ışığında, insan hakları savunucuları tarafından “Avrupa Kalesi (Fortress Europe)” yaratılmaya çalışıldığı şeklinde değerlendirmeler yapılarak eleştirilmektedir (Kirişçi, 2002: 72).

1.2. Dublin Sözleşmesi

1990’lı yılların başında Sovyetler Birliği’nin dağılması, balkanlardaki gerginlikler, Yugoslavya’nın parçalanması ve Bosna Hersek işgali olayları sebebiyle AB ülkelerine yönelik ciddi göç kitlesi oluşmuştur. Bu durum ise AB üyesi ülkeler arasında mültecilik ve göçmenlik konularında ciddi görüş farklılıkları ortaya çıkarmış ve zaman zaman tartışmalara sebep olmuştur (Ünlü, 2007: 136). Sığınmacı rakamlarındaki artış sebebiyle, AB üyesi devletlerin sorumluluk alanlarının tespit edilmesine yönelik olarak Dublin Sözleşmesi (Dublin-1) kabul edilmiştir. Sözleşmenin daha sonra topluluk sütununa

aktarılmısıyla Dublin Tüzüğü meydana gelmiştir (Akalin, 2013: 56). Dublin Sözleşmesi genel itibariyle Schengen Sözleşmesi'nin içinde yer alan sığınma taleplerine ilişkin kuralları taşıtmaktadır. Bununla beraber, şartların belirlenmesindeki sorumlu ülkenin tespitine ilişkin daha kapsamlı açıklamalara yer verilmiş olup, siyasi sığınmacının kim olduğu hakkında da uzlaşılmıştır (nl, 2007: 136). Schengen Sözleşmesi'ne benzer şekilde Dublin Sözleşmesi de Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (ATAD)'ın hukuki denetimine tabi değildir. Bundan dolayı, Schengen Sözleşmesi ile Dublin Sözleşmesi arasında herhangi bir çatışma yaşanmaması amacıyla Dublin Sözleşmesi'nin 01.09.1997'de yürürlüğe girmesiyle beraber, Schengen Sözleşmesi'nin sığınma ile ilgili olan bütün hükümleri ortadan kalkmıştır (Akalin, 2013: 56). Öte yandan, Dublin Sözleşmesi, sığınma taleplerinin içeriği ile ilgilenmemekte, yalnızca sığınmacıların AB ye devletlerinin topraklarına girişi ve başvuru koşulları dikkate alınarak sorumlu ülkeyi tespit etmektedir (nl, 2007: 136). Söz konusu şartlar masaya yatırılıp, akabinde sıranın başından başlamak suretiyle sığınmacının hangi şarta uyduğuna bakarak, sorumlu ülke tespit edilmektedir (Akalin, 2013: 56). Söz konusu hiyerarşik sıra ise: Aile birleşimi(sığınmacının ailesinin bulunduğu ülke sorumludur), -Oturma izninin olduğu lke, -Vize aldığı lke,-İllegal giriş yaptığı lke, -Legal giriş halinde girişin ilk kabul edildiği lke, -Bunların hiçbirinin uymadığı(elçiliğe başvuruda bulunma gibi özel durumlarda) sığınma başvurusunun yapıldığı ülke olarak belirlenmiştir (nl, 2007: 136). Diğer taraftan, Dublin Sözleşmesi, AB üyelerini birleştiren ortak bir mülteci tanımına ulaşmadan, ortak ilke ve şartları belirlemeden AB yelerinin sığınma başvurularına yönelik kararlarını standart hale getirmeye çalıştığı için etkisiz bir düzenleme görünümü sergilemiştir. Sözleşme, sığınmacıların başvurularını istedikleri ülkeye yapmalarını engellemektedir. Ayrıca, sığınmacıların bir AB ülkesinden diğerine yönelik seyahatini engellemek üzere tasarlandığı ifade edilmektedir. Bu ve buna benzer örnekler ve tespitler işığında Dublin Sözleşmesi'nin sığınmacıların temel haklarını engelleyici bir yapıya da sahip olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır.

Her ne kadar Schengen ile sınırları kaldırıp serbest dolaşım imkânı sağlamış, Dublin Sözleşmesi ile de sığınma konusunda çalışmalar yapmış olsa da bunların ye devletlerin ulusal mevzuatlarında uygulanması konusunda büyük anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu anlaşmazlıklar ve Avrupa Birliği yesi ülkelerin iltica ve mülteci konusunda birlik olarak ortak karar alamama sorunu devam etmiştir.

1.3.Maastricht Antlaşması

AB düzeyinde yoğunlaşan hükümetler arası işbirliği, topluluğun bütünleşme süreci ve güç ve iltica konularındaki hükümetler arası işbirliğinin Topluluk düzeyine taşınmasına neden olmuştur. 1992 senesinde imzalanan ve 1993'te yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması erevesinde Avrupa Topluluğu "Avrupa Birliği" adını almış ve AB'nin " temel sütün"u oluşturulmuştur. Antlaşmanın AB'nin g politikası açısından en önemli noktası ise, Antlaşmadan önce devletler arası koordine edilen oluşumları kurumsal olarak birleştirmesi ve AB'nin nc temel olan "Adalet ve İçişleri" alanına entegre etmesidir (Canpolat ve Arıner, 2012:13). Bu erveden bakıldığında Maastricht Antlaşması'nın en önemli özelliği, bu konularda hükümetler arası işbirliğini n görmesinin yanı sıra, bu alanda AB organlarına da yetki vermesidir. Böylece, g ve iltica politikalarında Topluluk çapında ve düzeyinde çalışmalar yoğunlaşmaya başlamıştır (Somuncu, 2006: 46).

Maastricht Antlaşması'nın getirdiği düzenlemeler ile her ne kadar içişleri ve yargısal konularda AB üyelerini birleştirici bir yapıya sahip olsa da sığınma hususunda pek fark olmadığı görülmektedir. Sığınma politikası hususunda çok sayıda çalışmalar yapılmış olup, AB yesi ülkeler söz konusu çalışmalardan "Sığınma Prosedürleri için Asgari Teminatlar Hakkında Konsey Kararı"nda ulusal kanunlarını karardaki hükümlerle uyumlaştırmayı kabul etmişlerdir. Ancak, sığınma politikası hususundaki ulusal mevzuatların tamamı ile uyumlaştırılması gerekirken, çok az düzeyde anlaşma sağlayabilmişlerdir (Savaşan, 2009: 20).

1.4. Amsterdam Antlaşması

AB yeleri tarafından Ekim 1997'de imzalanan Amsterdam Antlaşması, 1999 yılında yürürlüğe girmiştir. AB'nin sığınma politikasının gelişiminde bir dönüm noktası olarak Amsterdam Antlaşması ile beraber sığınmayla ilgili yaşanan sıkıntılıların üzümünde AB yelerinin aralarında yapacakları

antlaşmalar belirleyici olmaktan çıkarılmıştır. Bunun yerine sığınmacı sorunu ile ilgili politika geliştirme ve karar alma yetkisinin AB kurumlarına devredilmesi gündeme getirmiştir. Söz konusu anlaşmayla beraber, AB'nin sığınma ile ilgili hususlarda hangi alanlarda yetkili olacağı belirlenmiş ve 5 yıllık bir geçiş süreci hedeflenmiştir (Dürgen, 2015: 26-27). AB üyelerinin sığınmacı konusundaki külfetlerinin paylaşımı, uzun süreli oturma ve vize verilmesine ilişkin karar ve AB üyesi ülkede ikamet eden üçüncü ülke vatandaşlarının hangi şartlarda diğer üye ülkelerde ikamet edebileceğini düzenleyen kararlar ise 5 yıllık geçiş sürecinde istisna tutulmuştur. Söz konusu geçiş sürecinde AB Komisyonu'nun yasa teklif etme yetkisini üye ülkelerle paylaşacağı, bu süre sonunda ise üye ülkelerden gelecek muhtemel teklifleri dikkate almak durumunda olacağı belirtilmiştir. Bu şekilde yapılan düzenlemeyle sığınma ile ilgili alınacak hükümlerin AB üyeleri tarafından denetlenip, sınırlandırılabilmesi anlaşılmaktadır. Ancak bu konu kapsamında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'ya bazı ayrıcalıklar tanınmış olup, bu ayrıcalıklar hem idari hem de yasal karmaşalara sebep olmuştur (Savaşan, 2009: 22). Öte yandan, AB üyeleri arasında başlatılan Schengen Sözleşmesi de 1999 yılında onaylanarak yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması'na ekli bir protokolle Topluluk sütununa aktarılmış olup, sözleşme AB hukukunun bir parçası olmuştur. Bu şekilde, Schengen Sözleşmesi de AB'nin ikincil hukuk hükümleri haline gelmiştir. Amsterdam Antlaşması ile öngörülen 5 yıllık geçiş süreciyle bağlantılı olarak, yine 5 yıllık süre için geçerli olacak şekilde Avrupa Mülteci Fonu oluşturulmuştur (Savaşan, 2009: 22).

1.5. Tampere Zirvesi

Schengen ve Amsterdam düzenlemeleriyle AB hukukunun sığınma hususunda genel çerçevesi belirlenmiştir. Herhangi bir mülteci ve sığınmacı akınına karşılık olarak AB'nin dış sınırları güçlendirilmiş ve sığınma prosedürü belli bir standarda ulaşmıştır. 1998 yılında toplanan AB Komisyonu, BMMYK ve uluslararası sivil toplum örgütleri tarafından 1951 Mülteci Sözleşmesi ile getirilen düzenlemeleri zayıflattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir (Taneri, 2012: 314). Bunun üzerine, AB Komisyonu, Ekim 1999 ayı içinde Finlandiya'nın Tampere şehrinde toplanarak "sığınma arama hakkına tam olarak saygı" hususunda anlaşmışlardır (Dürgen, 2015: 27). Bu toplantıda AB üyelerinin "Ortak Avrupa Sığınma Sistemi" oluşturulmasına karar verilmiştir (Taneri, 2012: 314). Buna göre, bir kişinin zulüm gördüğü yere geri gönderilmemesi ilkesine gerçek manasıyla uyulacağı Ortak Avrupa Sığınma Sistemi (OASS) kurma hususunda anlaşmaya varılmıştır. Buna göre ilk etapta sığınma talebini inceleyecek ülke tespit edilecektir. Daha sonra, adil ve etkin bir sığınma prosedürü kurulması amacıyla sığınmacıların taleplerinin inceleneceği standartların belirlenmesi planlanmıştır. AB üyeleri, sığınmacıların belirlenmesi ve kabul edilmesi konularındaki asgari ortak şartlardan, geçici koruma ve yardımcı korumaya kadar birçok hususta ivedi tedbirler alacaklarını ifade etmişlerdir. Bu önlemleri tabi olduğu ülke ya da transit geçiş yaptığı ülkenin siyaset, insan hakları ve kalkınma ile ilgili sorunlarına yönelik kapsamlı bir yaklaşıma dayandırmışlardır (Dürgen, 2015: 27). Ortak bir sığınmacı sistemi kurulması amacıyla hazırlanan Tampere Toplantısı'nda idari anlamda tek bir yere bağlı bir sistem kurulmamıştır. Söz konusu toplantıda kurulmak istenen sistem, önceden belirlenmiş prosedür ve şartlara bağlı sistematik bir göç politikasının hazırlanmasıdır.

1.6. Lahey Programı

Lahey Programı, 1999 yılındaki Tampere Zirvesi'nin ardından özgürlük, güvenlik ve adalet alanında 2000-2004 yılları arasında ulaşılması hedeflenen çizginin devamını oluşturmaktadır. Yani, AB'nin göç ve iltica alanda 2005-2010 yılları arasında gerçekleştirmek istedikleri hedefleri oluşturmaktır. Lahey Programı'nın düzenlenmesinin amacı; "1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve diğer uluslararası anlaşmalara uygun olarak, ihtiyaç halindeki kişilerin temel haklarını, asgari usul korumalarını ve adalete erişimlerini sağlamak, göç akışlarını düzenlemek ve Birliğin dış sınırlarını kontrol etmek, sınır aşan organize suçlarla mücadele etmek ve terörizm tehdidini bastırmak, Europol ve Eurojust'ın potansiyellerinin farkına varmak, adli kararlar ile diğer özel hukuk ve adli konulardaki belgelerin karşılıklı tanınmasını ileri götürmek ve sınır aşan etkilere sahip özel hukuk ve aile konuları ile ilgili yasal işlemlerde karşılaşılacak hukuki ve adli engelleri ortadan kaldırabilmek için Birlik ve üye devletlerinin ortak yeteneklerini geliştirmektir" (Köktaş, 2011: 12).

Lahey programı ile birlikte Avrupa Konseyi, göç politikasının dış boyutuna ilişkin olarak, özellikle Akdeniz ve Afrika'ya özel önem atfederek, 13.12.2005 tarihli "Göç Küresel Yaklaşım" yönergesini kabul etmiştir. Bu yaklaşımla beraber; illegal göçle mücadele, yasal ve ekonomik göçü teşvik etmek, sığınmacıların çalışma ve ikamet izinlerinin düzenlenmesi, AB ve diğer ülkeler arasında döngüsel göç kurmak gibi ilkeleri AB göç politikasının merkezine yerleştirmiştir. Ayrıca, söz konusu yaklaşım, hem düzensiz göç hem de üçüncü ülkelerle işbirliğine ilişkin kapsamlı bir strateji öngörmüştür. AB, göçün kendisinden daha çok göç iten faktörlere odaklanmaya çalışarak menşei ülkelerle işbirliği yolları üzerinden bir strateji yapmayı amaçlamıştır. (Elmas, 2016: 43-44).

1.7. Stockholm Programı

2010 yılından sonra Lahey Programı'nın yerini Stockholm Programı almıştır. Program, Temmuz 2009 ayı içinde Stockholm'de düzenlenen resmi olmayan bakanlar toplantısında tartışılmış olup, AB Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından Aralık 2009 ayı içinde kabul edilmiştir. Stockholm Programı Komisyon Belgesi, AB içinde adalet güvenlik ve özgürlük alanının güçlü bir dış yapılanmayla beraber olacağı belirtilmekte ve AB'nin inşasının dört temel öncelik üzerine kurulacağı ifade edilmektedir. Buna göre, vatandaşların haklarının korunması, AB içindeki vatandaşların mahkemelere erişim haklarının kolaylaştırılması, vatandaşların korunması bağlamında yerel güvenlik stratejilerinin geliştirilmesi, özellikle yasal göçmenleri ilgili olarak AB üyeleri ve AB dışındaki devletler ile kurulan ortaklıklarda dayanışma ilkesinin desteklenmesi üzerine kurulan öncelikler (Sönmez, 2015: 222).

Stockholm Programı'nda özellikle dayanışma ilkesinin kuvvetlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda özellikle sınırlardaki kontrolün artması ve AB'de daha güvenli bir ortamın sağlanması amacıyla FRONTEX işbirliği ve Schengen Sözleşmesi'nin geliştirilmesi ile birlikte sınırlardaki güvenlik, göç ve gümrük hususlarında daha somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Frontex dışında Dublin sistemindeki diğer iki birim ise, Avrupa İltica Destek Ofisi (The European Asylum Support Office/ EASO) ve EURODAC'tir. EASO, ortak bir iltica sisteminin oluşturulmasında görevliken; EURODAC, 14 yaşından büyük sığınmacıların parmak izlerinin alınarak kimliklerinin kayıt altına alınmasıyla oluşturulan bir sistemdir. Stockholm Programı'nda 2005 yılında öne sürülen göç hususunda küresel yaklaşımın uygulamaya konulmasına ilişkin düzenlemeler de yer almaktadır (Sönmez, 2015: 222-223).

Bütün bu gelişmeler değerlendirildiğinde Avrupa Birliği'nin göç, sığınma ve iltica konularında yapmış olduğu çalışmaların çok da başarılı olmadığı görülmektedir. Nitekim Suriye'de meydana gelen iç savaş neticesinde milyonlarca kişinin yaşadığı ülkeyi terk etmesine ve sığınmacı durumuna düşmesine yol açmıştır. Bu insanlar can güvenliklerini sağlamak ve daha iyi şartlarda yaşamak için AB üyesi ülkeleri sığınacak liman olarak görmüşlerdir. Sahip olduğu yüksek ekonomik seviyenin yanında dünyaya vadettiği insan hakları, hukukun üstünlüğü, herkes için demokrasi gibi değerler sığınma konusunda göçmenleri cezbetmiştir. Milyonlarca mülteciyi bir anda sınırlarında gören Avrupa Birliği ülkeleri yeni bir mülteci sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu bu sorunu çözmek adına birlik üyesi ülkeler yeni politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Birlik, yeni politikalarında göç sorununa çözüm bulmak yerine daha çok bunu Avrupa dışında tutmak ve orada yönetmek istemiştir (Turan ve Şaşkın, 2017: 50).

2. Kitlesele Göç Akınları Karşısında AB Göç Politikasının Durumu

Kitlesele göç akınları karşısında AB'nin tutumu hem kendi değerleri ile hem de bağlı olduğu uluslararası hukuk düzenlemeleri ile çelişmektedir. Ekonomik entegrasyon olarak ortaya çıkıp, sosyal devlet prensipleri çerçevesinde halkalarına müreffeh bir hayat sunmayı, farklılıkları zenginlik olarak gören sosyokültürel yaklaşımı, insanı merkez alan ve tüm insanlar için insan onuruna yakışır hayat standartlarını ilke edinen AB, kapısına dayanan milyonlarca sığınmacıyı sınırları dışında tutmanın arayışına girmiştir. Yine gerek uluslararası platformda imzaladığı Cenevre Sözleşmesi, gerekse Birlik kapsamında imzaladığı hukuki düzenlemelere aykırı olarak sığınmacıları kendi sınırları dışında tutuma gayreti farklı politikalar geliştirmiştir. Bu politikaların iki önemli ortak noktası vardır. Bunlardan birincisi her halükarda kitlesele sığınma talepleri bir şekilde geri çevrilmekte ve AB sınırlarına sığınmacı

girişi engellenmektedir. İkincisi, sığınmacılarla ilgili her türlü ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenliğe ilişkin riskler Birlik sınırlarının dışında komşu ya da yakın ülkeler eliyle bertaraf edilmektedir.

AB'nin kitlesel göç akınları karşısında geliştirdiği politikalardan ilki "Geri Kabul Anlaşmaları"dır. Geri kabul anlaşmaları; bir ülkeye yasadışı yollardan giriş yapmış ve genellikle yasalar ile belirtilmiş olan gümrük kapıları ile diğer giriş noktalarından sayılmayan yerlerden ülkeye girmiş ve halen ülkede bulunan kişiler ile bunların dışında giriş sırasında tüm bu şartları sağlamış olsalar bile, vize süresinin bitmesi veya buna benzer nedenlerle artık söz konusu şartları taşımadıkları için bu kişilerin vatandaşı oldukları ülkelere gönderilmelerine yönelik düzenlemeleri içeren anlaşmalardır (Çelik, 2014: 1). Aslında geri kabul anlaşmaları Avrupa devletlerinin uzunca bir süredir uygulayageldiği bir yöntemdir. Avrupa devletleri 19. Yüzyılın başından İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte birçok geri kabul anlaşması imzalamıştır. Söz konusu imzalanan bu anlaşmalar daha çok savaş sonrasında yerinden edilmiş insanların geri kabulleri için oluşturulmuştur. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı geri kabul anlaşmaları bakımından dönüm noktası olmuştur (Hacıoğlu, 2016: 411). Çünkü ilk geri kabul Antlaşmaları daha çok ülkelerin kendi vatandaşlarını geri kabul etmelerine ilişkin, daha sonraki Antlaşmalarda üçüncü ülke vatandaşlarının geri kabulü düzenlenmeye başlamıştır (Hacıoğlu, 2016: 411). Daha sonraki süreçte özellikle 1950 ve 1960 yılları arasındaki dönemde Batı Avrupa ülkeleri geri kabul antlaşmalarıyla birbirlerinin bölgelerine olan göçleri düzenlemişlerdir. Son dönem olarak ifade edilen 1990'ların başında ise Avrupa'nın geri kabul politikası büyük oranda şekillenmeye başlamıştır. Söz konusu bu anlaşmalar her ne kadar düzensiz göçü önleme adına imzalanmış olsa da ilerleyen süreçte bu anlaşmaların geri gönderilmeme ilkesine aykırı olarak uygulandığı ortaya çıkmıştır (Hacıoğlu, 2016: 411). Geri kabul anlaşmalarının AB göç politikasında önemli bir yere sahip olduğunu bilinmektedir. Bu anlaşmalar yolu ile AB, düzensiz göç ile mücadele ve sınır kontrollerine odaklanan bir yaklaşım benimsemekte, buna bağlı olarak da düzensiz ve kitlesel göç ile mücadelede üçüncü ülkelere de sorumluluk yüklemeye çalışmaktadır (Çelik, 2014: 2). Bu doğrultuda Avrupa Birliği şimdiye kadar 18 ülke ile geri kabul anlaşması imzalamıştır. İmzalamış olduğu bu 18 anlaşmanın 15'i yürürlüğe girmiştir. Bu anlamda imzalanan ilk anlaşma Fas ile 1996 yılında olurken son anlaşma ise, 2014 yılında Azerbaycan ile yapılmıştır (Çelik, 2014: 2).

Geri kabul anlaşmalarının birçok açıdan sığınmacıların uluslararası hukuktan kaynaklanan temel haklarını kısıtladığı yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. AB kendine iltica başvurusunda bulunan Suriyeli mültecilerin bu başvurularını bireysel olarak değerlendirmek yerine toplu bir şekilde değerlendirmede bulunarak anlaşma imzaladığı ülkeye geri göndermektedir. Söz konusu bu geri göndermeler genellikle hızlandırılmış prosedür ile yapılmaktadır. Bu prosedür insan hakları ve uluslararası koruma hukuku yönünden kimi kaygılar yaratabilmektedir (Göçmen, 2014: 39). Çünkü iltica edenler arasında gerçekten uygun koşullara sahip sığınmacıların hakları çiğnenmektedir. Diğer yandan sığınmacılar toplu şekilde sınır dışı edildiğinde iltica başvurusu yapma ve bu başvuruyu izleme, savunma gibi haklardan da yoksun kalmaktadırlar. Sığınmacıların uluslararası hukukun en önemli prensiplerinden "geri gönderme yasağı" ilkesinden de yararlandırılmamaktadırlar. Geri kabul anlaşmalarının diğer bir yönü uygun koşullara sahip olmayan ülkelerle de yapıyor olmasıdır. Örneğin Türkiye Cenevre Sözleşmesine coğrafi çekince koyduğu için Avrupa dışından gelen sığınmacılara iltica hakkı tanımamaktadır. Buna rağmen Suriyeli sığınmacılarla ilgili AB, Türkiye ile Geri Kabul anlaşması imzalamıştır. Buradan AB'nin sığınmacıları kendi sınırları dışında tutmak için temel değer olarak benimsediği hukukun üstünlüğünü de göz ardı edebilmektedir.

AB Göç Politikasının kitlesel göçlere karşı geliştirdiği ikinci çözüm "Avrupa Komşuluk Politikası"dır. Tam üyelik olmasa bile, Birliğin politik, ekonomik ve sosyal değerleri çerçevesinde komşu ülkelerin entegrasyonunu içerecek derecede ileri bir vizyona sahip bu politikanın ortaya çıkması, esas olarak Birliğin karşı karşıya kaldığı çok önemli sorunların çözülmesi ve yine Birliğin bazı global stratejilerini uygulama amaçlarına yöneliktir. Birinci amaç açısından, özellikle Birliğin maruz kaldığı yasadışı göç, uyuşturucu ve kadın ticareti ile enerji açığı sorunlarını çözmeye kullanılması öngörülen Avrupa Komşuluk Politikası; ikinci amaç açısından da Birliğin nüfuz alanını genişletme ve global dengelerde

söz sahibi olma hedeflerinin bir aracı olarak planlanmaktadır (Samur, 2009: 163). Günden güne daha da artan oranda ve çeşitli yollarla AB topraklarına giren yasadışı göçmenlerin ya da aynı kapsamda yükselen kadın ve uyuşturucu ticaretinin engellenmesi amacıyla AB, sınır kontrollerine ve Birlik topraklarına hatta yasal girişlerde ve vize başvurularında bile daha fazla titizlik göstermeye başlamıştır. Ancak sadece kapıları kapatarak ve polisiye tedbirlere dayanarak dışarıda bırakmaya çalışmakla sorunlar çözülmüş olmayacaktır. Tam aksine, AB ülkelerinin sınır kontrollerini karadan ve denizden artırmaları, ne pahasına olursa olsun Birlik topraklarına gelmeyi göze alan insanların, daha riskli yolları denemeye çalışmaları ve yolculuk sırasındaki can kayıplarının artmasıyla sonuçlanmaktadır. İşte, jeopolitik konumları nedeniyle söz konusu sorunların AB'nin başını ağrıttığında önemli yeri olan periferi ülkelerle, yeni bir anlayış ve dinamizmle işbirliğine gidilmesini ifade eden Avrupa Komşuluk Politikası bu tek boyutlu politikanın çözüm için yeterli olmayacağına anlaşılması üzerine hayata geçirilmiştir. Diğer amaçları bir yana yasadışı yollarla insanların AB'ye akın etmelerinin önüne geçilmesini, başlangıçta Avrupa Komşuluk Politikasının tek varlık sebebi olarak görenler de vardır. Sınırın diğer tarafında kalan ya da uzak coğrafi alanlarda biriken sorunların, daha fazla içeriye yansımaması için, bir yandan söz konusu sorunların buldukları coğrafyalarda kökten çözüme kavuşturulması (komşuların kendi aralarındaki işbirliğini artırma çabaları, oralarda ekonomik-politik yapıların değişimi için destek olma); diğer yandan da ortak tedbirlerle, hali hazırdaki yasadışı faaliyetlerin önlenmesi (kaçak insan ve uyuşturucu ticaretine karşı önlem alma, sahte belgelerle giriş önleme, suç örgütleriyle mücadele ve meşru sebeplerle AB'ye gelmek isteyenlere vizede kolaylık sağlama gibi) amaçlanmaktadır. Bir anlamda en iyi savunma hücumdur prensibine göre hareket eden AB, sorunları karşı alanlardaki kaynağında hallederek kendisine yönelen baskıların azaltılmasını ve böylelikle de Birlik alanının inşasının daha kolay yapılmasını hesap etmektedir (Samur, 2009:179-181).

AB göç politikasının kitlesele göç akınları karşısında geliştirdiği çözümlerden bir diğere "Güvenli Üçüncü Ülke" uygulamasıdır. Güvenli üçüncü ülke; bir mültecinin başka bir ülkede iltica talebinde bulunmadan önce bulunduğu, iltica ettiği ya da iltica talebinde bulunmasa da ilk iltica talebini değerlendirmeye uygun koşullara sahip olan ülkedir (Dal, 2016: 1). Bu kavram Avrupa birliği asgari standart ve usuller yönergesinin 26. ve 27. Maddelerinde düzenlemiştir (Turan ve Şaşkın, 2017: 52). Yönergenin 27. Maddesinde güvenli üçüncü ülke olarak tanımlanacak olan ülkenin hangi kriterlere de sahip olması gerektiğini düzenlemiştir. Buna göre bu kriterler şunlardır:

- Kişilerin hayatı ve özgürlüğü, ırk, din, tabiiyet, belirli bir sosyal gruba üyelik ya da siyasi düşünce esasında tehlikeye girmeyecektir ve
- Cenevre Sözleşmesi uyarınca non-refoulement ilkesine saygı duyulacaktır ve
- Uluslararası hukukta şart koşulan işkence ve zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muameleye maruz bırakılmama hakkı ihlal edilerek kişinin gönderilmesi yasaklanacaktır ve
- Mülteci statüsü talep etme olasılığı bulunması ve kişinin mülteci olarak nitelendirilmesi durumunda, Cenevre Sözleşmesine uygun olarak koruma elde etme olasılığı mevcuttur. (İltica ve Göç Mevzuatı, 2005).

Güvenli üçüncü ülke kavramına göre iltica hakkı için bir devlete başvuran kişi, bu başvuruyu daha önce "güvenli" sayılan başka bir ülkede de yapma imkânına sahip olmuşsa, başvurusu reddedilir (Peker ve Sancar, 2007: 36). Buradan da anlaşılacağı üzere güvenli üçüncü ülke statüsü ile birlikte Avrupa Birliği mültecilerin en temel hakkı olan iltica başvurusunda bulunurken seçim yapmasını engellemektedir. Bunun yanında güvenli üçüncü ülke uygulamasına bakıldığında sadece mültecilerin iltica başvuruları açısından değil aslında yapısı bakımından da sakıncalı olduğu görülmektedir. Çünkü yasaları ne kadar demokratik olursa olsun her ülkede baskı ve buna benzer olaylar görülebilmektedir. Ayrıca güvenli üçüncü ülkenin siyasi yönelimlere de açık olabileceği unutulmamalıdır (Turan ve Şaşkın, 2017: 53). Çünkü bunu belirleyen ülkeler kendi çıkarları doğrultusunda söz konusu olan kriterleri sağlamayan bir ülkeyi bile güvenli üçüncü ülke olarak tanımlayabilmektedirler (Peker ve Sancar, 2007: 37). Örneğin göçmenler konusunda en katı tavrı izleyen üye ülkelerden biri olan Macaristan, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nce güvenli görülmeyen Sırbistan'ı Temmuz 2015'te güvenli üçüncü ülke ilan ederek

sığınmacıları kayıt altına dahi almaksızın bu ülkeye göndermeye teşebbüs etmiştir (Ekinci, 2016: 32). Güvenli üçüncü ülke uygulaması her ne kadar kamuoyuna mülteciler adına olumlu gösterilse de gerçekte bu uygulamanın mülteciler adına pekte bir fayda sağlamadığı görülmektedir. Söz konusu bu uygulama ile sığınmacıların hukuki hakkı olan iltica hakları ellerinden alınarak toplu olarak Avrupa sınırlarından geri gönderilmektedirler. Güvenli üçüncü ülke uygulaması özellikle sığınmacıların Avrupa Birliği'ne iltica hakkını elinden almaktadır. Güvenli üçüncü ülke olarak tanımlanan bazı ülkeler aslında söz konusu güvenli ülke kriterlerini taşımamaktadır. Her ne kadar Avrupa Birliği, mülteci sorununa çözüm arayışı içinde gibi görünse de uygulamış olduğu geri kabul ve güvenli üçüncü ülke uygulamaları ile birlikte aslında temel amacının mültecileri kendi sınırından uzak tutmak olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bunun içinde sığınmacıların iltica başvurularını değerlendirmeyi toplu olarak ele alarak onları güvenli ülke olarak tanımladığı aslında çoğunun da bu kriterlere uymadığını ülkelere göndermektedir (Turan ve Şaşkın, 2017: 53).

Yapılan değerlendirmelerde AB'nin göç ve sığınmacı sorununun temelini inmediği, soruna yönelik giderek daha kısıtlayıcı ve kısa vadeli çözümler aradığını, çözümleri üçüncü ülke topraklarına yönelttiğine vurgu yapılmaktadır (Canpolat ve Arıner, 2012: 14). Bunun için de "güvenlikleştirme" ve "dışsallaştırma" kavramlarını öne çıkarmaktadır. "Güvenlikleştirme" belli bir politika alanında resmi ve yerleşmiş mekanizmaların dışına çıkarak olağanüstü önlemler almayı meşrulaştırmak için o konunun olağandışı bir tehdit unsuru haline getiren kavram olarak tanımlanmakta ve birçok araştırmacı tarafından AB göç yönetiminin gelişimini anlamlandırmak için kullanılmıştır (Arslan, 2012: 44-60). Schengen Anlaşmaları ve Avrupa Polis Ofisi (EUROPOL) gibi mekanizmaların Avrupa göç politikasının zeminini hazırlayan güvenlikleştirme adımları olarak değerlendirilmektedir. AB göç yönetiminde uygulanan politikayı ifade eden diğer bir kavram da "dışsallaştırma"dır". Dışsallaştırma, göç denetiminin Avrupa'nın sınırlarının dışında yapılması, yani göçmenler için seçilen hedef ülkelere uzakta yapılması için AB göç sınırlarının taşınması durumunu ifade etmektedir (Güleç, 2015: 91). Güvenlikleştirme politikalarının bir devamı olarak nitelendirilen dışsallaştırma politikaları AB tarafından Schengen Anlaşmaları çerçevesinde kabul edilen vize politikalarının yanı sıra, taşımacılık cezaları ve havaalanı irtibat yetkilileri bulundurma zorunluluğu ile birlikte göç yönetimini üçüncü ülkelerin sınırlarına taşımıştır (Güleç, 2015: 91).

SONUÇ

AB göç politikası, birliğin ekonomik, sosyal ve politik öncelikleri doğrultusunda şekillenmiştir. Pek çok alanda ortak politik duruş sergilemeyi başaran AB üyesi ülkeler, göç konusunda bu başarıyı sağlayamamışlardır. Birlik üyesi ülkelerin farklı ekonomik ve sosyal yapıya sahip olmaları, alınan kararlara ilişkin uygulamaları kendi iç hukuklarına aktarma noktasındaki isteksizlikleri, kararların uygulanıp uygulanmadığını denetleyecek bağımsız bir mekanizmanın bulunmaması gibi sebepler AB'nin göç konusunda ortak politika geliştirmesini zorlaştırmıştır.

Ortak bir göç politikası oluşturulamamasına rağmen AB'nin özellikle kitlesel göç akınları karşısındaki tutumu hayal kırıklığı yaratmıştır. Çünkü özellikle Orta doğudaki iç karışıklıklar nedeniyle canını kurtarmak için Birlik kapısına dayanan sığınmacılarla ilgili gerçekleştirilen uygulamalar AB'nin temel değerleriyle taban tabana zıtlık teşkil etmektedir. Kurulduğu yıllardan itibaren insan haklarına saygı, çok kültürlülük, hoşgörü, hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerlerle kendini tanımlayan AB, sığınmacılarla konusunda dışlayıcı, reddiyeci bir tutum sergilemiştir. Kitlesel sığınma talepleri karşısında hayata geçirdiği geri kabul anlaşmaları, komşuluk politikaları ile güvenli üçüncü ülke uygulamaları, göç meselesini her halükarda Birlik sınırlarının dışında tutma, sorumluluk ve inisiyatif almama yönünde pozisyon aldığı ortaya koymuştur. Diğer yandan söz konusu uygulamalar sayıları milyonlarla ifade edilen sığınmacının temel hakkı olan iltica haklarını ellerinden almakta ve hiçbir değerlendirmeye tabi tutmadan onları çaresizliğe itmektedir. Söz konusu uygulamalar, hem AB'nin tabi olduğu Cenevre Sözleşmesi'ne hem de geri göndermeme ilkesine aykırılık teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği'nin bu gibi uygulamalardan vazgeçerek daha yapıcı ve daha kalıcı politikalar üretmesi, insan hakları ihlallerinin en aza indirilmeye çalışılarak ve dengelerin doğru dağıtıldığı bir ortaklık

zemininde vicdanlı bir diyalog çerçevesinde hareket edilmesi, milli çıkarların ön planda tutulduğu bir yaklaşımdan öte tüm insanlık için faydalı olabilecek kararlar alınması, g kontrolü yerine g politikaları; güvenlik yerine entegrasyon anlayışının benimsenmesi, AB'nin sahip olduğunu iddia ettiği demokrasi ve insan hakları gibi değerler üzerinden yürütülerek söz konusu değerlerle uyumlu politikalar üretilmesinin uzun vadede herkes için yararlı olacağı değerlendirilmektedir

G bugün engellenemeyen, önüne geçilemeyen bir hakikattir, bir süreçtir. Bütün engelleme çalışmaları, artan sınır kontrolleri, dikenli teller, yüksek duvarlar, sığınmacı sayısını ya da g azaltmamakta; aksine düzensiz göç daha da arttırmaktadır. Ülkelerin, yönetimlerin, g engellemek için harcadıkları kaynakları göçmenlerin sorunlarını zmeye harcamaları daha etkili ve sağlıklı sonuçlar ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

AKALIN, Hilal (2013), Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Türkiye’de Mülteci Hukuku: Suriye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

CANPOLAT, Hasan ve **ARINER** Hakkı Onur, (2012). Küresel Göç ve Avrupa Birliği ile Türkiye’nin Göç Politikalarının Gelişimi. ORSAM Rapor No:123. Ankara.

ÇELİK, Ahmet.(2014), Türkiye – AB Geri Kabul Anlaşması, Konya Ticaret Odası, Etüt - Araştırma Servisi.

DAL, Sevil (2016), Güvenilir Ülke Statüsü, http://www.nokta32.com/yazar-368/guvenilir_ulke_statusu.html, (19.01.2017).

DÜRGEN, Betül (2015), Türkiye’deki Suriyelilerin Hukukî Durumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya.

EKİNCİ, Uğur. M. (2016), Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşması ve Vize Diyalogu, Seta, İstanbul.

EKŞİ, Nury (2016), Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, İstanbul: Beta Yayınları.

ELMAS, Fatma Yılmaz (2016), Avrupa Birliği Göç-Dış Politika İlişkisinde Paradigma Değişimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

GENÇLER, A., (2005), “Avrupa Birliğinin Göç Politikası”, Sosyal Siyaset Konferansları, Prof.Dr. Turan Yazgan’a Armağan Özel Sayısı 49. Kitap İstanbul Üniversitesi Yayın No:4566, İktisat Fakültesi Yayın No:582,173198, İstanbul

GÖÇMEN, İlke. (2014), Türkiye İle Avrupa Birliği Arasındaki Geri Kabul Anlaşmasının Hukuki Yönden Analizi, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt:13, No:2. Ankara.

GÜLEÇ, Cansu (2015), Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları Ve Türkiye’ye Yansımaları, TESAM Akademi Dergisi, Temmuz 2015, 2 (2).

HACIOĞLU Fatma Zeynep, Geri Kabul Antlaşması. <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/makaleler/birikimlerV/589.pdf>. 24.01.2017.

HOPYAR, Zehra (2016), Avrupa’nın Mülteci Politikası, PESA Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı 3.

İltica ve Göç Mevzuatı (Şubat 2005), Ankara.

KİRİŞÇİ, Kemal (2002). Avrupa Kalesi mi, Dostça Schengen mi? Avrupa ve Türkiye’de Sığınma Hakkı ve Mülteciler Uluslararası Sempozyumu, Toplumsal Araştırmalar Kültür ve Sanat İçin Vakıf Yayınları, Ankara.

KÖKTAŞ, Arif (2011). Sınır Güvenlik Birimi Kurma Çalışmaları. SDE Analiz, Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara.

ÖZCAN, Mehmet (2005). Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, Ortak Bir Sığınma Hukukunun Ortaya Çıkışı. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu. Ankara,

PEKER Bülent, **SANCAR** Mithat (2007), Mülteciler ve İltica Hakkı, İnsan Hakları Derneği İktisadi İşletmesi Yayınları, Ankara.

SAMUR, H. (2008). Avrupa Birliği’nde Göçe Yönelik Global Yaklaşım. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(2).

SAMUR, Hakan (2009) “Avrupa Komşuluk Politikası ve Amaçları”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi K15-2009 C.8 S.27 (018-035).

SAVAŞAN, Zerrin (2009). “AB’de Sığınma Hakkı: Ortak Sığınma Sistemi Oluşturma Amacı ve Devam Eden Kısıtlamalar”. İnsan Hakları Yıllığı, 27, 13-34.

SOMUNCU, B. (2006). Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Uluslararası G Politikası. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

SÖNMEZ, Pelin (2015). Avrupa Birliği’nde Yeni Dnem Postkolonyal İlişkiler ve G Politikaları Diyaloğu, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi).Avrupa Birliği Bakanlığı Yayınları, Ankara.

TANERİ, Gkhan (2012). Uluslararası Hukukta Mülteci ve Sığınmacıların Geri Gnderilmemesi (Non-Refoulement) İlkesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

TURAN, Yıldırım ve **ŞAŞKIN** Osman (2017), “AB’ye İltica Başvurularının Değerlendirilmesinde Geri Kabul ve Güvenli Üçüncü Ülke Tartışmaları”, PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Şubat 2017, Cilt:3, Sayı 1

ÜNLÜ, Gler (2007). Uluslar Arası G ve Gçmenliğin Değerşen Koşulları İçinde Mültecilik, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi SBE, Muğla.

THE IMPACT OF THE SYRIAN REFUGEE CRISIS ON TURKEY-EU RELATIONS

Sefa ÇETİN

Assoc. Prof. Dr. Kastamonu University, Department of Political Science and Public Management, sefacetin@hotmail.com

Erol TURAN

Assoc. Prof. Dr. Kastamonu University, Department of Political Science and Public Management, eturan@kastamonu.edu.tr

Reha Atakan ÇETİN

MSc Student of European Studies at London School of Economics, rehatakan@gmail.com

Oğuz HAMŞİOĞLU

Dr., Adviser to the Minister, Ministry of Science, Industry and Technology, Republic of Turkey, oguz.hamsioglu@sanayi.gov.tr

ARTICLE INFO

Received 10 December 2017
Accepted 15 December 2017

Keywords:

Refugee Crisis
Turkey-EU Relations
Migration

ABSTRACT

With regards to the recent developments, the question of “What is the impact of the Syrian refugee crisis on Turkey-EU relations?” will be discussed in relation to the argument that while refugee issue has brought the EU and Turkey closer, the crisis should not be made a part of the unstable negotiation process anymore, since many precious_refugee lives are put in danger for the sake of national interests and daily politics.

Turkey has begun to reform and regulate laws in accordance with the European Union laws as a process of alignment and harmonization. Under the National Action Plan for Adoption of Acquis on Asylum and Migration, the required steps were taken, and a timetable was introduced in line with the EU laws and regulations with regards to the migration and asylum policies. Readmission Agreement (2013), Joint Action Plan (2015) and the EU-Turkey Deal Statement (2016) came into force with the contributions and efforts of Turkey and the EU. As a result of this joint action,, Turkey-EU relations were renewed in a more cooperative approach fulfilling partnership and cooperation objectives, after a period of ups and downs within the long history of Turkey’s accession process.

Fulfilling the obligations and keeping the promises are very important for both sides because it can pave the way for the improvement of the relations. From the Turkish perspective, the increasing instability in the region and Turkey’s isolation from the EU have made the Turkish public think pessimistically about the relations with the EU.

In the study, the issue of how the refugee crisis contributed to the relations with the EU will be analysed together with the approaches of both sides to the crisis. Considering the scope and effectiveness of the crisis, the challenges for both sides will be evaluated. Depending on the recent situation and possible threats, the future of the relations will be analyzed and recommendations will be discussed.

Introduction

As of December 2016, the registered number of refugees fleeing from Syria due to the civil war had reached 4,810,710, according to the UNHCR.¹ Majority of the refugees (nearly 3 billion) entered Turkey as the closest country. They also tried to reach a European country to get higher life standards and employment opportunities. Unfortunately, the uncontrolled migration led to the problems of human trafficking, and many refugees have lost their lives in the Aegean Sea while trying to reach Greek Islands in the last few years.

In order to protect the lives of the refugees and manage the unprecedented refugee flow as well as to provide legal channels for the migration process, Turkey and Europe came together and agreed upon a refugee deal in March 2016, which was seen as a new era of re-energising the accession process. In parallel, there was still hope about the future of the relations. However, as a result of the strict governmental procedures under the emergency rule after the failed coup attempt in July 2016, the European Parliament decided to freeze the relations. Erdogan's response was : "I will open gates for migrants to enter Europe if EU blocks membership talks."²

The question of "What is the impact of the Syrian refugee crisis on Turkey-EU relations?" with regards to the recent developments will be discussed in this essay. The argument is that while refugee issue has brought the sides closer, the crisis should not be made a part of the unstable negotiation process anymore, since many of precious refugee lives are put in danger for the sake of national interests and daily politics. This should rather be perceived from a broader humanitarian perspective and be considered as a long term problem that needs to be solved with the greater motivation and cooperation of both sides. In that sense, the first part includes a discussion of Turkey-EU relations.

In the second part, the legal framework with regards to the immigration policies in Turkey will be analysed. The third part of the paper will focus on the issue of how the refugee crisis contributed to the relations, and this will be analysed in connection with the responses of both sides to the crisis. Then, considering the scope and effectiveness of the crisis, the challenges for both sides will be evaluated. In the conclusion, depending on the recent situation and challenges, an analysis of the future of the relations and recommendations will be made.

1. Turkey-EU Relations: An Overview

There has always been a fluctuating relation between Turkey and the European Union (EU) throughout history. With the aim of integrating itself into the Western liberal democratic world, Turkey first applied for a membership to the European Economic Community (EEC) in 1959. After a series of negotiations and discussions, an association agreement with the EEC took place in 1963. Having been called Ankara Agreement, this was a first major point that contributed to both sides positively. At its first stage, Ankara Agreement was aiming to integrate Turkey into the customs union. Then, as a final goal, Turkey was to be considered a member state. Turkey had the duties like liberalising its economy and strengthening its democracy in order to be a full member of the community. As a part of this initial stage within the Ankara Agreement, Turkey signed a customs union agreement with the EU in 1995 after meeting certain standards and eventually became a member of the customs union.

In 1999, the country was officially recognised as a member state candidate at the Helsinki Summit of the European Council. Once the governing Justice and Development Party (AKP) came into power, more hopes emerged about the accession process because of the party's promising political agenda favoring and prioritizing positive relations with the European Union. In 2003, in its early days of governance, the party devoted itself to lobbying activities in order to accelerate the negotiation process. As Turkey became able to meet the necessary Copenhagen Criteria in 2004 -which was required by the EU for the negotiation process-, accession negotiations were eventually opened in October 3, 2005. Between the years 2005 and 2010, Turkey worked really hard to align its laws and regulations with

¹ United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). "UNHCR Syria Regional Refugee Response." *UNHCR Syria Regional Refugee Response*. Web. 08 Dec. 2016. <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/regional.php>

² "President Erdogan: I Will Open Gates for Migrants to Enter Europe If EU Blocks Membership Talks." *The Independent*. Independent Digital News and Media, Web. 08 Dec. 2016.

meeting the requirements defined by the EU under the *acquis*. In 2012, with the incentives of the EU Commissioner Stefan Füle, a “Positive Agenda” was introduced in order to accelerate the accession process.

However, it can be added that because of the financial crisis within the EU, the accession process has stalled at this period. It was also during this period that the country went into an increasingly authoritarian regime with human rights violations, state oppression and democratic problems. For instance, during Gezi Protests, there have been countrywide incidents in which many had to face arrests, prosecutions, media censorship and many other forms of oppression. It can be argued that this event was one of the major visible ruptures that influenced the relations negatively. However, the refugee flow after 2011 into Turkey and the unprecedented migration of these people would become a new ‘chance’ for the relations after that period. The refugee issue, as an important dynamic that shaped the long road of Turkey’s journey through Europe, will be analysed later in the following paragraphs in a more detailed way,

2. The Legal Framework in Transition

Turkey issued its first settlement law in 1934 which was favouring the immigration of people with ‘Turkish descent and culture’, and it remained a key element for the country’s immigration policies (Eder&Ozkul, 2016). Additionally, Turkey was one of the original drafters and signatories of the Geneva Convention (1957) and its Additional Protocol (1967). It (the country or the protocol?)put a geographical limitation by recognising only Europeans as refugees. Especially after 2000, Turkey began to reform and regulate laws in accordance with the European Union laws as a process of alignment and harmonization. As a major legal step, National Action Plan for Adoption of *Acquis* on Asylum and Migration came into force in 2005. Under this plan, the required steps and a timetable with regards to the migration and asylum policies were introduced in line with the EU laws and regulations.

In 2013, The Law on Foreigners and International Protection³ was issued with the purpose of creating a modern migration management system. This law regulated the right to asylum which eventually lifted the limitation of ‘Turkish descent and culture’ (Eder&Ozkul, 2016). It also regulated the implementation of the protection processes for those who were seeking asylum. Additionally, 2014 Temporary Protection Directive regulated the issues regarding temporary protection and humanitarian assistance by adding the procedures of issuing biometric identity cards and granting access to social benefits. Lastly, as a new regulation for the labour market, 2016 Regulation on Work Permit for Refugees⁴ included detailed regulations about the entry to the labour market. For example, it regulated the labor participation balance which set certain quotas for the employment of refugees in the market.

Despite the new regulations, because of the existence of the strict recognition of people with ‘Turkish descent and culture’ and the geographical limitation, many non-Turkish, non-Muslim and non-European migrants entering Turkey could not gain full refugee status and have not been considered as legal by the Turkish authorities. As Eder and Ozkul mentions, many asylum seekers coming from the Middle East and other non-European territories were not entitled to get full refugee status and could not gain full protection rights including being employed in the formal market. Unfortunately, the implications of the new laws in reality are also narrow and far from being comprehensive and effective.

In the June 2015 report of the Migrant Integration Policy Index (MIPEX)⁵, it has been stated that “Turkey’s legal framework hinders the integration of migrants,” and the country “is failing to integrate migrants amid an increased flow of refugees from Syria.” The report criticizes the problem that there are “**restricted rights and little-to-no-state support**”. With regard to these criticisms, Turkey should further develop much more comprehensive, effective, integrationist policies by redefining and widening the refugee rights as well as increasing the state recognition and support.

³ "Law on Foreigners and International Protection." Director General of Migration Management, Apr. 2014. Web.

⁴ "Refugee Law and Policy: Turkey." Library of Congress, 2016. Web.

⁵ "Turkey | Migration Policy Index 2015." Web. 08 Dec. 2016.

3. The Refugee Crisis: A New Page?

As a solution to the recent refugee crisis, Readmission Agreement (2013), Joint Action Plan (2015) and the EU-Turkey Deal Statement (2016) came into force with the contributions and efforts of Turkey and the EU. With these steps, it can be argued that Turkey-EU relations were renewed in a more cooperative approach promising partnership and cooperation objectives, after a period of up and downs within the long history of accession process (Bayraklı&Keskin, 2015). Under the framework of Turkey-EU deal as a bilateral response to the migration issue, there are some steps to be taken and objectives to be fulfilled by both sides under three major pillars that would pave the way for a better integration process.

Firstly, the application of Readmission Agreement was aimed to be put into practice. According to the agreement, for every Syrian being returned from the Greek islands to Turkey, another Syrian from Turkey would be resettled in the EU.⁶ Secondly, the EU promised to give financial support to be used by the authorities in order to increase the standards of the refugees in Turkey (an initial 3 billion until the end of 2018). Lastly, two sides agreed upon a visa liberalisation roadmap.

According to the roadmap, there are 72 requirements to be met by the Turkish state in order to get a visa-free regime. These principles included document security, migration management, fundamental rights, public order and security as well as the issues regarding the readmission of illegal immigrants.⁷ A few of these principles remained up until now. Yet the principle regarding the definition of terrorism and narrowing its scope does not seem to be realized in the short run by Turkey, since the country justifies itself by arguing that there are threats of terrorism from the domestic and international agents (Adam, 2016). Additionally, for many, the existing terrorism law has been used for the prosecution of journalists and academicians.

In terms of refugees, after the first year of its implementation, the readmission programme seems to be working slowly. As of September 2016, only 8,268 people have resettled in Turkey since the launch of the agreement (Adam, 2016). In terms of its implementation, many criticized the deal as well. As a report of the Human Rights Watch⁸ reveals, "The agreement rests on the flawed premise that Greece and the EU need not evaluate the individual protection needs of those arriving via the Aegean Sea on the grounds that Turkey is a 'safe third country' or 'safe first country of asylum' However, it was not the case. Turkey still puts the rule of geographical limitation based on the Geneva Convention (giving full refugee status only to Europeans), and the problems of integration regarding the refugees in Turkey was emphasized in the same report which will be evaluated in the following sections.

Furthermore, one can also mention the effectiveness of the failed coup attempt. According to "Save the Children"⁹, the average number of daily arrivals to the Greek Islands has increased from 56 in May to 90 in August, 28. This increase can be explained by the rising administrative disorder in Turkey. There have also been arguments implying that Turkey was blackmailing Europe by using the refugee deal as a mechanism of oppression against the EU's actions.¹⁰

4. Challenges For Europe

Despite few positive approaches about migration, for many EU politicians, receiving more refugees does not seem economically sustainable as, for them, it also posits a risk that might destroy the EU (Gotev, 2015). Some countries such as Germany and Sweden have been following a more welcoming policy towards the refugees, whereas there were others, mainly the member countries in the Eastern Europe, claiming that the immigration would create problems in their domestic structure as well. Although these countries (such as Poland and Hungary) profited from European integration economically and politically in the past, they are likely to hold a negative view about the acceptance of refugees by keeping

⁶"Implementing the EU-Turkey Agreement – Questions and Answers." *European Commission*. Web. 08 Dec. 2016.

⁷"Turkey's Progress on the Visa Liberalisation Roadmap." *European Commission*. 4 May 2016. Web.

⁸"Q&A: Why the EU-Turkey Migration Deal Is No Blueprint." *Human Rights Watch*., 2016. Web. 08 Dec. 2016.

⁹<http://www.savethechildren.org>

¹⁰"Migrant Crisis: Germany Warns Turkey against 'blackmailing EU'" *BBC News*. BBC, 2016. Web. 08 Dec. 2016.

themselves away from taking the responsibility (Stratan, 2016). Because of this hostile perception, a huge chaos occurred as the refugees had to take other routes to Germany, Austria and Sweden.

The general idea of the countries against migration was that the refugees should be sent away from the European territories based on some reasons. Firstly, the Muslim population is associated with terrorism, and they became the subject of the migration policies' security dimension. According to a survey by the Pew Research Center, the majority of Europeans believe that migration increases the threat of terrorism.¹¹ Secondly, it can be argued that because of the negative effects of neo-liberalism, it turned out to be a social and economic issue that paved the way for further negative perception (Stratan, 2016). The financial crisis, increasing unemployment and social inequality has led the European community to put the blame on the existence of the migrant population. According to the same survey, just after the bombing attacks in Europe, coupled with the security concerns, European countries have started to link these attacks with the economic concern that refugees would become an economic burden to them and would decrease their own employment opportunities and harm their social benefits.

Based on the concerns about security, labour market, at the end, one also can observe that there is an increasing right wing populism, xenophobia and Islamophobia as well as isolationist, Eurosceptic views (like Brexit campaign) that could create further political and social challenges within Europe (Yeoung 2016). In the end, it can be concluded about the refugees that the securitization of the immigrants, economic concerns and, as a result, the rise of the conservative right seems to shape the domestic policies and European public response in a hostile and unwelcoming way which contradicts with the liberal democratic values of today's Europe.

5.Challenges for Turkey

Turkey deserves more international attention, support and appreciation from the international community as a country which hosts more than 3 billion refugees due to its open door policy. However, there are also domestic challenges affecting refugee crisis. Firstly, Turkey needs to overcome the integration problems of the refugees. These integration problems are mainly caused by language barriers and the lack of education, health and employment. According to the UNHCR, over half of the Syrian refugees in Turkey are children and more than half of them living outside camps had little or no access to schooling (Kirisici, 2014).

As Kirisci claims, because the legal structure is limiting the employment of the refugees and since the recent labour market provides little opportunity for the refugees in the formal economy, this situation forces many refugees to enter the informal market. Secondly, there exists an identity based discrimination and hostility towards refugees. The idea that these refugees seem to stay longer in the country leads to the rise of anti-immigrant sentiments and xenophobia (Eder&Ozkul, 2016). For example, at the time of ongoing debates on giving citizenship rights to those refugees, Turkey experienced a process similar to the European example of growing nationalist and protectionist tendencies. For instance, at the beginning of July 2016, the hashtag "ulkemdesuriyeliistemiyorum" (I do not want Syrians in my country) became the number one trending topic on Twitter.

As Eder and Ozkul (2016) argues, in the neoliberal context, the Syrian refugees are 'wanted but not welcomed' as, rather than being socially entitled to the host community, they are seen as economic agents for many, providing cheap labour by working for little wages and without social security rights in the informal market. Lastly, the existing political structure of Turkey also challenge the refugees (Eder&Ozkul, 2016).

After the failed coup attempt, the Turkish government imposed an emergency state rule which further created a series of authoritarian measures, prosecutions, pressure on the press affecting the journalists, academicians, politicians in the opposition as well as many other segments of the society. Together with the Kurdish conflict in the Southeast, the failed coup attempt made the government's actions more securitized. There have even been discussions on whether to re-introduce the death penalty that could even affect the country's accession process badly, since it would be against the EU Charter of Human

¹¹ "Refugee Crisis: Majority of Europeans Believe Increased Migration Raises Terror Threat, Survey Says." *The Independent*. Independent Digital News and Media, n.d. Web. 08 Dec. 2016.

Rights.¹² In this political turmoil, since the host country is not providing a promising democratic and pluralistic future, the democracy issue comes to the fore as it can create further problems for the refugees.

6.Recommendations

From an optimistic point of view, there are some major steps that both sides can take for the normalization of the relations and solving the significant problem of refugee crisis. First, it is clear that Turkey itself can not solve the refugee crisis alone. There should be more efforts from the European side in order to share the burden. With the aim of resolving the crisis, EU member states should financially and politically support Turkey to improve the existing conditions of refugees in Turkey, especially education and health issues. Secondly, the laws and regulations should further be updated to reach international standards. EU authorities should encourage Turkey to lift the geographical limitation put under the Geneva Convention so that the refugees in Turkey could enjoy wider range of rights by receiving full protection. Thirdly, the EU should keep its promises of financial support and visa liberalisation.

Here, fulfilling the obligations and keeping the promises are very important for both sides because it can pave the way for the improvement of the relations. From the Turkish side, the increasing instability in the region and Turkey's isolation from the EU have caused the Turkish public to think pessimistically about the relations with the EU (Eralp 2014). Many people in Turkey have become more Eurosceptic and lost their beliefs in the country's possible membership in the future.

Decreasing public support even led to discussions about making a "Trexit" referendum which had been explicitly implied by President Erdogan. However, separation and further isolation would not be beneficial to both sides because of their political and economic interdependency. That is to say, they already showed progress towards integration as a result of the Customs Union and the ongoing accession process, and this should not be wasted for the sake of short-term political and economic interests.

CONCLUSION

Despite all the challenges, it can be argued that it is not the end of the relations between Turkey and EU. (Aydintasbas, 2016). From Turkey's side, the recent decision of the European Parliament to freeze the negotiations -although it is not binding- should encourage Turkey to review its regulatory policies. On the other hand, the EU should also be decisive, supportive and influential for a more democratic, inclusive make up of Turkey within the framework of European democratic values.

The refugee issue is likely to remain a key element in Turkey-EU relations. For Turkey, as Adam (2016) underlines, the 'refugee card' seem to stay on the agenda as a leverage over Europe's actions for a long time. However, in order to resolve this significant humanitarian crisis, there is an urgent need to consider the issue of refugees separately from the accession programme as the lives of many innocent people became the matter of continuous bargaining and negotiation.

There needs to be more cooperation, solidarity and comprehensive policy implementation process in which the humanitarian aspect of the crisis would be considered without any other domestic, political and economic motives.

With the moral and ethical obligations of international commitment, it can be concluded that, sharing the burden internationally, securing the full rights of the refugees, improving their conditions and their integration into the hosting societies should be prioritized over the other aspects. In doing so, both Turkey and the EU will be sharing the responsibility of finding a solution.

¹² "Migrant Crisis: Germany Warns Turkey against 'blackmailing EU'" *BBC News*. BBC, 2016. Web. 08 Dec. 2016.

Bibliography

- ADAM**, Laura Batalla. "The Refugee Card in Turkey-EU Relations: A Necessary but Uncertain Deal." *Global Turkey in Europe* 14 (2016)
- AYDINTASBAS**, Asli. "Trouble On The Tracks: Averting The Turkey-EU "Train-Wreck"" *European Council of Foreign Relations* 196 (2016): Dec. 2016.
- BAYRAKLİ**, Enes, and Kazim **KESKİN**. "Türkiye, Almanya Ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi." *SETA* (2015)
- EDER**, Mine, and Derya Ozkul. "Editors' Introduction: Precarious Lives and Syrian Refugees in Turkey." *New Perspectives On Turkey* 54 (2016): Web.
- ERALP**, Nilgun Arisan. "The Outlook for EU-Turkey Relations." *Turkish Policy Brief Series* 12. *TEPAV*.
- GOTEV**, Georgi. "EU Leaders to Declare: 'We Cannot Take More Migrants'." *EurActiv.com.*, 2015. Web. 08 Dec. 2016.
- "Implementing the EU-Turkey Agreement – Questions and Answers." *European Commission - PRESS RELEASES - Press Release - Implementing the EU-Turkey Agreement – Questions and Answers*. Web. 08 Dec. 2016.
- KİRİSCİ**, Kemal. "Syrian Refugees and Turkey's Challenges: Going beyond Hospitality." (2014)
- "Law on Foreigners and International Protection." Director General of Migration Management, Apr. 2014. Web.
- "Migrant Crisis: Germany Warns Turkey against 'blackmailing EU'" *BBC News*. BBC, 2016. Web. 08 Dec. 2016.
- "President Erdogan: I Will Open Gates for Migrants to Enter Europe If EU Blocks Membership Talks." *The Independent*. Independent Digital News and Media, Web. 08 Dec. 2016.
- "Q&A: Why the EU-Turkey Migration Deal Is No Blueprint." *Human Rights Watch.*, 2016. Web. 08 Dec. 2016.
- "Refugee Crisis: Majority of Europeans Believe Increased Migration Raises Terror Threat, Survey Says." *The Independent*. Independent Digital News and Media, n.d. Web. 08 Dec. 2016.
- "Refugee Law and Policy: Turkey." Library of Congress, 2016. Web.
- Stratan, Violeta. "The Refugee Crisis: A New Uproarious Episode in EU-Turkey Relations Saga - Mediterranean Affairs." *Mediterranean Affairs*. 2016. Web. 08 Dec. 2016.
- "The Effects Of The Refugee Crisis On The EU-Turkey Relations: The Readmission Agreement And Beyond." *European Scientific Journal* 12.8 (2016) Web.
- "Turkey and EU." Embassy of the Republic of Turkey, Washington, DC., Web. 8 Dec. 2016.
- "Turkey's Progress on the Visa Liberalisation Roadmap." *European Commission.*, 4 May 2016. Web.
- United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). "UNHCR Syria Regional Refugee Response." *UNHCR Syria Regional Refugee Response*. Web. 08 Dec. 2016.

YUNANİSTAN VE SURIYELİ MÜLTECİLER: AVRUPA'NIN KAPISINI ZORLAMAK* **GREECE AND SYRIAN REFUGEES: FORCING THE EUROPEAN DOORS**

İlhan ARAS

Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhan.aras@yahoo.com

Akın SAĞIROĞLU

Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Besni MYO, akinsagioglu@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Geliş 14 Aralık 2017

Kabul 21 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Yunanistan
Suriye
Mülteci
Avrupa Birliği

JEL Classification Codes:

F50, N44, N45

Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde köklü değişikliklere neden olan Arap Baharı, en ciddi etkisini Suriye üzerinde göstermiştir. Yüz binlerce insanın ölümüne, milyonlarca insanın ülkelerini terk etmesine neden olan gelişmeler, komşu ülkeleri etkilediği kadar Avrupa ülkelerini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bu çerçevede, Suriye'den Avrupa'ya kaçmak isteyen Suriyeliler için Avrupa'ya açılan kapılardan biri de Yunanistan olmuştur. Böylece, sorunun doğrudan taraflarından biri olan Avrupa'nın yaklaşımını Yunanistan özelinde incelemek dikkat çekici olacaktır. Bu bağlamda çalışmada, Yunanistan'ın Suriyeli mültecilere yaklaşımı 2015-2017 dönemiyle sınırlandırılarak Yunanistan Başbakanı Aleksis Çıpras'ın ve konuyla ilgili yetkililerin söylemleri çerçevesinde kronolojik olarak aktarılacaktır. Sonuç olarak, ciddi ekonomik sorunlarla mücadele eden Yunanistan'ın, söz konusu göç baskısı karşısında gerekli tedbirleri alamadığı görülmüştür. Ayrıca, hiçbir devletin tek başına çözemeyeceği Suriyeli mülteciler konusunda Yunanistan'ın Avrupa Birliği'nden ve Türkiye'den destek talebi söz konusu olmuştur.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received 14 December 2017

Accepted 21 December 2017

Keywords:

Greece
Syria
Refugee
European Union

JEL Classification Codes:

F50, N44, N45

Arab Spring that causes fundamental changes in Middle East and North Africa countries has showed the most serious effect over the Syria. Developments that cause death of hundreds of thousands of people and leave the country of millions of people have affected neighbor countries as well as European countries. In this framework, Greece has been one of the gateways to Europe for Syrians who run away from Syria to Europe. So, examining the Europe's approach as one of the sides of the problem in context of Greece will be remarkable. In this context, this paper will chronically deal with Greece's approach to Syrian refugees within the frame of discourses of Greece Prime Minister Alexis Tsipras and related authorities over the period 2015-2017. Consequently, it is seen that Greece which struggle serious economic problems, hasn't taken required precautions in aforementioned migration wave. Besides, Greece has asked for support from the European Union and the Turkey to refugee problem as no single country can handle the refugee problem by itself.

© 2017 PESA All rights reserved

* Bu çalışma II. Uluslararası Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler Sempozyumu'nda sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş halidir

GİRİŞ

Arap Baharı, sadece meydana geldiği Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA) ülkelerini değil, komşu coğrafyaları da farklı açılardan derin bir şekilde etkilemiştir. ODKA'yı lider ve yönetim değişiklikleri açısından etkileyen gelişmeler, Avrupa kıtasını ise yaşanan olaylardan kaçan mültecilerin Avrupa kıtasına ulaşma ve Avrupa ülkelerinde kalma amaçlarıyla etkilemiştir. Öyle ki; onlarca/yüzlerce Suriyeli mültecinin Avrupa'ya ulaşmak isterken hayatını kaybetmesi basına yansıyan günlük olağan haberler halini almıştır. Bu kapsamda, Suriyeli mültecilerin Avrupa'ya gitme amaçları Avrupa ülkeleri için ciddi bir sınav haline gelmiştir.

Yunanistan ise, Avrupa'ya akın eden göçmenlerden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Ekonomik kriz içerisindeki Yunanistan'da yönetime gelen Alexis Çipras liderliğindeki SYRIZA (Coalition of Radical Left/ Radikal Sol Koalisyon), ülkenin yaşadığı göç sorununun etkisiyle Göç Politikalar Bakanlığı'nı kurmuştur (Xypolia, 2015: 63). Ancak ülkenin yaşadığı göç sorunu kurumsal yapıyla halledilemeyecek boyutta olduğundan, borç krizi içerisindeki ülke mülteci sorunuyla da mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Çalışmada öncelikle sorunun Yunanistan'daki durumuna bakılacak, sonraki bölümde Yunanistan'ın karşılaştığı göçmen sorunu nedeniyle yeterli destek alamadığını iddia ettiği Avrupa'ya/Avrupa Birliği'ne (AB) tepkisi ele alınacak ve sorunun Türkiye'ye boyutu aktarılacaktır. Suriyeli mültecilerle ilgili olarak çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, AB üye devletlerinin soruna yaklaşımlarını aktaran çalışmalar (Evangelinidis, 2016) literatürde önemli bir eksiklik olarak kalmıştır. Bu nedenle çalışma ülkeler düzeyinde Suriyeli mülteciler konusunda literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.Mülteci Sorununa Genel Bir Bakış

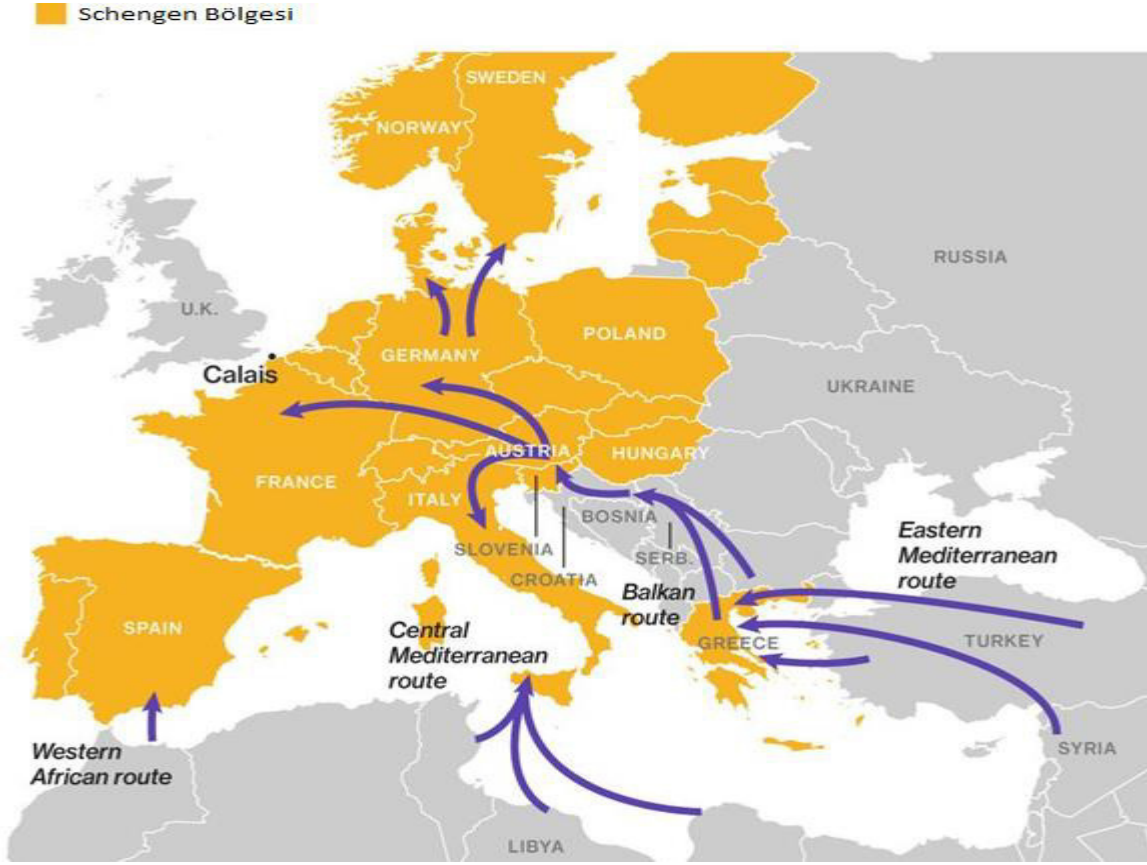
Yunanistan karşılaştığı göç sorunuyla ilgili birçok tedbir almak durumunda kalmış, 2012'de Evros (Meriç) nehri kıyıları tel örgülerle çevrilmiştir. 11 km uzunluğunda olan ve Yunanistan-Türkiye sınırının büyük bir bölümünü kaplayan bu alan göçmenlerin ülkeye girmek için kullandıkları bir nokta olduğundan korunması gereken bir yer olarak kabul edilmiştir. Yunan yetkililerine göre de, tel örgüler sayesinde kaçakçıların ve yasadışı göçmenlerin cesaretleri kırılacak, Yunanistan'ın diğer AB ülkeleri için transit bir ülke haline getirilmesine izin verilmeyecektir. Buna karşın, tel örgüler mülteci akışını durduramamıştır (Evangelinidis, 2016: 33).

2014-2015 dönemine kadar komşu ülkelere göç eden Suriyeliler özellikle bu tarihlerden itibaren Avrupa ülkelerini tercih etme eğilimi göstermiştir. Avrupa'ya yönelen Suriyeli mülteciler için Yunanistan, genel anlamda bir varış değil geçiş ülkesi olarak görülmüştür.

İtalya ve İspanya gibi Yunanistan'da Akdeniz sınıрыyla, AB'de mülteci olma arayışındaki Suriyeliler için sıkça kullanılan bir giriş noktası olmuştur. Öyle ki, Yunanistan'daki mültecilerin sayısı 2013 başlarından 2014 başlarına kadar %223 artmıştır. 2013'te 8.000 olan mülteci sayısı 2014'ün ilk on ayında 29.000'e kadar çıkmış ve bu sayının önemli bir bölümünü Suriyeliler oluşturmuştur (Kellou, 2014).

Diğer birçok Avrupa ülkesi gibi Yunanistan'ın da ağır bir şekilde etkilendiği göçmenlerin Avrupa'ya geçiş rotaları Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Avrupa'ya Göç Yolları

Kaynak: Frontex, i-map'ten aktaran (Bloomberg, 2016)

Haziran 2013'e kadar Yunanistan'ın iltica sistemi işlevsiz olduğundan, hiç kimse iltica hakkı elde edememekteydi. Bu tarihten itibaren iltica sisteminde yapılan reformlarla Suriyelilerin iltica talepleri için verilen olumlu yanıtların oranı %99.3'e kadar çıkmıştır. Buna karşın, Yunanistan'ın iltica başvurusunu kabul etmesi durumunda yakın bir aile üyesi ve aile birleşmesi talebi olmadıkça başka bir Avrupa ülkesine gitmeleri mümkün olmayacağından dolayı çok az sayıda mültecinin iltica başvurusu yaptığı görülmüştür (Kellou, 2014).

2013 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (*United Nations High Commissioner for Refugees*) tarafından Suriyeli mültecilerle ilgili olarak Yunanistan yetkililerine şu tavsiyelerde bulunulmuştur (UNHCR, 2013: 4):

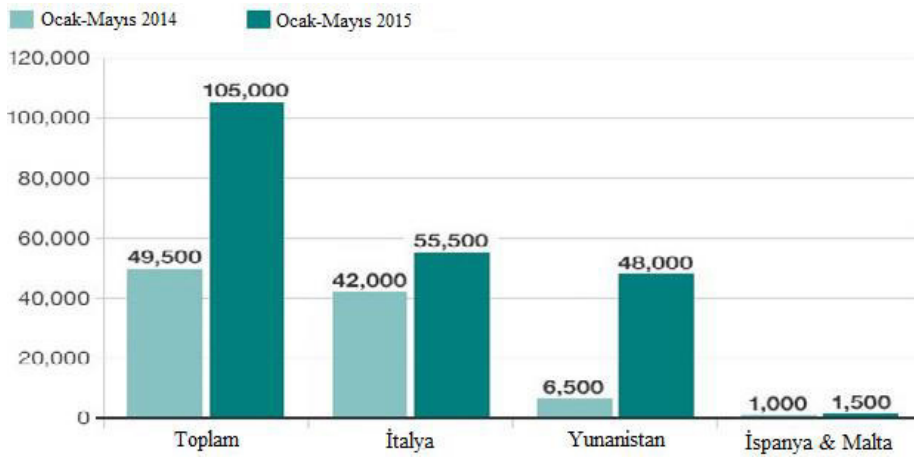
- Suriye'den gelen mültecilerin Yunanistan topraklarına gelmeleri ve güvenlikleri sağlanmalı
- Mültecilerin Suriye'de insan hakları ve güvenlik sağlanıncaya kadar Suriye'ye veya komşu ülkelere dönmemeleri
- İltica prosedürüne göre, Suriye'den gelen mültecilerin engellenemeyen gelişleri için gerekli tedbirler alınmalı
- 1951 Cenevre Sözleşmesi veya tamamlayıcı korumanın farklı bir yolunun hükümleriyle uyumlu olarak Suriye'den gelen sığınmacılar için koruma sağlanmalı
- Suriye'den gelen mülteciler için alıkoyma tedbirlerinin alınmaması ve sınır dışı emirlerini veya yürürlükteki kanunun hükümleriyle alınan geri dönüş kararlarını askıya almak

Yunanistan Başbakanı Çıpras; Yunanistan'ın durumunu hem kutsal hem de lanetli bir durum olarak nitelendirmiş, Yunanistan'ın hassas bir coğrafyada olmasından dolayı bunları yaşadığını, Yunanistan'ın antik zamanlardan beri savaşlara ve çatışmalara sahne olduğunu, günümüzde ise mülteci krizinde insanların ilk geldikleri ülke Yunanistan olduğu için ülkenin büyük bir zorlukla karşı karşıya kaldığını açıklamıştır (Diekmann, 2016).

Ekim 2015'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda konuşan Çıpras, AB'de yüksek duvarların inşa edilmesinden ayrıca göçmenlere ve mültecilere kötü muamele yapılmasından şikayetçi olmuştur. Ayrıca; Suriye, Afganistan ve Libya'dan 300.000'den fazla insanın Yunanistan sınırlarına akın ettiğini belirterek, “dünyamızın geleceğinde veya Avrupa'nın geleceğinde kapımızın önünde çocukların uzandığı veya yüksek duvarlar inşa edebileceğine inanmak istemiyorum. [...] atalarımızın çoğu mülteciler veya göçmenlerdi. [...] Yunanistan halkı, mülteciler için barınak ve gıda temin etmesiyle dayanışmasını göstermiştir. [Suriyeli mültecilere karşı] ortak ilkelerimizi yok eden ırkçılık ve yabancı düşmanlığına izin vermeyiz.” açıklamasını yapmıştır (RT, 2015).

Ocak-Mayıs 2014-2015 dönemlerinde Avrupa'ya gelenlerin sayısının gösterildiği Şekil 2 ve 2016-2017 dönemine ilişkin sayısal verilerin verildiği Tablo 1 sorunun hızlı bir şekilde büyüdüğünü göstermektedir.

Şekil 2: Akdeniz Yoluyla Avrupa'ya Giren Mülteciler ve Göçmenler

Kaynak: UNHCR'den aktaran (BBC, 2015).

Şekilden görüldüğü gibi 2014 ve 2015'in ilk beş ayına ilişkin yapılan karşılaştırmada mültecilerin ve göçmenlerin en fazla Yunanistan'a giriş yaptığı görülmektedir.

Tablo 1: Akdeniz Yoluyla Avrupa'ya Göç

	2017*		2016	
	Gelenler	Ölümler	Gelenler	Ölümler
İtalya	93.357	2.207	79.861	2.526
İspanya	7.389	115	2.476	87
Yunanistan	10.044	37	159.177	383
Kıbrıs	358	0	345	0
Toplam	111.148	2.359	241.859	2.996

Kaynak: International Organization for Migration; *1 Ocak-16 Temmuz 2017

2016'da Çıpras tarafından yapılan açıklamada, “bugün yüzleştiğimiz mülteci krizi küresel bir meydan okumadır. Ya birlikte ve uluslararası hukuka göre bu sorunu ele alacağız ya da başarısız olacağız.” şeklinde sorunun sadece Yunanistan ile ilgili olmadığı vurgusu yinelenmiştir (ANA-MPA, 2016). Sorunun Yunanistan'ı aşan boyutunu ise, “bugün dünyanın imtihandan geçen yerlerinden biri Yunanistan, altı aydan az bir zamanda 1.2 milyon mülteci ve göçmenle ilgilenmek zorunda kalan bir ülke olmuştur. Yaklaşık 60.000 mülteci ve göçmen kuzey sınırlarımızın diğer ülkelerin tek yanlı kararlarından dolayı kapalı olduğu için köşeye sıkışmış bir şekilde kalmıştır.” (ANA-MPA, 2016) şeklinde vurgulamıştır.

Ocak 2017'de, mülteci akınıyla mücadele eden ve maddi anlamda kayıplar yaşanan beş Yunan adasının –Lesvos, Chios, Samos, Kos ve Leros– belediye başkanları Çıpras ile görüşme talebinde bulunmuştur. Ada yönetimlerinin talepleri, mülteci krizinin yükü altında kalan adalar için sürdürülebilir bir çözüm üretilmesi ve mülteci sorunuyla ilgili ortak tutum takınılması olmuştur (gtp, 2017). Bu adalar, birkaç binlik nüfusuyla ciddi bir ekonomik kriz içerisinde olan ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için mücadele

vermekte ve her gün yüzlerce göçmenin gelmesiyle zor bir durum içerisinde kalmaktadır (Xypolia, 2015: 62).

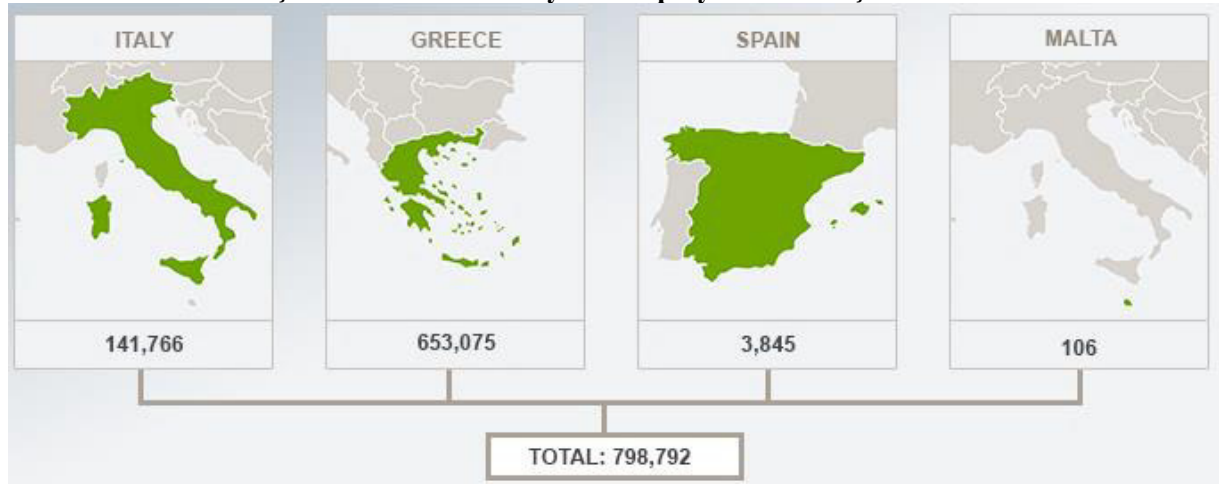
2. Yunanistan'ın AB'ye ve Avrupa Ülkelerine Tepkisi

Çıpras, Yunanistan'a akın eden göç dalgasının Yunanistan devletinin altyapısının kaldırdılabileceğinin çok ötesinde olduğunu, Yunanistan'ın önemli sorunları olduğunu ve bu nedenle AB'den yardım talep edildiğini belirtmiştir (The Guardian, 2015). Ayrıca, göçmen krizi konusunda sorumluluktan kaçınan ve Yunanistan sahillerine ulaşmaya çalışırken hayatını kaybeden çocuklar için iki yüzlü bir şekilde göz yaşı döken AB'nin bir üyesi ve yaşanan insanlık dramını ele almakta Avrupa'nın yetersiz kalmasından dolayı Avrupa'nın parçası olmaktan utandığını belirtmiştir (Kambas, 2015). Çıpras, Irak ve Suriye gibi ülkelere askeri müdahalelerde bulunan Batılı ülkelerin Orta Doğu'dan kitleler halinde göç etmek zorunda kalan mültecilerden dolayı büyük bir sorumluluğu olduğunu da ifade etmiştir. (Squires, 2015).

Çıpras, 2015 yılında Yunanistan'ın karşılaştığı mülteci sorunu karşısında “Şimdi Avrupa'da dayanışmanın olduğunun gerçek olup olmadığı ortaya çıkacaktır” (BBC, 2015) açıklamasını yapmıştır. Benzer bir açıklamasında konuyu “şimdi Avrupa'nın dayanışma içinde olan bir AB mi veya herkesin kendi sınırlarını korumayı deneyen bir AB mi olduğunu görme zamanıdır.” şeklinde değerlendirmiştir (The Guardian, 2015).

2015 itibarıyla Akdeniz yoluyla Avrupa'ya gelen göçmenlerin gösterildiği Şekil 3'e göre, Yunanistan açık ara en fazla göçmene maruz kalan ülke olmuştur. Ülkenin mevcut durumu ve imkanları da göz önüne alındığında bu boyuttaki bir sorunla mücadele etmesi mümkün görünmemektedir.

Şekil 3: Akdeniz Yoluyla Avrupa'ya Gelen Göçmenler

Kaynak: International Organization for Migration'den aktaran (Köylü, 2015b).

Yunanistan; Afganistan, Suriye veya diğer çatışma bölgelerinden gelen on binlerce mülteci nedeniyle sürekli olarak Avrupa'dan destek talep etmiştir. Çıpras, AB'nin Yunanistan konusunda bir sınav verdiğini, ekonomik cephede olumsuz sonuçlanan bu sınavın, mülteciler gibi insani konularda başarılı olmasını ümit ettiğini belirtmiştir. Ayrıca söz konusu sorunun bir Yunanistan sorunu değil Avrupa sorunu olduğunu, göçmenlerle toplum arasında bütünleşme sağlanabilmesi ve sınır kontrollerini sağlayabilmek için AB fonlarının da kullanılmasını savunmuştur (CBCnews, 2015). Çıpras'a göre, Yunanistan'daki mülteci sorunuyla ilgili çabalarının başarısız olması durumunda, Avrupa'da bu başarısızlıktan kazanç elde edecek olanlar yabancı düşmanları ve milliyetçi söylemler olacaktır (ANAMPA, 2016).

Yunanistan, ülkenin göçmenler için bir toplama kampı olması fikrine karşı çıkmaktadır. Bu duruma tepki gösteren Yunanistan Göç Bakanı Ioannis Mouzalis, diğer AB ülkelerinin Yunanistan kadar çaba göstermediğini belirtmiş, Danimarka'nın sığınmacıların değerli eşyalarına el koymaları gibi uygulamaların Avrupa'yı temsil eden şeyler ve Avrupa'yı yansıtan kararlar olmadığını belirtmiştir (Aljazeera, 2016).

Mart 2016'da, Yunanistan'da halihazırda 40.000'den fazla sığınmacı bulunduğu ve borç krizinin vurduğu bir ülke olarak Avrupalı ortaklardan önemli destekler olmaksızın Yunanistan'ın daha fazla sorumluluk üstlenmesinin mümkün olmayacağı Çıpras tarafından ifade edilmiştir (ABC News, 2016).

Çıpras, kendisiyle yapılan röportajda (Diekmann, 2016) Suriyeli mültecilere ilişkin soruları yanıtlamıştır. Buna göre, Yunanistan'ın bütün Avrupa ülkelerinin Avrupa anlaşmasına uyması gerektiğini, uymayanların yaptırımlarla karşılaşması gerektiğini, Avrupa'nın geleceği için önemli bir noktada olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, AB'nin sadece Merkez Avrupa'dan oluşmadığını İspanya, İtalya ve Yunanistan gibi deniz sınırları olan ülkeleri de olduğunu bu nedenle sınırları korumak amacıyla daha etkin olmaya ihtiyaç duyulduğunu açıklamıştır. Kendisine yöneltilen “hangisi sizin için daha kötüdür: borç krizi mi, mülteci krizi mi?” sorusunu ise, “bu iki krizi birbiriyle karıştırmamak gerekir. Bence mülteci krizi Avrupa için daha tehlikelidir çünkü bütün AB'yi tehdit etmektedir. Bazı Avrupalı liderler tarafından bizim değerlerimiz tartışma konusu yapılıyor.” şeklinde yanıtlamıştır. Yunanistan'daki durumun zor olduğunu ama kontrolleri dışında olmadığını ancak sadece Yunanistan'ın yükümlülüklerini yerine getirdiğini, verdiği taahhütlerin %100'ünü gerçekleştirdiğini buna karşın Yunanistan'ı eleştiren ülkelerin yükümlülüklerinin %10'unu gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Ne kadar mülteci gelirse gelsin Yunanistan'ın Avrupa'nın insancıl yüzünü temsil ettiğini belirten Çıpras, mültecilerin adil bir şekilde dağılımını talep ettiklerini söylemiştir. Yunanistan'ın bulunduğu durum nedeniyle Schengen Bölgesi'nden çıkarılma riskine ise, Avrupa'nın temel değerlerini savunduklarından dolayı ihtimal vermediğini belirtmiştir.

Mayıs 2016'da İstanbul'da düzenlenen Dünya İnsani Zirvesi'nde konuşma yapan Çıpras, “Mültecilerin, onları kaldıracak ülkelere yerleştirilmesi gerekiyor. Bugüne kadar gelen tepkilere baktığımızda ise Avrupa Birliği yeterli bir yaklaşım göstermedi. Geçtiğimiz yıldan bu yana AB ülkelerine yerleştirilen göçmen sayısı bin kişiden az.” (Yürük ve Bulur, 2016) şeklinde AB'ye olan tepkisini göstermiştir.

Yunanistan'ın mülteciler konusunda AB'nin desteğini alamadığı eleştirilerine karşın, Almanya'nın desteğini de yadsımadığı görülmektedir. Çıpras'a göre, Almanya mülteci kriziyle etkin ve insancıl bir şekilde ilgilenmektedir. Almanya, Avrupalı değerleri savunmaktadır. Merkel, mülteci konusunda insancıl bir yaklaşım sergilemiş ve liderliğini kanıtlamıştır. Merkel'in Macaristan lideri Viktor Orban gibi hareket etmesi durumunda Avrupa'daki bölünmüşlüğü Avrupa'yı başarısızlığa da iteceğini düşünen Çıpras, mülteci krizinin Avrupa'yı daha güçlü bir hale getireceğini savunan Merkel ile aynı fikirde olduğunu ifade etmiştir (Diekmann, 2016). Yunanistan Finans Bakanı da, Yunanistan'ın AB üye devletlerindeki dayanışma eksikliğinden dolayı olumsuz etkilendiğini, göç konusunda Yunanistan'ı destekleyen tek Avrupa devletinin Almanya olduğunu ifade etmiştir (Bloomberg, 2016).

3. Türkiye Boyutu

Mültecilerin Yunanistan'a akınlarının azaltılmaması durumunda Yunanistan'ın mülteciler için kara kutu olma tehdidi altında olduğunu belirten Çıpras'ın endişelerini yansıtan Yunanlı yetkililer, mültecilerin ve göçmenlerin Avrupa'ya girmek için kullandıkları ana giriş noktası olan Türkiye ile olan doğu sınırını korumaya odaklandıklarını belirtmişlerdir (Aljazeera, 2016).

Çıpras'ın Kasım 2015'te Başbakan olduktan sonra Türkiye'ye yaptığı ilk ziyarette öne çıkan konulardan biri mülteci krizi olmuştur. Yunanistan'ın göçmenlerin Avrupa'ya ayak bastığı ilk ülkelerden biri olduğu belirtilmiş ve “bu sadece Türkiye ve Yunanistan'ın sorunu değil. Krizin çözümü için Avrupa'nın ve hepimizin somut bir plana ihtiyacı var.” mesajıyla mülteci sorunun çözümü için Türkiye ile yakın bir şekilde çalışılabileceği gösterilmiştir (Köylü, 2015a). Yapılan görüşmede Yunanistan'ın Suriyeli mülteciler konusunda ortak hareket edilmesi söylemlerine karşılık olarak dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu şu açıklamayı yapmıştır (Özel, 2015):

“Sorun, mülteciler sorunu değil, Suriye sorunu, Suriye'deki baskıcı rejim ile terörist gruplar sorunu. Bu büyük insani sorun, sadece Türkiye ve Yunanistan'ın sorunu değildir. Kimse, BMGK, bütün sorumluluklarını unutarak, meseleyi Ege sahillerinde yaşanan trajedi dolayısıyla Türkiye ile Yunanistan'ın omuzlarına atmamalıdır. Türkiye ve Yunanistan, aynen Suriyeli mülteciler gibi bu sorunun mağdurlarıdır. Müsebbipleri değildirler. Bu sorunun nihai çözümü, Şam'dan geçmektedir. İnsani trajediyi engelleme gayreti içinde olacağız.”

Yunanistan Göç Bakanı Ioannis Mouzalis ise, Yunanistan'ın öncelikli amacının Türkiye'deki mülteci krizi için bir çözüm aramak olduğunu ve bu çözüm arayışının Avrupa için doğru bir yöntem olduğunu belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Nikos Kotzias da benzer şekilde "sorunun başlangıç noktası Türkiye'ye uzanmaktadır." açıklamasıyla Türkiye'ye yapılan vurguyu yenilemiştir (Michalopoulos, 2015).

Çıpras, kurumsal süreç ile ilgili olarak Yunanistan İltica Birimi'nin -ki 2013'e kadar böyle bir birim mevcut değildi- Avrupa'da en fazla iltica başvurusu alan dördüncü yer olduğu açıklamasını yapmıştır. Yunanistan yetkilileri ise, Avrupa ve Türkiye ile birlikte "Ege Denizi'ndeki ölümleri ve göç akının önemli ölçüde azaltmayı sağlayacak çok zor ama gerekli olan AB-Türkiye Anlaşması'nı uygulamaya çalışmaktadır." (ANA-MPA, 2016).

Türkiye'nin mülteci konusunda büyük bir yükün altında olduğunu ifa eden Çıpras, mültecilerin Yunanistan'a yüzerek gelmelerinin mümkün olmadığını, botlarla ve Türkiye'de üretilen can yelekleriyle geldiklerini belirtmiştir. Bu nedenle de bir sanayi halini alan bu durum için sorunun kökenlerinde çözümler aranmalı ve insan kaçakçılarıyla mücadele edilmelidir (Diekmann, 2016).

Mayıs 2016'da İstanbul'da düzenlenen Dünya İnsani Zirvesi'nde konuşma yapan Çıpras, "Türkiye ile işbirliği yaptık. AB anlaşmasının sonuçları çok iyi oldu ve bu süreci devam ettirmeye kararlıyız. Bu şekilde bir yaklaşım insani zorluklarla baş etmenin en etkili ve en iyi yolu" (Yürük ve Bulur, 2016) açıklamasıyla Türkiye ile yaptığı işbirliğinin önemini vurgulamıştır.

Ekim 2016'da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Suriyelilerin Yunanistan'da kalamaması eleştirisi ve Türkiye'ye sınır dışı edilme durumu Yunanistan yetkilileri tarafından cevaplanmıştır. Buna göre, Yunanistan'ın Vatandaşı Koruma Bakanlığı, Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Suriyelilerin Türkiye'ye sınır dışı edilmesinin asılsız bir eleştiri olduğunu belirtmiştir. Bakanlık ayrıca mültecilerin Türkiye'ye dönmelerinin AB-Türkiye anlaşmasına uygun olarak yürütüldüğünü de açıklamıştır (PressTV, 2016).

Ekim 2017'de yapılan açıklamaya göre, Nisan 2016'dan itibaren AB-Türkiye arasındaki mutabakat çerçevesinde Yunanistan'dan Türkiye'ye gönderilen sığınmacıların sayısının 1.360 olduğu ve bunların 216'sının Suriyeli olduğu açıklanmıştır (AA, 2017).

SONUÇ

Yunanistan, 2009-2010 döneminden itibaren yaşadığı Euro krizini aşmaya çalıştığı bir süreçte, Suriye'de yaşanan gelişmeler sonucunda ülkelerini terk ederek Yunanistan'a gitmek isteyen göçmen sorunuyla da yüzleşmek zorunda kalmıştır. Ekonomik anlamda çöküş içinde olan Yunanistan'ın mülteci krizi gibi insani bir sorunla tek başına mücadele etmesi mümkün olmadığından sorunun çözümünde AB'den, Türkiye'den ve ilgili taraflardan destek isteme yoluna gittiği görülmüştür. Böylece, öncelikle AB olmak üzere, Türkiye ile de ortak çözüm mekanizmaları geliştirmeye çalışmıştır.

Özellikle 2014-2015 döneminde sayıları hızlı bir şekilde artan Suriyeli mülteciler, Yunanistan'ın çözebileceğinin ötesinde bir durum meydana getirmiştir. Bu süreçte Türkiye ile yapılan anlaşmanın sorunun çözümünde olumlu bir adım olmasına karşılık, AB genelinden beklediği desteği alamadığı görülmüştür. Ancak, Almanya'nın bu süreçte Yunanistan'a verdiği destek doğrudan Yunan yetkililer tarafından da ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, Suriyeli mülteciler sorununun ilgili bütün taraflar açısından zor bir süreç olduğu yaşanan gelişmelerden görülmüştür. Yunanistan'ın da mevcut ekonomik ve siyasi yapısının bu derece önemli bir sorunla mücadele etmek için yetersiz kalması, ayrıca sorunla ilgili AB'nin bütüncül bir politikaya sahip olmaması sorunu daha fazla derinleştirmiştir. Nihayetinde, Suriyeli mülteci sayısının yüz binlere ulaşmasından sonra alınan tedbirlerle sorun önemli ölçüde kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki, Suriyeli mülteciler sorunu bir ülkenin mücadele edebileceği bir sorun olmayıp, çok taraflı ve kapsamlı çözüm mekanizmaları gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- AA** (2017), “Yunanistan bin 360 sığınmacıyı Türkiye'ye iade etti”, <http://aa.com.tr/tr/dunya/yunanistan-bin-360-siginmaciyi-turkiyeye-iade-etti/929069> 10.12.2017.
- ABC News** (2016), “Europe migrant crisis: Greece delays sending refugees back to Turkey under EU deal”, <http://www.abc.net.au/news/2016-03-20/greece-to-apply-eu-turkey-deal,-people-arrive-ahead-of-deadline/7261006> 18.07.2017.
- ALJAZEERA** (2016), “Greece reacts to EU's hard line on refugees”, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2016/01/greece-reacts-eu-hard-line-refugees-160127072111370.html> 22.07.2017.
- ANA-MPA** (2016), “PM Tsipras: Refugee crisis a global challenge”, <http://www.anna.gr/english/article/15181/PM-Tsipras:-Refugee-crisis-a-global-challenge> 08.07.2017.
- BBC** (2015), “Migrant 'chaos' on Greek islands - UN refugee agency”, <http://www.bbc.com/news/world-europe-33818193> 12.07.2017.
- BLOOMBERG** (2016), “The Odd Couple: Merkel, Tsipras Fate Tied to EU Refugee Deal”, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-03-06/the-odd-couple-merkel-tsipras-fate-tied-over-eu-refugees-deal> 17.07.2017.
- CBCnews** (2015), “Greece can't handle migrant influx, PM Alexis Tsipras says”, <http://www.cbc.ca/news/world/greece-can-t-handle-migrant-influx-pm-alexis-tsipras-says-1.3182597> 12.07.2017.
- DIEKMANN, Kai** (2016), “Greek prime minister Tsipras says its position in Europe is 'a blessing and a curse’”, <http://www.businessinsider.com/bi-de-interview-with-alexis-tsipras-2016-3> 12.07.2017.
- EVANGELİNİDİS, Angelos** (2016) “The Greek State’s Response to the Refugee Crisis and the Solidarity Movement Event Analysis”, *Contemporary Southeastern Europe*, 3(1), s.32-36.
- GTP** (2017), “Greek Mayors Request Meeting with PM Tsipras to Discuss Refugee Issue”, <http://news.gtp.gr/2017/01/16/mayors-meeting-greek-pm-refugee-issue/> 10.07.2017.
- INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR MIGRATION**, <https://www.iom.int/>
- KAMBAS, Michele** (2015), “Greek PM Tsipras says shamed by Europe's handling of migrant crisis”, <http://www.reuters.com/article/us-europe-migrants-greece-tsipras-idUSKCN0SO11A20151030> 10.07.2017.
- KELLOU, Dorothée Myriam** (2014), “Syrian refugees in Greece demand 'decent' living conditions”, <http://observers.france24.com/en/20141126-syria-refugees-protest-greece-athens> 18.07.2017.
- KÖYLÜ, Hilal**, (2015a) “Tsipras’ın önceliği mülteci krizi”, <http://p.dw.com/p/1H8hE> 11.07.2017.
- KÖYLÜ, Hilal**, (2015b), “Refugee crisis dominates Tsipras trip to Turkey”, <http://p.dw.com/p/1H8wa> 11.07.2017.
- MICHALOPOULOS, Sarantis** (2015), “Tsipras: Unlike Hungary, Athens will help resolve the refugee crisis”, <http://www.euractiv.com/section/justice-home-affairs/news/tsipras-unlike-hungary-athens-will-help-resolve-the-refugee-crisis/> 10.07.2017.
- ÖZEL, Rıza** (2015), “Mülteciler konusunda Türkiye ve Yunanistan ortak mağdur”, <http://www.hurriyet.com.tr/multeciler-konusunda-turkiye-ve-yunanistan-ortak-magdur-40015890> 09.07.2017.
- PRESSTV** (2016), “Greece rejects UN criticism about deported Syrians”, <http://www.presstv.ir/Detail/2016/10/22/490194/Greece-Syrian-refugees-UNHCR> 10.07.2017.
- RT** (2015), “Greek PM condemns EU mismanagement of refugee crisis, social costs of austerity at UNGA”, <https://www.rt.com/news/317332-tsipras-eu-refugees-austerity/> 09.07.2017.

- SQUIRES**, Nick (2015), “Migrant crisis makes me ashamed to be in EU, says Greek PM”, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/greece/11966747/Migrant-crisis-makes-me-ashamed-to-be-in-EU-says-Greek-PM.html> 08.07.2017.
- The Guardian** (2015), “Immigrant flow to Greece is beyond what we can handle – Alexis Tsipras”, <https://www.theguardian.com/world/2015/aug/07/immigrant-flow-to-greece-is-beyond-what-we-can-handle-alexis-tsipras> 10.07.2017.
- UNHCR** (2013), “Syrians in Greece: Protection Considerations and UNHCR Recommendations”, http://www.unhcr.gr/fileadmin/Greece/News/2012/Syria/pc/EN/Syria_Position_april_2013_EN.pdf 18.07.2017.
- XYPOLIA**, Ilia (2015), “Kriz İçinde Artan Kriz: Mülteci Akınına Yenik Düşen Yunanistan”, *Analist*, Sayı: 56, s. 60-65.
- YÜRÜK**, Betül ve Bulur, Meltem (2016), “Türkiye ile işbirliği yaptık, süreci devam ettireceğiz”, <http://aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-ile-isbirligi-yaptik-sureci-devam-ettirecegiz/577328> 14.07.2017.

INTERNATIONAL JOURNAL OF POLITICAL STUDIES

ULUSLARARASI
POLİTİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
December 2017, Vol:3, Issue:3 Aralık 2017, Cilt:3, Sayı 3
e-ISSN: 2149-8539 p-ISSN: 2528-9969
journal homepage: www.politikarastirmalar.org

SIĞINMACILARIN GÜVENLİK İHTİYACINDA SOSYAL SERMAYENİN ETKİSİ: OSMANİYE İLİNDEKİ SURİYELİ SIĞINMACILAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

THE IMPACT OF SOCIAL CAPITAL ON THE SECURITY NEEDS OF ASYLUM SEEKERS: A RESEARCH ON THE SYRIAN ASYLUM SEEKERS IN OSMANİYE PROVINCE

Yrd. Doç. Dr. Tuğba YOLCU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, tyolcu@osmaniye.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. M. Burhanettin COŞKUN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, burhanettincoskun@osmaniye.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. A. Aşlı SEZGİN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, aslisezgin@osmaniye.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 10 Aralık 2017

Kabul 15 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Ağbağ,
Göç,
Güven,
Sığınmacı,
Sosyal Sermaye

ÖZET

Göç eden toplum ile göç edilen yerdeki toplum arasındaki ilişkiler farklı sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan biri de güven sorunudur. İnsanların toplu halde yaşamalarının ve bugünkü toplumsal ve siyasal yapının oluşmasının temelinde güvenlik ihtiyacı yer almaktadır. Bu ihtiyaç farklı toplumsal ve siyasal yapıların oluşmasına neden olmuştur. Bu yapılar içinde, ihtiyaçlar farklı şekillerde karşılanmaktadır. İhtiyacın karşılanmasında sermaye önemli bir unsur olmakla birlikte, bu sermaye maddi olanın yanında sosyal olanı da kapsamaktadır. Sosyal sermaye bireylerin üyesi oldukları sosyal ağlar vasıtası ile sınırlı kaynaklara erişim imkânı tanır. Bu sosyal sermayeyi ortaya çıkaran ise ağbağlardır. Çalışmada güvenlik ihtiyacını en çok hisseden grup olan sığınmacıların bu ihtiyaçlarını karşılamada formel ve informal ağların nasıl ve ne derece etkili olduğunun ortaya koyulması hedeflenmiştir.

Bu çalışmada, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan 2016 Türkiye Göç Raporu verilerine göre geçici koruma altına alınan 41.610 Suriyeli sığınmacının yaşadığı Osmaniye ili seçilmiştir. Çalışmada, Osmaniye'deki Suriyeli sığınmacıların güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla formel ve informal ağlara sahip olup olmadıkları ve bu ağlar vasıtası ile hangi ihtiyaçlarının ne şekilde karşılandığı, çalışmanın örneklem kümesini oluşturacak sığınmacılarla yapılan derinlemesine görüşme tekniği ile test edilmiştir.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ARTICLE INFO

Received 10 December 2017

Accepted 15 December 2017

Keywords:

Netlink
Migration
Safety
Asylum Seeker
Social Capital.

ABSTRACT

The relations between the migrating society and society living at the place where being migrated from, come with different problems. One of these problems is safety. The reason why people live in a body, and the formation of social and political structure are based on the safe need. This need has led to the formation of different social and political structures. The needs of these structures are met in different ways. While capital is an important element in meeting needs, it involves social needs as well as financial ones. Social capital enables an individual to access to limited resources through social networks which she/he is a member of those which reveal this social capital are netlinks. In this study it was aimed to show how and to what extent formal and informal networks are effective in meeting the needs of asylum seekers, being in the greatest need of security.

In this study, Osmaniye province, where 41.610 Syrian asylum seekers who have been temporarily put under protection according to the data of the 2016 Turkey Immigration Report issued by the General Directorate of Migration Administration was selected. In the study, whether or not Syrian asylum seekers in Osmaniye have had formal and informal networks to meet their security needs, which and to how these needs have been met through these networks will be tested through an in-depth interview with asylum seekers who will form the sample set of the study.

© 2017 PESA All rights reserved

GİRİŞ: GÖÇ SONRASI TÜRKİYE

Suriye iç savaşının patlak vermesinden yaklaşık 1 ay sonra Türkiye'ye Suriye'den göç başlamıştır. Suriyelilerin kısa sürede evine döneceği beklentisi ile Türkiye yaşanan göç sürecinde açık kapı politikası izlemiştir. Başlangıçta kısa süreli gibi görünen süreç günümüzde de hala devam etmektedir. Sürecin uzun sürmesi farklı sorunları da beraberinde getirmiştir.

2011 yılı itibari ile Türkiye'ye gelen Suriyelilerin geçici durumu gün geçtikçe kalıcılık tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Başlangıçta misafir olarak görülen Suriyelilere geçici koruma statüsü verilmiştir. Türkiye'de şu anda 10 şehirde 26 geçici barınma merkezi bulunmakta olup bu barınma merkezlerinde 256.971 Suriyeli bulunmaktadır. Bunun yanı sıra geçici barınma merkezleri dışındaki 2.521.907 Suriyeli yabancıya sağlık, eğitim ve gıda yardımı sağlanmaktadır. Türkiye'de bulunan Suriyelilerin çoğu Suriye-Türkiye sınırına yakın ve çatışmanın yoğun olduğu bölgelerden gelmektedir. Suriyeli sığınmacıları %10'u 26 geçici barınma merkezinde bulunmaktadır. %90 ise geçici barınma merkezlerinin bulunduğu 10 kent dahil diğer kentlerde ikamet etmektedir (<http://www.goc.gov.tr>).

İllere göre dağılımına bakıldığında sayısal olarak İstanbul 479.555 ile en çok Suriyeli sığınmacı bulunan şehir iken Bartın ise 33 ile en az Suriyeli bulunan şehirdir. Ancak şehir nüfuslarına göre oranlama yapıldığında %95,15 ile Kilis birinci sırada yer almaktadır (<http://www.bik.gov.tr>).

Yaklaşık 2.5 milyon Suriyeli sığınmacının bulunduğu Türkiye'de sığınmacıların ihtiyaçlarının karşılanması ve sosyal uyumun sağlanması adına birçok faaliyet gerçekleştirilmektedir. Türkiye Göç Raporuna göre 2016 yılında Türkiye'de öğrenci ikamet izni ile bulunan 61.116 yabancından 3803 kişi Suriye vatandaşıdır. 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Üniversitede öğrenim gören toplam 103.727 yabancı uyruklu öğrenciden, Suriye vatandaşı olan 14.765 kişi bulunmaktadır. İlköğretim düzeyinde ise 2016-2017 eğitim-öğretim yılında toplam 232.714 yabancı öğrenciden Suriye vatandaşları 166.482 kişi yer almaktadır. Ülkemizde kamp içi 31, kamp dışı 401 olmak üzere 432 geçici eğitim merkezi bulunmaktadır.

İstihdam konusunda ise 2016 yılında Türkiye'de çalışma izni ile bulunan 56.591 yabancından, 7.053 kişi Suriye vatandaşıdır. Sağlık konusunda ise 2016 yılı verilerine göre poliklinik hizmeti sayısı 20 milyonu aşmakta olup 31 Aralık 2016 tarihine kadar 184.390 doğum gerçekleşmiştir. Tüm bu verilerin yanı sıra düzensiz sığınmacı sayısında da artış olmaktadır. 2016 yılında yakalanan düzensiz sığınmacı sayısı 2015 yılına göre %19'luk bir artışla 174.466 olmuştur. Gün geçtikçe bu sayı artmakta ve gelenlerin de süreç uzadıkça Türkiye'de yerleşik kalma eğilimleri artmaktadır. Bugün iç savaş sona erse dahi Suriyeli sığınmacıların tekrar dönüşleri uzun bir zaman alacaktır (Güçtürk, 2014).

Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye ekonomik, toplumsal, siyasal ve güvenlik etkileri olmuştur. Toplumsal etkilerin başında sosyal uyum gelmektedir. Sığınmacıların kaldığı iller daha çok sınıra yakın bölgeler olup muhafazakâr eğilimli yerlerdir. Bu yerler genel olarak toplumsal değişime direnç ve bu değişime karşı tepki gösteren yerlerdir. Bu durum daha çok evlilik hayatı üzerinde görülmektedir. Bunun yanı sıra ekonomik anlamda geçimini sağlamak isteyen sığınmacıların yasadışı yollara başvurusu çocuk işçiliğinin artması da yaşanan olumsuzluklar arasındadır. Ekonomik açıdan değişimde ise risk ve fırsatları beraberinde getirmektedir. Bir yandan ekonomiyi canlandırırken diğer yandan ise vatandaşlar aleyhine rekabetin daha da artmasına neden olmaktadır. Siyasi ve güvenlik açısından bakıldığında ise yerel halk ile aralarında yaşanan çatışmalar kutuplaşmayı arttırmaktadır. Ayrıca yerel halkın terör olayları nedeni ile kendilerini güvende hissetmemesine neden olmaktadır. Sığınmacıların bir arada ve zor koşullarda yaşamaları her türlü suç ve şiddet ortamının gelişmesine de neden olmaktadır (ORSAM,2015).

1.SOSYAL SERMAYE VE AĞBAĞLAR

Toplumu ilgilendiren birçok konuda araştırmalara konu olan sosyal sermaye kavramı, sosyal bilimler alanında üzerinde tartışılan önemli bir başlık olmuştur. Ekonomiden eğitime, siyaset bilimine ve sosyolojiye kadar farklı disiplinlerde sosyal sermaye, bu disiplinlere özgü içerikler arasında konumlandırılmıştır. İş birliği, dayanışma, toplumsal gruplar arasındaki ilişkiler gibi konular, sosyoloji bilimi içinde sosyal sermaye alanıyla özellikle bağlantılı görülen konular olarak ön plana çıkmaktadır (Şan ve Şimşek, 2011). Bireyselliğin aksine toplumun iletişim alt yapısı içinde kişisel bağlantılardan, etkileşimden doğan ortak değerlerle oluşan sosyal sermaye, karşılıklılık esasına dayalı, güven

derecesinin yüksek olduğu bir toplumsal ortam içinde, bireyin çok daha ötesinde değerlendirilmektedir. Güven ve iletişim ağlarının sağlıklı bir çerçeve içinde yürütüldüğü toplumlarda, bu toplumun üyeleriyle birlikte çevrelerinin de zenginleştiği, sosyal sermaye yaklaşımı ile savunulur (Devamoğlu, 2008).

Yalnızca fiziki sermaye ile açıklanmaması gereken bir ülkenin gelişmişlik düzeyi konusunda sosyal sermayenin de rolü son derece önemlidir. En az iki kişi arasındaki güvene dayalı şekilde kurulan iletişim imkanını işaret eden sosyal sermayenin, toplumun üyeleriyle birlikte sivil toplum örgütleri, kamu kurumları arasındaki güven ve iletişime dayalı ilişkilerin toplumun üretkenliğini arttıracakı savunulmaktadır (Karagül ve Masca, 2005). Toplumun ekonomik ve sosyal alandaki başarısını etkileyen sosyal sermaye, insana ve sosyal değerlere yapılacak yatırımın küresel rekabette de başarıyı getirmesinde önemli bir role sahiptir. Az gelişmiş ülkelerdeki sık rastlanan siyasi çatışmalar, yolsuzluklar ve adi suçların fazlalığı gibi faktörler de sosyal sermayenin eksikliğine ilişkin belirtiler arasında değerlendirilmektedir. Sosyal sermayenin geliştirilmesi ve sürdürülmesi ülkelerin kalkınma politikalarının vaz geçilmez unsurları arasında yer almalıdır (Karagül ve Dündar, 2006).

Aileler ve gençlerin davranışları, eğitim ve okul hayatı, çalışma ve organizasyonlar, demokrasi ve yönetim, kamu sağlığı ve çevre, suç ve şiddet, ekonomik kalkınma gibi konularda yapılan sosyal sermaye çalışmalarını (Erselcan, 2009), Türkiye'deki toplumsal yapının özellikle son yıllardaki değişimine bağlı olarak yapmak istenildiğinde mutlaka göç ve sığınmacılar başlığının da ayrı bir araştırma alanı olarak incelenmesi gerekir. Bu çalışmada da sosyal sermayenin Türkiye açısından değerlendirilmesi noktasında Suriye'den yaşanan göç sonrasında, sığınmacıların güvenlik ihtiyaçları konusu üzerinde çalışılması amaçlanmıştır.

Sosyal sermaye konusunda diğer bir açıdan bakarak eleştirel bir yaklaşım benimsendiğinde, içinde bulunulan toplumsal şartlara da bağlı olan sosyal sermayenin, toplumdaki eşitsizlik ve hiyerarşilere bağlı, toplum içindeki eşit dağılımı bir tartışma konusu olarak değerlendirilmektedir. Eleştirel bakış açısına bağlı olarak sosyal sermayenin doğası gereği her zaman olumlu sonuçlara yol açmadığı görüşü de tartışılmaktadır (Erselcan, 2009).

Özellikle ekonomik alanda yapılan çalışmalarda sosyal sermaye konusu, güven kavramı ile birlikte değerlendirilmiştir. Aile üyeleri başta olmak üzere kişilerarası güven, güncel hayatta aile üyeleri dışındaki kişilerle ilişkideki güven ve bireylerin kurumlara duydukları güven konusu, sosyal sermayenin ekonomik büyümeye katkısı çerçevesinde değerlendirilmiştir (Öksüzler, 2006). Sosyal sermayenin belirleyicilerini araştıran Öksüzler (2006), bu belirleyicileri gelir düzeyi, eğitim, yaş ve yaşanan şehrin büyüklüğü olarak belirtmiştir. Tüm bu faktörler, sosyal sermayenin ekonomik büyümeye katkısının altının çizilmesiyle birlikte incelenmiştir.

Ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal sermayenin gelişimi konusunda toplumların insani özelliklerinin gelişmiş olmasının da önemi bulunmaktadır. Sivil toplumun güçlü bir konumda olduğu toplumlarda vasıflı sosyal sermayenin varlığından da söz etmek mümkün olacaktır. Özellikle eğitim alanında yapılacak yatırımlar sosyal sermayenin gelişmesi konusunda atılacak önemli bir adım olacaktır. Her seviyede eğitim kurumu, güçlü bir sivil toplumun doğması için gerekli şartların yerine getirilmesini sağlayacaktır. Sosyal sermayenin güçlenmesi için toplumsal sorunlara çözüm arayan sosyal girişimcilerin çoğalması gerekecektir (Betil, 2010).

Ağbağ kavramını açıklarken de sosyal sermayenin oluşması sürecinde en az iki taraf arasında kurulan iletişim sürecinden söz etmek gerekir. Ağbağlar sayesinde kurulan ilişkilerde sahip olmak istenilenlere daha kolay şekilde ulaşmak mümkündür. Sosyal sermaye tanımlarında sıklıkla kullanılan ağbağ kavramı karşılıklılık, güven, iş birliği gibi göstergelerle birlikte ortaya koyulmaktadır. Sosyal sermayenin oluşturulması sürecinde özellikle tanışıklığı olan bireylerle ağbağı güçlendirmek önem taşımaktadır. Sosyal sermayede güçlü bir ağbağ yapısı içinde kurumsallaşabilen, birbirini tanıyan ya da yeni tanışmalara müsait bir ilişki ağına sahip olunacaktır (Öztopçu, 2015).

Bireylerarası ilişkilerin daha sonraki zamanlarda nasıl geliştiğini gösteren ağbağ başlangıcı bireyin ilk olarak ailesi ile olan ilişkilerinde ortaya çıkan iletişim süreçlerinin sonucudur. Ağbağların gücü bağı biçimlendiren zaman, samimiyet, duygusallık ve karşılıklı sorumluluk ile belirlenebilmektedir. Bireysel ve toplumsal açıdan güçlü ağbağlara sahip bireylerin güven ve iş birliğine yatkınlığı vurgulanmaktadır (Öztopçu, 2015).

Farklı disiplinlerde farklı bakış açılarıyla değerlendirilen sosyal sermaye kavramında genel olarak üzerinde uzlaşılması mümkün olan bir tanımda, bireyin, örgütün ya da toplumun, sosyal dayanışma, yenilikçilik, ekonomik kalkınma gibi ölçütlerinden bahsedilmektedir. Bu ölçütlerin yerine getirilmesinde sosyal ilişki ağlarındaki bağlantılar aracılığıyla başarılı olabileceği vurgulanmaktadır. Sosyal ağbağlarda yerleşik bulunan bağlantılar, sosyal sermaye sürecinde kazanım elde edilmesini sağlayacaktır. Yoğunluğu yüksek ağbağlar, o ağbağın parçası olan aktörler için olduğu kadar bir bütün olarak o ağbağ için de fayda sağlayacaktır. Bu ilişki yapısı güven ve saygınlığın temellendirilmesini ve sosyal sermayenin ortaya çıkmasını sağlayacaktır (Öztaş, 2007). Bu çalışmada da sosyal sermayenin aktörü olarak sığınmacıların güvenlik ihtiyacında sosyal sermayenin etkisi tartışılırken ağbağların rolü de değerlendirilmek istenmiştir.

Temel yaşam koşullarının iyileştirilmesi noktasında çalışmalara odaklanılan Suriyeli sığınmacılar için özellikle sınıra yakın şehirlerdeki nüfus değişimine de bağlı olarak araştırılıp gündeme getirilmesi gereken farklı konular bulunmaktadır. Göç ve sığınmacılar konusu, toplumsal şartlar da dikkate alınarak sosyal sermaye ve ağbağlar çerçevesinde incelenmelidir. Sığınmacıların yerleştikleri yerlerdeki yerel halk ile kurdukları ağbağlar sınırlandırıldığı zaman iletişim de zorlaşmaktadır. Kendilerine ayrılan yaşam alanlarında sınırlı bir iletişim sürecine giren sığınmacılar izole edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ağbağlar aynı zamanda sığınmacıların kendi aralarında kurdukları ilişki biçimlerine de vurgu yapmaktadır (Yaman, 2016).

2.İHTİYAÇ OLARAK “GÜVENLİK” VE SURİYELİ SİĞINMACILAR

Güvenlik kişinin en temel ihtiyaçlarından biridir. Maslow'un (1943) ihtiyaçlar hiyerarşisinde fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçlardan sonra gelen temel ihtiyaç güvenlik olarak belirlenmiştir. Bu nedenle güvenlik ihtiyacı karşılanmadan insanın daha üst seviyedeki ihtiyaçlarına yönelmesi beklenemez. Güvenlik kaygısında olan bir insanın tek amacı bu ihtiyacı karşılayabilmektir.

İnsanlık tarihi boyunca insanların bir arada yaşamalarının temel sebeplerinden bir de güvenlik ihtiyacıdır. İnsan tek başına yaşamını idame ettiremeyeceği için bir arada yaşamaya başlamışlardır. Bu ihtiyaç toplumsal alanda birçok unsurun da temel nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenlik içinde yaşama arzusu siyasetin ortaya çıkışının da temel sebeplerindedir. Devletin ortaya çıkışını bile bu unsura bağlayan Aydınlanma dönemi filozoflarının sosyal sözleşme olarak tanımladığı bu durum güvenlik ihtiyacının ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Sosyal sözleşme ile insanlar birtakım haklarını siyasal otoriteye devrederek karşılığında güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlarlar. Thomas Hobbes'a göre insanlar başta ölüm korkusu olmak üzere rahat bir şekilde yaşamak için başka insanlarla anlaşma yoluna gider (Göze, 2015: 154). Bu anlaşma sonucunda devlet denilen siyasal organizma ortaya çıkar.

Güvenlik ihtiyacının karşılanmasında en temel kurum devlettir. Devlet ortaya çıkışından bu yana en temel görevlerinden biri güvenliktir. Bunun yanı sıra devlet dışı aktörler de güvenlik ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu aktörler örgütlenmiş sivil toplum kuruluşları olabileceği gibi daha geniş bir kavramı ifade eden sosyal sermaye olarak nitelendirilebilir.

Sosyal sermaye, kişilerin üyelik yolu ile toplumun resmi ve sivil kurumları arasında fayda sağlama kapasitesi ve yeteneği olarak tanımlanan; hem komşular, aileler ve bireyler arasında, hem de toplumdaki kurumlar arasında bağ oluşturan bir sermaye türüdür. Daha çok ekonomik anlamda kaynakların daha etkin kullanılması amacıyla bireylerin sosyal sermayeye ihtiyacı vardır. Sosyal sermayenin özünü iş birliği oluşturmaktadır. Bu iş birliği ortak faydaya dayanır. (Özcan, 2011: 6).

Ülkemizde dayanışmacı sosyal sermayenin aktörler arasında itibar ve güven inşa edilmesi ve bununla eğitim hayatı, iş hayatı gibi aktörler arasında ekonomik ilişkilere sağlayabileceği faydalar da vardır (Öztaş, 2007: 83). Bu faydalar Suriyeli sığınmacılar için de geçerlidir. Suriyeli formel ağlar, bireysel ağların bir araya geldiği kolektif bir ağın olduğu yerler olarak değerlendirildiğinde hem Suriyeli sığınmacıların tek tek hem de formel ağlar ve informel ağlar ile eşitsizliklerle başa çıkma, ev sorunlarının çözümü gibi göçün getirdiği risk ve maliyetleri azaltıcı etkileri olduğu ileri sürülmektedir (Galip, 2008: 592). Sosyal sermayenin kurduğu formel ağlar Suriyeli sığınmacıların eğitim sağlık, istihdam ve en önemlisi güvenlik ihtiyacına aracılık ettiği görülmektedir.

Suriyeli sığınmacıların başlangıçta kısa gibi görünen Türkiye’de kalış süreleri uzadıkça kendi aralarında dernekleşme yoluna da gittikleri de görülmektedir. Suriyeli sığınmacıların kurmuş oldukları sivil toplum kuruluşları sığınmacıların birey ve ailelerine yardımcı olmak, toplumsal uyumu sağlamak, devletin önünde temsilini sağlamak gibi birçok fonksiyonu üstlenmektedir. Bu fonksiyonu yerine getirmek amacıyla Türkiye’de Suriyelilerin kurduğu yaklaşık 30 dernek bulunmaktadır. Ayrıca Suriyeli Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (SSTKB) adıyla üst bir birlik de kurulmuş olup derneğe başka birçok ülkede kurulan Suriyeli dernekler de bağlı. (<http://www.aljazeera.com.tr>)

3.YÖNTEM VE BULGULAR

Daha çok açık uçlu sorular yardımıyla ayrıntılı cevaplar alınmasını amaçlayan derinlemesine görüşmede, araştırılan konu bütün boyutlarıyla incelenmeye çalışılır. Bir bilgi toplama tekniği olarak derinlemesine görüşmede karşıdaki kişinin duygu, bilgi ve düşüncelerine ulaşılmaya çalışılır. Derinlemesine görüşmede, görüşmeci görüşme yapılan kişinin zihnindeki düşüncelere ulaşmayı amaçlar. Nitel araştırmalarda sık başvurulan bir yöntem olarak derinlemesine görüşmede doğrudan kaynaktan bilgi alınmaktadır. Görüşme yapılan kişinin gerçek hayatta yaşadığı ve günlük faaliyetlerini gerçekleştirdiği olay ve mekanlar farklı boyutlarıyla incelenmektedir. Bu yöntemde görüşmeden önce sorular olası konularla ilgili temalar altında toplanır. Basitten karmaşığa doğru gruplandırılır (Tekin, 2006).

Bu çalışmada, Suriyeli sığınmacıların güvenlik ihtiyacında sosyal sermayenin etkisi araştırılırken, Osmaniye ilinde yaşayan ve üniversite öğrenimini sürdüren 5 sığınmacı ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde, konuya ilişkin ayrıntılı bilgileri doğrudan kaynağından temin etmek için kategoriler belirlenmiştir. Sorular sırasıyla bu kategoriler çerçevesinde sorulmuştur. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde de açıklanan ve konuya kaynaklık eden çalışmaların da yardımıyla derinlemesine görüşme soruları tespit edilmiştir. Buna göre aşağıdaki kategori ve sorular hazırlanmıştır.

Tablo 1. Derinlemesine görüşme kategori ve soruları

Kategori	Soru
1. Demografik özellikler (yaş, cinsiyet vd.)	Yaşınız, çalışıyor musunuz, nerede yaşıyorsunuz?
2. Göçten önce yaşanan yerin özellikleri	Göç ettiğiniz şehri anlatır mısınız?
3. Göçten önce yaşanan yerdeki ağbağlar	Göç ettiğiniz yerdeki yardımlaşma nasıldı; dernek üyeliğiniz var mıydı?
4. Göç edilen yerin özellikleri	Türkiye’de göç ettiğiniz yeri nasıl tanımlarsınız?
5. Göç edilen yerdeki halkın tutumu	Türkiye’de göç ettiğiniz yerdeki halkın size karşı tutumu nasıl?
6. Göç edilen yerdeki diğer sığınmacıların tutumu	Türkiye’de göç ettiğiniz yerde diğer sığınmacılarla iletişiminiz nasıldır?
7. Göç edilen yer ile ilgili beklentiler	Gelecekte ne yapmayı planlıyorsunuz; Türkiye’de kalmak istiyor musunuz?
8. Dayanışma, iş birliği düzeyi	Türkiye’de diğer sığınmacılarla nasıl iletişim kuruyorsunuz?
9. Güven düzeyi	Türkiye’de diğer sığınmacılara mı, Türk halkına mı güvenirsiniz?

Çalışmada görüşülen Suriyeli sığınmacılar ile öncelikle bir ön görüşme gerçekleştirilmiş, konu hakkında bilgi verilmiş ardından belirlenen gün ve saatte derinlemesine görüşmeler birebir gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, görüşme yapılan sığınmacıların isimleri kullanılmamış 1 ile 5 arasındaki rakamlar (S1-S5) vasıtasıyla Tablo 1’de yer alan kategoriler ve sorular kendilerine yöneltilmiş ve elde edilen bulgular aşağıda aktarılmıştır.

S1 ile Gerçekleştirilen Derinlemesine Görüşme:

S1 19 yaşında bir kadın sığınmacıdır. Hatay'ın Reyhanlı ilçesine göç eden ailesiyle birlikte yaşarken, üniversite öğrenimini sürdürmek için Osmaniye iline gelmiş ve burada bir öğrenci evinde kalmaya başlamıştır. Osmaniye'ye gelmeden önce, Hatay'da bir eğitim merkezinde, geceleri Arapça dersi verdiğini belirten S1, 2. kategoride yer alan “göçten önce yaşanılan yerin özellikleri” ifadesine uygun olarak, “göç ettiğiniz şehri anlatır mısınız?” sorusuna, 4 yıl önce Halep'ten geldiklerini söyleyerek cevap vermeye başlamıştır. Halep'i eski-tarihi ancak bir o kadar da gelişmiş bir şehir olarak hatırladığını söyleyen S1, şehrin içinde meşhur bir kale olduğunu ve Halep'in farklı kültürlerden insanların bir arada yaşadığı, barış ortamına sahip bir şehir olduğunu belirtmiştir.

S1, kategori 3'te yer alan ve göç edilen yerdeki ağbağları öğrenmeye yönelik soruya ise “Halep'te arkadaşlarım vardı. Okul çıkışında gider bir yerlerde oturur sohbet ederdik. Herkes birbiriyle konuşur ve görüşürdü. Okulda matematik ve satranç kulüplerine üyeydim. Satranç kulübünü kendim kurmuştum. Akrabalarım da oldukça sık görüşürdük. Halen halalarım ve amcam Halep'te” şeklinde cevap vermiştir.

S1, göç ettikleri yerin yani Hatay'ın özelliklerini aktarırken, “yabancılık çekmiyoruz çünkü çok Suriyeli var” ifadelerini kullanmıştır. Özellikle Reyhanlı'nın kendi evlerini aratmadığını, Türk komşuların da çok iyi olduğunu belirtmiştir. Kategori 5'te yer alan ve göç edilen yerdeki halkın tutumunu değerlendirmeyi amaçlayan soruya “Reyhanlı'da çoğunluk Suriyeli ancak Türk komşularımız da var ve onlarla aile gibiyiz. Çevremden bazı Suriyeli ailelerden olumsuz davranışlarla karşılaşanlar olduğunu duydum ancak ben ya da ailem böyle bir olumsuzlukla karşılaşmadık. Üniversitede de özellikle hocalarım bize her türlü konuda destek oluyor” ifadelerini kullanarak cevap vermiştir.

Kategori 6'da yer alan göç edilen yerdeki diğer sığınmacılarla ilişkilerini değerlendirmek isteyen sorulara S1, genel olarak “Bir ortamda birbirimizle olunca kendimi güvende hissediyorum. Diğer Suriyeliler ile olmak bana huzur veriyor. Üniversitede de Suriyeli öğrenciler tarafından kurulan bir sosyal kulübe üye oldum” şeklinde cevap vermiştir. S1, Suriye'de savaş sonra erdiği zaman, Türkiye'de tamamlayacağı üniversite öğrenimi sayesinde ülkesine dönüp, Suriye için çalışacağını vurgulamış, Suriyeli sığınmacılar arasında dayanışma ve iş birliği düzeyinin yüksek olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de yaşadığı yerlerde de güvenli ortamlarda olduklarını düşündüğünü belirtmiştir.

S2 ile Gerçekleştirilen Derinlemesine Görüşme:

S2 19 yaşında erkek sığınmacıdır. Ağabeyinin Suriye'deki savaşta şehit olduğunu belirten S2, ailesini de şu anda sadece babasının çalıştığını (Tarih öğretmeni), yazın kendisinin de Kayseri'de bir fabrikada çalışarak ailesine destek olduğunu belirtmiştir. S2 ailesinin Hatay-Reyhanlı'ya göç ettiğini, kendisinin ise Osmaniye'de bir öğrenci evinde kaldığını belirtmiştir.

Ailesiyle birlikte İdlib'ten geldiklerini belirten S2, İdlib'i savaştan önce oldukça sakin, doğal güzelliklere sahip bir şehir olarak tanımlamıştır. İdlib'te insanların tarımla uğraştıklarını, kendilerinin okul çıkışında arkadaşları ile vakit geçirdiklerini, satranç kursuna gittiklerini ve huzurlu bir ortamda yaşadıklarını belirtmiştir.

Kategori 3'te yer alan göçten önce yaşanılan yerdeki ağbağların değerlendirmesine yönelik sorulara S2, ailesinden halen bazı üyelerin İdlib'te bulunduğunu, bağlarının hiç kopmadığını vurgulayarak, savaş öncesindeki huzura örnek olarak komşuluk ilişkilerine duyduğu özlemi anlatmıştır. Kategori 4'te yer alan ve göç edilen yerin özelliklerini değerlendirmeyi amaçlayan sorulara S2, “Reyhanlı oldukça ucuz bir yer ve herkes Arapça konuşuyor. Suriye'ye de çok yakın. Lise öğrenimimi orada tamamladım. Reyhanlı'da evimizde gibiyiz” ifadelerini kullanarak cevap vermiştir.

Reyhanlı'da yaşayan halkın tutumunu değerlendirmeyi amaçlamak için sorulan ve Kategori 5'te yer alan sorulara S2, “Reyhanlı halkı bize karşı çok sıcak davrandı. İhtiyacımız olduğu zaman yanımızda oldular. Benim Reyhanlı'da Türk arkadaşlarım da var” ifadelerini kullanarak cevap vermiştir. Diğer sığınmacıların tutumu ile ilgili olarak da “Bizim ortak bir acımız var. İhtiyacımız olduğunda birbirimizle iletişim kuruyor ve sorun varsa çözüm bulmaya çalışıyoruz. Örneğin benim Suriyeli arkadaşım, ben üniversiteye gelmeden önce evimi tuttu; bana yardım etti” demiştir.

Kategori 7’de yer alan ve göç edilen yerle ilgili beklentileri öğrenmeyi amaçlayan sorular karşısında S2, “Benim Türkiye ile ilgili herhangi bir beklentim yok. Savaş bittiğinde ülkeme dönmek ve orada hizmet etmek istiyorum” ifadelerini kullanmıştır.

S3 ile Gerçekleştirilen Derinlemesine Görüşme:

Aile üyeleri çalışmayan S3, 19 yaşında ve kadın bir sığınmacıdır. Kısa süre kendisinin çalıştığını belirten S3, ailesi ile birlikte savaş sonrası Suriye’den Kahramanmaraş’a göç ettiklerini belirtmiştir.

Kategori 2 altında yer alan ve göçten önce yaşanılan yerin özelliklerini değerlendirmek isteyen sorulara S3, “Hasaka’dan 3 yıl önce geldik. Hasaka oldukça küçük ve eski bir yerleşim yeri idi. İnsanlar tarımla uğraşırlardı. Burada farklı dinlere mensup insanlar bir arada yaşardı ve hiç sorun olmazdı” şeklinde cevap vermiştir. S3, akrabalarının halen Hasaka’da olduğunu, savaştan önce burada yaşayan insanlarla bir arada farklı bağlara sahip olduklarını belirtmiştir.

S3, Suriye’deki savaş sonrasında ailesiyle birlikte önce Gazinatep’e, ardından da Kahramanmaraş’a göç ettiklerini belirtmiştir. Gaziantep’in oldukça gelişmiş bir şehir olduğunu vurgulayan S3, “Buralarda çok fazla Suriyeli var. Kendimizi yabancı bir ortamda gibi hissetmiyoruz” ifadelerini kullanmıştır. Kategori 5 altında yer alan ve göç edilen yerdeki halkın tutumuna ilişkin bilgileri edinmeyi amaçlayan sorulara S3, “Kahramanmaraş’tan önce yaşadığımız Gaziantep’te halk iyiydi. Komşularımıza gider gelirdik. Ancak benim Türk arkadaşım yok. Kahramanmaraş’ta Suriye’den gelen tanıdıklarımızla ilişkilerimizi sürdürüyoruz, onlarla yardımlaşıyoruz” şeklinde cevap vermiştir.

S3, görüşmenin sonunda, göç edilen yerle ilgili beklentilerine ilişkin sorulara, üniversiteden mezun olduktan sonra Türkiye’de çalışmak istediğini belirterek cevap vermiş, savaş biterse ülkesine dönebileceğini belirtmiştir. Güven düzeyinin ölçülmesi istediği Kategori 9 altında yer alan sorulara S3, “Herkes her yerde aynı değildir; güven her ortamda değişir. Suriye’de de güvenemeyeceğiniz insanlar vardı; Türkiye’de de vardır” şeklinde cevap vermiştir.

S4 ile Gerçekleştirilen Derinlemesine Görüşme:

20 yaşındaki kadın sığınmacı S4’ün babası ticaret ile uğraşırken, annesi öğretmenlik yapmaktadır. Ailesiyle birlikte İdlib’ten, Antakya’ya göç ettiklerini belirten S4, İdlib’i anlatırken, “İdlib doğal bir yerdi. İyi kalpli insanlar vardı. Tarımla uğraşırlardı. Zeytin ağaçları vardı. Üniversite de vardı. Biz 4 odalı bir apartman dairesinde kalıyorduk” ifadelerini kullanmıştır.

S4 göç edilen yerin özelliklerine ilişkin verdiği bilgilerde, Antakya’da yaşayacakları mahalleyi seçerken daha çok Suriye vatandaşlarının bulunduğu yerleri tercih ettiklerini söylemiş, şu an oturdukları apartmanda oturanların da büyük oranda Suriye vatandaşlarının bulunduğunu söylemiştir.

S4, Kategori 3 altındaki göçten önce yaşanılan yerdeki ağbağların değerlendirilmesine ilişkin sorulara, “İdlib’te akrabalarımızla ilişkilerimiz vardı. Herhangi bir dernek yoktu. Orada hayat oldukça ucuzdu. Yardımlaşmayı da yine akrabalarımız arasında yapardık” ifadelerini kullanarak cevap vermiştir. S4’ün göç edilen yerdeki halkın tutumu ile ilgili ifadeleri dikkat çekicidir. Buna göre S4 “Türkiye’de yaşadığımız yerlerde daha çok Suriyeliler ile arkadaş oluyoruz. Çünkü Türkler bize kötü davranabiliyor. ‘Biz çok kibarız’ diye ayırım yapabiliyorlar. Oysa Suriye’den gelenlerin tutumu çok farklı, herkes birbirine yardım ediyor” ifadelerini kullanarak, göç ettikleri yerde halkın tutumunu özetlemiştir.

S4, güven düzeyinin tespitine yönelik sorulara, sadece ailesine ve Suriye’den göç edenlere güvendiğini vurgulayarak cevap vermiştir. Bazı insanların davranışlarından rahatsızlık duyabildiklerini de belirten S4, “Ayrıca hayat daha ucuz olsa iyi olurdu” ifadesini de kullanmıştır.

S5 ile Gerçekleştirilen Derinlemesine Görüşme:

Türkiye’ye Lazkiye’den göç eden 19 yaşındaki kadın sığınmacı S5, Lazkiye’yi anlatırken, “Savaştan önce yaşadığımız Lazkiye’de Araplar vardı, Ermeniler ve Türkmenler de vardı. Herkes çok çalışırdı. Deniz vardı. İnsanlar ticaretle uğraşıyordu” ifadelerini kullanmıştır.

S5 daha önce yaşadığı ve göç ettiği yerde, okulunda öğrenci kulüpleri olduğunu belirtmiş ancak kendisinin herhangi bir sosyal faaliyete katılmadığını söylemiştir. Akrabalık bağlarının oldukça kuvvetli olduğunu belirttiği Lazkiye’de akrabaların aynı mahallede birlikte oturduklarını aktarmıştır. Arkadaş ve akraba grupları ile bağlarının kuvvetli olduğunu belirten S5, “Orada çoğunluk Arap’tı. Ancak biz o

zamanlar böyle bir ayrımı bilmiyorduk. Savaştan sonra böyle bir ayrım yapılmaya başladı. Örneğin Türkçe bilen arkadaşlarımız bizim için sadece güzel Türkçe konuşan arkadaşlardı. Onlar Türkmen'dir diye hiç düşünmedik" şeklindeki ifadeleriyle, savaşın ardından Suriye'deki toplumsal ayrıştırmaya ilişkin önemli bilgileri aktarmıştır.

S5, Antakya'ya göç ettiklerini, burada çok fazla Suriyeli olduğunu ancak bu insanların dışlandığını belirttiği görüşünde, şu an Antakya'da yaşadıkları yeri tercih ederken Suriye'den göç edenlerin bulunduğu bir mahalle olmasına dikkat ettiklerini belirtmiştir.

Antakya'da halkın bazen Suriyeli oldukları için kendilerine önyargı ile yaklaştığını belirten S5, "Aynı kültür, aynı dil ve aynı kaderi paylaştığımız insanlarla daha yakınız. Burada akrabalarımız yok. Bu sebeple Suriye'den göç ile gelenlerle daha yakınız" ifadeleri ile göç edilen yerdeki diğer sığınmacıların tutumlarına ilişkin görüşünü paylaşmıştır.

Türkiye'de Suriyeliler tarafından kurulan dernekler hakkında bilgi aktaran S5, bu dernekler aracılığıyla diğer sığınmacılarla kurdukları bağların kuvvetlendiğini belirtmiş, "Antakya'da yetimlerle ilgili dernekler kuruldu. Ana okulları var burada çocuklara İngilizce ve Türkçe öğretiliyor. Engelliler için de dernekler kuruldu" ifadelerini kullanmıştır.

S5, Kategori 7'de yer alan ve göç edilen yer ile ilgili beklentilerine yönelik sorulara, "Eğitim konusunda çalışmalar yapılıns istiyoruz. Bu bizim için çok önemli, Her gün bir karar çıkıyor. Ne yapacağımızı bilmiyoruz. Eğitim konusunda çalışmalar yapılıns istiyoruz" şeklinde cevap vermiştir.

Son olarak S5, güven düzeyinin değerlendirilmesine ilişkin Kategori 9'da yöneltile sorulara, kimseye güvenmediklerini, Suriyeliler arasında da giderek hemşerilik duygusunun azaldığını, kim iyi ise ona güvendiklerini belirterek cevap vermiştir.

SONUÇ

Sosyal sermaye konusu güven kavramı ile birlikte değerlendirildiğinde aile ilişkileri, akrabalık ilişkileri ve sosyal örgütler sosyal sermayenin oluşum sürecinde etkilidir. Ağbağ kavramı da sosyal sermayenin karşılıklı ilişkiler ağını açıklamada kullanılmaktadır. Bu açıdan çalışmada güven ve iş birliği göstergelerinde ağbağların etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Suriyeli sığınmacılarla yapılan derinlemesine görüşmede sığınmacıların güven ve iş birliği sağlamalarında ağbağların genel olarak etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bunun hem ağbağların örgüt yapısına hem de göç ettikleri yer ve göç edilen yer açısından çift taraflı bir etkisi vardır.

Güven konusunda örgütlü olmayan ağbağlara güvenin daha fazla olduğu, yapılan görüşmelerden ortaya çıkan sonuçlardan biridir. Sığınmacıların, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde Türkiye'de örgütlenme yoluna gittikleri görülmektedir. Ancak güven unsuru konusunda akrabalık ilişkileri ağır basmakla birlikte Türkiye vatandaşları ve Suriye vatandaşları arasında bir kıyaslama yapıldığında sığınmacıların genel olarak güvensizlik havası içinde oldukları görülmektedir. Bu durum ise iç savaş koşullarının yarattığı olumsuz etkiden kaynaklanmaktadır. İç savaş koşulları güven ilişkisinde özellikle hemşerilik ilişkisini zayıflattığı ortaya çıkan önemli sonuçlardan biridir. Savaştan önce Türkmen, Arap, vb ayrımları bilmediklerini ifade etmelerinden sığınmacıların ayrışmanın savaş sonrasında olduğunu, bu nedenle insan unsuruna artık güven kalmadığını belirtmeleri önemli bir detay olarak vurgulanabilir.

Bir diğer etki ise derinlemesine görüşme yapılan sığınmacıların göç edilen ve göç ettikleri yerlerdeki güven ilişkileridir. Genel olarak savaştan önce yaşanan yerde akrabalık ilişkilerinin güçlü olduğu vurgulanmıştır. Daha önce yaşadıkları yerlerde akrabalarına yakın yerlerde yaşadıklarını vurgulamaları güven ilişkisinde akraba yani kan bağına verdikleri önemi yansıtmaktadır.

Güven ile birlikte fiziki ve sosyal sermaye kazanımlarının da akrabalar aracılığı ile sağlandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra sığınmacılar, sosyal ilişkilerde akrabalık bağına da belirtmekle birlikte arkadaş çevresini de bu ilişkilerin içine dahil etmektedirler. Sığınmacılar bu bağdaki aracı, okul olarak tanımlamaktadır.

Sığınmacıların göçten sonra yaşadıkları bölgede diğer sığınmacılarla birlikte yaşamaları da güven konusunda hemşerilik unsurunu vurgulayan bir diğer tespittir. Ayrıca sermaye oluşturmada göçten sonra

sığınmacılar ile ilgili olarak kurulan derneklerde sığınmacıların yer aldıkları ve bu dernekler aracılığı ile iş birliği ve dayanışma sağladıkları görülmektedir.

Savaşın sona ermesi halinde ülkelerine dönmek istediklerini belirten sığınmacılar, her ne kadar göç edilen bölgede örgütlenmelerini sağlasalar da güven konusunda bu örgütlerden ziyade akrabalık bağına daha çok önem verdikleri, görüşmede ortaya çıkan tespitler arasındadır.

Sığınmacıların göç edilen yerdeki yerel halk ile ilişkilerinin iyi olduğu bir diğer tespittir. Ancak bu durum daha zayıf sosyal ilişkilerde görülmektedir. Güven gibi güçlü ilişkiler daha çok akrabalık ilişkilerinde rastlanmaktadır. Bu tespiti göç edilen yerden beklentilerin olmaması yönündeki cevaplar neticesinde ortaya koymak mümkündür.

Çalışmada genel olarak sığınmacıların güvenlik ihtiyacında akrabalık ağbağlarının güçlü olduğu sonucuna varılabilir. Ayrıca çalışma, bu durumun tespitine yönelik farklı yöntemler kullanılarak daha derin bir çalışmanın yapılması açısından örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

ALJAZEERA, “Türkiye'deki Suriyeliler dernekleşiyor”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/turkiyedeki-suriyeliler-dernekleşiyor>

BASIN İLAN KURUMU, <http://www.bik.gov.tr/hangi-ilde-ne-kadar-suriyeli-var-iste-il-il-liste/>

BETİL, İ. (2010). “Sivil toplum, sosyal sermaye, sosyal girişimcilik”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 21-25.

DEVAMOĞLU, S. (2008). “Sosyal sermaye kuramı açısından Türkiye’de demokrasi kültürü üzerine bir değerlendirme”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERSELCAN, F. (2009). “Disiplinlerarası ortak bir çalışma alanı olarak sosyal sermaye”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2), 248-256.

GARİP F (2008). “Social Capital and Migration: How Do Similar Resources Lead to Divergent Outcomes?. Demography [Internet]. 2008;45 (3) :591-617.

GÖÇ İDARESİ GM (2017). *2016 Türkiye Göç Raporu* http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf , Erişim tarihi: 06.06.2017

GÜÇTÜRK Y. (2014). “Sürgün ile Savaş Arasında Suriyeli Mülteciler, Siyaset. Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı” <http://www.setav.org/5-soru-surgun-ile-savas-arasında-suriyeli-multeciler/>

GÖZE, A. (2015), Siyasal düşünceler ve yöntemler, Ankara: Beta Yayınları

KARAGÜL, M., Dündar, S. (2006). “Sosyal sermaye ve belirleyicileri üzerine ampirik bir çalışma”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 12, 61-78.

KARAGÜL, M., Masca, M. (2005). “Sosyal sermaye üzerine bir inceleme”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 37-52.

MASLOW A. H. (1943). A Theory of Human Motivation, Originally Published in Psychological Review, 50, 370-396.

ORSAM (2015). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye Etkileri. Rapor No: 195, Ocak 2015.

Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-korumamiz-altındaki-suriyeliler_409_558_560

ÖKSÜZLER, O. (2006). “Sosyal sermaye, güven ve belirleyicileri: Bir panel analizi”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 12, 108-129.

ÖZCAN, Burcu (2011). Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZTAŞ, N., (2007) Sosyal Sermayenin Ağbağ Kuram(lar)ı, Dayanımacı ve Aracı Sosyal Sermaye, Amme İdaresi Dergisi C. 40, s.3, p.79-98.

ÖZTOPÇU, A. (2015). “Sosyal sermayenin bireylerin istihdamı üzerindeki etkisi”, *1. Uluslararası Uygulamalı Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı*, 23-24 Ekim 2015, 285-291.

ŞAN, M.K., Şimşek, R. (2011). “Sosyal sermaye kavramının tarihsel sosyolojik arka planı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (1), 89-110.

TEKİN, H.H., (2006). “Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme”, *Sosyoloji Dergisi*, 3 (13), 101-116.

YAMAN, A. (2016). “Suriyeli sosyal sermayenin inşası ve yeniden üretim sürecinin sivil toplum ve ekonomik hayat alanlarında incelenmesi”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 94-127.

**REKABETTEN İŞBİRLİĞİNE GİDEN SÜREÇTE TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNDE
BİR TEST: SURIYE KRİZİ**
**A TEST FOR TURKEY-RUSSIA RELATIONS IN THE PROCESS FROM COMPETITION
TO COOPERATION: THE SYRIAN CRISIS**

Hüseyin YELTİN

Yüksek Lisans, Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ABD, , huseyinyeltin@gmail.com

Kübra İŞİK

Yüksek Lisans, Karabük Üniversitesi, Uluslararası Politik Ekonomi ABD, , ikubra26@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

*Geliş 15 Kasım 2017
Kabul 1 Aralık 2017*

Anahtar Kelimeler:

Suriye Krizi
Rekabet
İşbirliği
Rusya
Türkiye
Jet Krizi
Fırat Kalkanı Harekâtı

Soğuk Savaşın sonra ermesinin ardından Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler geleneksel “rekabet” ağırlıklı çizgiden uzaklaşarak “işbirliği” çizgisine evrilmiştir. 2000’li yıllarda iktidar değişimleri ile gelişen ilişkiler, 2011’de başlayan Suriye’deki krizle beraber inişli çıkışlı bir durum sergilemiştir. 2011’den günümüze kadar süren krizde Rusya’nın ve Türkiye’nin takındıkları tavır ve uyguladıkları politikalar bu makalede ele alınırken, iki ülkenin Suriye krizine bakışı ve kriz esnasındaki işbirliği ve rekabet alanları açıklanmaya çalışılacaktır.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Received 15 November 2017
Accepted 1 December 2017

Keywords:

Crisis in Syria
Competition
Cooperation
Russia
Turkey
Warplane Crisis
Operation Euphrates Shield

After the Cold War ended, the relations between Turkey and Russia have evolved from being traditionally “competitive” into “cooperative”. The developing relations thanks to the governmental changes in 2000s have had up and downs since the crisis that broke out in Syria in 2011. This article deals with the attitudes and the policies of Russia and Turkey and tries to explain both countries’ approaches to the crisis in Syria and their cooperation and competition during that crisis in Syria since 2011.

© 2017 PESA All rights reserved

GİRİŞ

İmparatorluk geleneğinden gelen iki devlet, geçmişten gelen geleneksel “düşman” ve “rekabet” söylemlerini, Soğuk Savaşın sonra ermesi ve 2000’li yıllarda iki ülkede de yaşanan iktidar değişimleri ile terk etmiştir. 2000’li yıllarda iki ülkenin birbiriyle işbirliği alanları bulması, özellikle de birbirlerine ticari ve ekonomik ortak olmaları oldukça önemlidir. İki ülke arasındaki işbirliklerinin kazandırdığı ivme neticesinde ilişkilerdeki yumuşama ve yakınlaşma 2011’de vizelerin karşılıklı olarak kaldırılmasına kadar ulaşmıştır. Öyle ki, iki ülke de bu süreç zarfında doğabilecek anlaşmazlıkları, çatışma konularını diyalog yoluyla çözümlenerek, yaşanan ve yaşanması muhtemelen krizleri önceliklemeden bir tutum sergilemektedir. 2010’da başlayıp 2011’in mart ayında Suriye’ye sığınan Arap Baharı süreci ile birlikte iki ülkenin de politikalarında farklılık görülmüştür. Suriye’de başlayan halk isyanları, Esad yönetiminin halkın taleplerine sessiz kalıp şiddete başvurması ile hızlanmış ve yerini iç savaşa dönüşen bir krize bırakmıştır. Krizin başından beri Moskova, statükodan yana tavır alarak Esad yönetiminin devamlılığını sağlayacak politikalar gütmüştür. Türkiye ise halkın taleplerine öncelik verilmesi gerektiğini savunarak Suriye ile olan iyi ilişkilerini göz ardı etmiş ve Baas rejimi karşıtı grupları desteklemiştir. Rusya ve Türkiye arasında Suriye krizinin başından itibaren başlayan fikir ayrılığı, süreç içerisinde de süregelmiş ve bu ayrılıklar çoğunlukla kamuoyu nezdinde öncelikli konu haline getirilmeden, var olan ikili ilişkilerde devamlılık esas kabul edilmiştir. Suriye’deki iç savaşın ikili ilişkilere zarar verdiği dönemler de yaşanırken, taraflar sergiledikleri tutumlar ile bu kriz dönemlerini de görece az hasarla atlattığını bilmişlerdir. Bu makalede, Rusya ile Türkiye arasındaki ikili ilişkiler dönemsel olarak ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası ile Suriye krizi arasındaki dönemde ikili ilişkilerde yakalanan ivme, Suriye kriziyle ne oranda değişmiş ya da ne oranda sürekliliğinin sağlandığı ele alınacaktır.

1. Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkilerine Tarihsel Bakış

Türk-Sovyet ilişkilerinin tarihi çok eski dönemlere dayanmamaktadır. 1920’li yıllarda her iki ülkenin de siyasi tarihinde benzer olayların yaşanması, iki ülkenin birbiriyle olan ilişkileri, “geniş uluslararası işbirliği sistemi”ne doğru büyük mesafe kaydetmiştir. 1930’lu yıllarda bazen dostluk bazen de kardeşlik rüzgârları estiği görülmüştür. İki ülke de aralarındaki karşılıklı sağduyulu tutumunu 1930’lu yıllarının ortalarına kadar sürdürmüştür. 1930’lu yılların ortalarından itibaren artan uluslararası gerilim ve savaş tehlikesi Türkiye’yi dış politika anlamında tedbirli davranmaya zorlamıştır. Böylelikle Türkiye, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinde yavaş yavaş uzaklaşırken Batı kampına doğru eksenini kaydırmıştır.¹

Bunun neticesi olarak, Sovyetler Birliği dağılana kadar ki süreçte Türkiye-Rusya ilişkilerinde dominant ilişki biçiminin “rekabet” olduğu² uyum ve işbirliği dönemlerinin de nispeten sınırlı olduğu görülmüştür.³

Sovyetlerin dağılmasının ardından ortaya çıkan Rusya Federasyonu’nun Türkiye ile nasıl bir ilişki kuracağı tartışmalı konulardan birisidir. 1990’lı yıllarda geleneksel çizgiden şaşmadan “rekabet” söylemi ve havası ilişkilerde hâkimdi. 2000’li yıllarda ise bu hava ve söylem yerini işbirliğine bırakmıştır. Bu dönüşümün doğasında yatan ana etkenlerden biri 2000’lerin başında iki ülkede de meydana gelen iktidar değişiklikleridir.⁴

İmparatorluk geleneğinden gelen Sovyetler Birliği ve Türkiye, seleflerinin devamı olarak aşağı yukarı aynı dönemlerde dünya sahnesinde boy göstermeye başlamıştır. Geleneksel olarak iki ülke birbirini “düşman” olarak görmüş ve bu çerçevede ilişkilerini şekillendirmiştir. Modern dönemde Türk-Rus ilişkilerinin başlangıç dönemini 1920-1930’lu yıllar olarak kabul edebiliriz. Bu dönemde iki ülke de kendi içsel sorunları ve rejimlerinin sürekliliğini sağlayacak otoriteyi hâkim kılmaya çalıştığı için, birbirleriyle olan ilişkilerini “işbirliği ve dayanışma” merkezli kurmuşlardır. Bu yüzden de İkinci Dünya

1 Cemil Hasanlı, (Çev: Ali Asker), Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1953, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara, 2011, s.15-17

2 Vügar İmanbeyli, “Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA Perspektif, Sayı 119, 2015, s.2

3 İlder Turan, “Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar”, s.64

4 Mitat Çelikpala, “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, Bilig Dergisi, Sayı 72, 2015, s.117-118

Savaşı'na kadar devam eden süreçte, iki ülke arasında büyük bir gerginliğe rastlanmamıştır. 1940'lı yıllarda Sovyet tehdidini ensesinde hisseden Türkiye, ABD'nin başı çektiği Batı dünyası ile siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini hızlandırmış ve bu doğrultuda hem iç politik yapısında hem de dış politik yapısında değişimlere giderek, Rusya'yı yine geleneksel söylem olan "düşman" kategorisine dâhil etmiştir. Buradaki ana neden ise; "Sovyet tehdidi ve komünizm korkusu" olmuştur.⁵ Aslında Soğuk Savaş süresince Türk-Rus ilişkileri, görece Batı ittifakının özellikle de ittifakın başını çeken ABD'nin Rusya ile olan ilişkilerine bağlı olarak devam etmiştir.⁶

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından değişen sınırlar, Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletler, Türkiye'nin farklı coğrafi hayaller kurmasına neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'ye Orta Asya'ya yönelik, Batı tarafından yapılandırılan "model ülke" ve "ağabey" söylemleri Rusya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirebilecek bir durum olarak görülmüştür.⁷

Ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber ortaya çıkan Rusya Federasyonu ile Türk-Rus ilişkileri canlı bir döneme girmiştir. Özellikle ekonomi alanındaki ilişkiler hızla ilerlerken siyasi ve güvenlik alanlarındaki ilişkiler görece daha yavaş ilerlemiştir.⁸

1990'lı yıllarda Türkiye-Rusya ilişkilerini ikiye ayırmak mümkündür. İlk yarısında geçmişin olumsuz mirası üzerinden "rekabet"i ikinci yarısında ise "işbirliği"ni öne çıkaran eylemler ve söylemler mevcuttur.⁹

1990'lı yılların başında iki ülke arasında bavlul ticareti ile başlayan ticari boyut, daha sonralarında siyasi, güvenlik ve enerji konularına varıncaya dek işbirliğine sürüklenmiştir. Nitekim Türkiye, Rusya ile büyüyen ekonomisinin duyduğu enerji ihtiyacını sağlayabileceğine inanırken, Rusya da Türkiye ile hızla büyüyen bir pazar ve güvenilir bir müşteri edindiğini düşünmektedir. Hal böyle olunca iki ülke arasında karşılıklı bağımlılık sağlanmıştır.¹⁰ Fakat yine de, iki ülke arasında birçok alanda rekabet söz konusu olduğu için, iki ülke de bu dönemde birbirlerinden yeterince faydalanamamıştır.¹¹

1990'lı yıllar boyunca iki ülke arasındaki ilişkilerde hâkim olan "çekişme ve rekabet", 1990'lı yılların sonlarına doğru yerini "ticari ve ekonomik" ilişkilere, Avrasya'daki "çıkar algısına" ve "terörle mücadele" gibi başlıklara bırakmıştır. Bunların yaşanmasındaki ana etkenlerin başında iki ülkenin de Batılı ülkelerden yaşadıkları hayal kırıklığıdır. Rusya'nın iyi ilişkiler kurmak adına NATO ile 1997'de imzaladığı işbirliği ve güvenlik anlaşmasına rağmen, Doğu Avrupa ülkeleri Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın NATO üyesi olması için atılan adım, Rusya'yı hayal kırıklığına uğratmıştır. Yine aynı şekilde, Türkiye'de Lüksemburg Zirvesi ile açıkça ortaya çıkan Avrupa Birliği ile üyelik sürecinde ciddi sıkıntılar yaşamaktaydı.¹² Tüm bu bileşenler bir araya gelince, iki ülke arasındaki yakınlaşma ve işbirliği kaçınılmaz bir hal almıştır.

2000'li yıllara geldiğinde, ikili ilişkilerde hem zihinsel hem de eylemsel olarak sağlam bir zemin hazırlanarak "dengeli ve sürdürülebilir çok boyutlu" bir ortaklık hedeflenmiştir. Tam da bu dönemde iki ülkenin de Batı ile ilişkilerinde pürüz olması, Batı tarafından dışlanan iki ülkenin birbirine yakınlaşması sürecini meydana getirmiştir.¹³

2000'li yıllarda Türk karar vericilerinin zihinlerindeki geleneksel Rus tehdidi terk edilmiş ve Rusya'nın Türkiye için "güvenilir bir ortak" olabileceği algısı benimsenmiştir.¹⁴ 2002 senesinden itibaren Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler önceki dönemlere göre farklılık göstermiştir. Bu dönemdeki ilişkilerin temelinde ekonomi yatmaktadır. Ticari-ekonomik alışveriş yoğunluğu, karşılıklı yatırımlar, artan

5 Çelikipala, s.120-121

6 Turan, s.65

7 Çelikipala, s.121-122

8 Turan, s.65

9 Çelikipala, s.122

10 Çelikipala, s.124

11 Fatih Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, 2011, s.38

12 Çelikipala, s.126-127

13 Çelikipala, s.128-129

14 Çelikipala, s.133

diplomatik diyaloglar ve kültürel yakınlaşma bu döneme damgasını vurmuştur.¹⁵ Kısaca iki ülke de bu dönem içerisinde var olan tüm rekabet konuları öncelemeden, karşılıklı fayda esasını ön planda tutarak “karşılıklı güven ilişkisini güçlendirme” arzusunda olmuşlardır.¹⁶

2010 sonrasında özellikle yeni bir kurumsal yapılanmaya gidilmesinin ardından vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması, tüm siyasi sorunlara rağmen ikili ilişkilerde “stratejik işbirliği”nin hâkim olabileceği yeni bir dönemi gözler önüne serilmiştir.¹⁷

2003 yılında ekonomik alanda Mavi Akım Boru Hattı'nın faaliyete geçmesi ile başlayan, 2010'da Türkiye'de ilk nükleer santralin kurulması yönündeki işin de Rus şirketlere verilmesiyle devam eden bir süreç yaşanmıştır.¹⁸

1990'lı yıllardan 2010'lu yıllara doğru bu olumlu dönüşüm ve gelişmelerin yanı sıra, iki ülkenin zaman zaman karşı karşıya kaldığı konularda hiçbir şekilde mevcut problemi büyütme istememişlerdir.¹⁹

2.Arap Baharı ve Suriye

Ortadoğu bölgesinde 2010 senesinin sonunda başlayan halk hareketleri, baskıcı ve otoriter yönetimlerden bunalan halkların, ülkelerinin yönetiminde daha fazla söz sahibi olabileceği demokratik bir rejim talep etmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen protestolar ve eylemler, sosyal medyada ve bu konu ile ilgilenen araştırmacılarca çeşitli isimlendirmelerle anılmaya başlanmıştır. Bu hareketlere; Arap Uyanışı, Arap Baharı, Arap İsyanı gibi isimler verilmiştir.²⁰

17 Aralık 2010 tarihinde 26 yaşındaki Tunuslu Muhammed Bouazizi'nin kendini ateşe vermesi ile Arap Baharı başlamıştır. İlk olarak Tunus'ta ortaya çıkan hareketlenmeler; ekonomik eşitsizlik, siyasal bozukluk ve yolsuzluk gibi nedenlere dayandırılarak başladığı bilinmektedir.²¹

Bu halk hareketlerinin ortaya çıkmasında içsel ve dışsal faktörler de söz konusudur. En önemli nedenlerden biri ekonomik durumdur. “Günümüzde 22 Arap ülkesinin milli gelirinin toplamı İspanya'dan azdır” ifadesi Arap halk hareketlerinin en önemli nedenini tetikler nitelikte olduğu görülmektedir. Ayrıca Arap ülkelerinin küresel bilgi çağına ayak uyduramamaları, yaygın olan yoksulluk ve yolsuzluk, demokratik olmayan rejimlerin iktidarda olması diğer önemli sebeplerdir.²²

2.1.Suriye

Fransa'nın 1946 yılında Suriye topraklarından çekilmesi neticesinde bağımsızlığını kazanan Suriye, 1950'li ve 1960'lı yıllarda askeri darbelere maruz kalmış ve ülkede istikrarsızlık hâkim olmuştur. 1963 senesinde meydana gelen askeri darbe sonucunda Arap milliyetçiliğini savunan Baas Partisi iktidara gelmiş ve Hafız Esad üst düzey asker ve burjuvazinin de desteğini alarak 1971'de devlet başkanlığı koltuğuna oturmuştur. Hafız Esad bu tarihten itibaren, 2002 senesinde ölene kadar tam 40 yıl boyunca ülkeyi, demokratik görünümlü otoriter bir yapıya evirmiştir.²³

Baas Partisi'nin iktidarda olduğu Suriye'de halk, “olağanüstü hâl” uygulaması çerçevesinde yürütülen yolsuzluktan, gelir dağılımlarındaki dengesizlikten, basın ve ifade özgürlüğünün kısıtlı yürütülmesinden, işkencelerden, iç politik durumun iflasından ötürü huzursuzluğa kapılmıştır. Hâl böyle olunca da halk,

15 İmanbeyli, s.2

16 Özbay, s.38-39

17 Çelikpala, s.133

18 Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, “Türkiye-Rusya İlişkileri”, Bilgesam Analiz, Sayı 1360, 2017, s.6

19 Çelikpala, s.138

20 Gürkan Doğan ve Bülent Durgun, “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, 2012, s.62

21 Erman Akıllı, “Türk Dış Politikası Zeminin Arap Baharı”, Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 37, 2012, s.44

22 Zafer Akbaş, “Ortadoğu'daki Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2012, s.53-54

23 Yağmur Şen, “Suriye'de Arap Baharı”, Yasama Dergisi, Sayı 23, s.57

yönetime karşı protesto gösterilerine başlamıştır.²⁴ Bu gösterilerin başlamasında bölge ülkelerinde de benzer sürecin yaşanması Suriye halkına cesaret verici bir etken olmuştur.

15 Mart 2011’de Suriye’nin güney şehri Dera’da başlayan ayaklanma yavaş yavaş ülke geneline doğru yayılmıştır. Esad rejiminin baskısından boğulan halk protesto gösterilerini gerçekleştirmeye başlamıştır.²⁵

Arap Baharının son adresi olan Suriye’de Mart 2011’de başlayan halk protestoları yerini kısa sürede çatışmaya ve devamında da iç savaşa bırakmıştır.²⁶ Ülkede Arap Baharı’nın fitilini ateşleyen olaylar diğer ülkelerden daha farklı bir seyir sergilemiştir. Arap Baharı’nın yaşandığı diğer ülkelerde neticeye hızla ulaşılmasına rağmen Suriye’de bu rüzgar tam ters yönde esmektedir.²⁷ Bunun neticesinde, Suriye topraklarında farklı hedefleri bulunan DAESH, PYD/YPG gibi unsurlar ortaya çıkmış²⁸ ve sürecin çözümsüz bir hal almasına neden olmuştur.

2.2.Suriye Krizi ve Türkiye’nin Politikası

Arap Baharı öncesinde Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler belki de tarihinin en iyi dönemlerini geçiriyordu. Hatta bölgede Avrupa Birliği’ne benzer bir yapının kurulması için iki ülke işbirliği içerisindeydi.²⁹

Arap Baharı’nı yaşayan diğer bir ülke olan Suriye’ye karşı Türkiye’nin politikası büyük önem taşımaktaydı. Çünkü Suriye, Türkiye’nin sınır komşusuydu. Türkiye, Libya’da yaşadığı çelişkili politikayı tekrar yaşamamak adına Suriye’ye karşı ilk olarak “bekle-gör” tarzı politika izlemeye başlamıştır.³⁰ Çünkü Türkiye, uzun süredir sıkıntı yaşadığı sınır komşusu ile son 10 yılda düzelttiği arasını bozmak istemiyordu. Bu yüzden Suriye’de yaşanmaya başlayan kriz, Türkiye için oldukça zor bir imtihan olacaktı.³¹

2011 yılının Ağustos ayında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Şam’a resmi bir ziyarette bulunmuş ve Suriye’de demokratikleşmenin sağlanması yönündeki isteğini ifade etmiştir. Bu görüşmelerden sonra, Türkiye’nin isteğinin tam tersi yönünde Suriye’de halka uygulanan şiddet gittikçe artış göstermiştir.³²

Suriye’de şiddetin her geçen gün artmasıyla beraber, Batı tarafından Türkiye’nin Suriye’ye askeri müdahale etmesi bile dile getirilmiştir.³³ Fakat Türkiye, Batı ülkeleri tarafından dile getirilen söylemlere karşı gelerek, Beşar Esad’ın reformlar yapmasını ve sorunun barışçıl yollar ile çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴ Bu istekler sonuç vermeyince Ankara Suriye’ye yönelik politikalarını revize etmiş ve topraklarına kaçan mültecilerin sınırları içerisinde organize olmalarına müsaade etmiştir. Ayrıca Haziran 2012’de Türk Hava Kuvvetleri’ne ait bir savaş uçağının Suriye’nin Akdeniz sahilleri üzerinde düşürülmesi ve ardından Ekim 2012’de Esad güçleri tarafından atılan bombanın Şanlıurfa’nın Akçakale ilçesine düşmesi sonucunda beş kişinin hayatını kaybetmesi Türkiye’nin Suriye’ye yönelik politikasını

24 Hediye Levent, “Suriye Krizi’nin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi”, Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 44, 2012, s.31

25 Katerina Dalacoura, “The 2011 Uprising in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications”, International Affairs, Cilt 88, Sayı 1, 2012, s.66

26 Fatih Bayezit, “Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2016, s.94-95

27 Amine Yazıcı, “Rusya’nın Suriye Politikası” Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler, SDE Analiz, 2012, s.42

28 Bayezit, s.94-95

29 Ali Balcı, Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, 2013, s.307-308

30 Tarık Oğuzlu, “Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi”, Akademik Ortadoğu, Cilt 6, Sayı 2, 2012, s.53

31 Dalacoura, s.76

32 Tarık Oğuzlu, “The Arap Spring and The Rise of The 2.0 Version of Turkey’s Zero Problems With Neighbors Policy”, SAM Paper, Sayı 1, 2012, s.7

33 Akbaş, s.67

34 Mustafa Kibaroglu, “Arap Baharı ve Türkiye”, ADAM Akademi, Sayı 2, 2011, s.32

sertleştirilmesine neden olmuş³⁵ ve bundan sonraki süreçte politikalarını “Esad rejiminin gitmesi” üzerine kurmuştur.³⁶

Kısaca, Suriye’de halk isyanının başladığı ilk evrede Suriye rejimi ile ikili temaslarını ılımlı yönde sergileyen Türkiye, süreç içerisinde son derece ciddi bir politika değişimine gitmiş ve rejim karşıtı muhalifleri doğrudan desteklemiştir. Çaman’a göre; “bu değişim bir geçiş değil, kesin bir kırılmadır.”³⁷

2.3.Suriye Krizi ve Rusya’nın Politikası

1920 ile 1946 yılları arasında Fransa’nın mandası altında kalan Suriye, İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından ABD ile SSCB’nin de destekleri ile 15 Nisan 1946’da kurtuluşunu ilan etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Sovyetler Birliği 1947 yılında Filistin topraklarında bir İsrail devleti kurulması emelini taşıyan 181 sayılı kararın alınmasında çaba göstermiştir. Buradaki asıl amacın SSCB’nin nüfuzunu artırmak ve bölgede aktif rol oynayan İngiltere ve Fransa’nın gücünü kırmaktı. Tüm bunlara rağmen İsrail’in ABD ile stratejik yakınlık sağlaması sonucunda SSCB kendine yeni bir müttefik arayışına girmiş ve Suriye’nin kendi çıkarlarına daha uygun bir ülke olduğu kanaatine varmıştır. Çünkü Suriye, ideolojik bağlamda sosyalizm esaslarına sahipti. Ayrıca Suriye’nin sahip olduğu jeostratejik konumu da Suriye’yi Sovyetler Birliği’ne yakınlaştıran nedenlerdendi.³⁸

Soğuk Savaş dönemi süresince Sovyetler Birliği ve ABD arasındaki mücadelenin en mühim alanlarından biri de Ortadoğu bölgesi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönem ile 2000’li yıllara kadar Rusya’nın dış politik öncelikleri arasında Ortadoğu’nun geride kaldığı görülmüştür. 2000’de Putin’in devlet başkanı seçilmesiyle beraber Moskova, Ortadoğu coğrafyasında daha etkin bir rol almayı amaçlamıştır.³⁹

Arap Baharı’nın başlamasıyla beraber Ortadoğu halklarının ve yönetimlerinin yaşamış olduğu süreci Rus yöneticiler, demokratikleşmeden çok istikrarsızlık getirebilecek bir durum olarak algılamıştır. Ayrıca Rusya, Tunus’ta başlayan Arap Baharı sürecini izlemiş ve ne rejimden yana ne de muhaliflerden yana taraf olmak istemiştir. Telatar’a göre; Rusya’nın bu tutumu “düşük profilli bir politika”ydı.⁴⁰ Kısacası Rusya, Ortadoğu’daki halk hareketlerine başından beri temkinli yaklaşarak statükodan yana olduğunu uyguladığı politikalarla açıkça göstermiştir.⁴¹

Arap Baharı ile Ortadoğu’da meydana gelen rejim değişiklikleri Rusya’ya tedirgin etmiştir. Rejim değişiklikleri ile Ortadoğu’da Batı yanlısı yönetimlerin gelmesi ihtimali, Rusya’nın bölgede etkisini yitirmesine sebep olabileceği için, Moskova Suriye’de yaşanan krize karşı daha hassas yaklaşmaktadır.⁴² Çünkü Suriye Rusya için oldukça önemlidir. Suriye, Arap coğrafyasında Rusya ile müttefik olan tek ülkedir. Ayrıca Suriye, Rusya’nın Sovyetler Birliği toprakları dışında askeri üssünü bulundurduğu tek ülke konumundadır.⁴³ Tüm bu bileşenler bir araya gelince, Moskova yönetimi bu krizle birlikte hem küresel ölçekte hem de Ortadoğu’da kendi gücünün sınırlarını görmekte ve test etmektedir. Yani Rusya, Suriye krizinde “hala süper güç ve Ortadoğu’da önemli aktörlerden biri olduğunu” kanıtlamaya çalışmaktadır.⁴⁴

35 Balcı, s.307-308

36 Doğan Ertuğrul, “Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test: Suriye Krizi”, TESEV, 2012, s.2

37 Mehmet Efe Çaman, “Suriye Örneğinde Türkiye ve Rusya Arasındaki Jeopolitik İhtilafının İdeolojik Nedenleri”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yalovabaccd/>, 29.10.2017, s.91

38 Ali Asker, “Rusya’nın Suriye’de Stratejik Hamleleri: Sonu Meçhul Başlangıç”, Yeni Türkiye, Yıl 22, Sayı 87, 2016, s.330-331; Mehmet Sait Dilek, “Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, 2017, s.59-60

39 Emre Erşen, Rusya’nın Arap Baharı Politikası, s.116

40 Gökhan Telatar, “Rusya ve Arap Baharı: Batı ile Yeni Soğuk Savaş Mı?”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2015, s.181-183

41 Muhammet Koçak, “Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA, Sayı 201, 2017, s.15

42 Yazıcı, s.43

43 Ali Asker ve Marziye Memmedli, “Arap Baharı’nda Rusya’nın Libya Politikası: Moskova’nın Çifte Tutumu”, Yeni Türkiye, Yıl 22, Sayı 87, 2016, s.589

44 Oytun Orhan, “Suriye ile Jet Krizi, Rusya’nın Rolü ve Türk Dış Politikası”, Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 44, 2012, s.13-14

Moskova, Arap Baharı sürecinin Suriye'ye sıçramasının ardından statükodan yana tavır alarak Esad yönetimini desteklemiş ve Esad iktidarının sürekliliğinin sağlanması yönünde strateji izlemiştir.⁴⁵ Dahası, Rusya Suriye'deki bu krizi "Suriye'nin iç meselesi" olarak yorumlamış⁴⁶ ve bu sebepten dolayı da diğer devletler taraf olarak, krizin taraflarından birini desteklemek durumunda kalmamışlardır. Tam aksine iki tarafı da bir araya getirip "ulusal diyalog" yoluyla sorunun barışçıl yöntemlerle çözümlenmesini istemektedir.⁴⁷

Kremlin'in bakış açısına göre Suriye'deki kriz, Batı'nın mevcut rejimleri değiştirme yönündeki eğilimlerinin bir başka örneğidir. Ayrıca Moskova, bir zamanlar Irak lideri Saddam Hüseyin'e yapılanın benzer bir durumunun şu anda Suriye'de uygulanmaya çalışıldığına inanmaktadır.⁴⁸

Halkın reform taleplerine karşı kulaklarını tıkayıp şiddete başvuran Esad yönetimine karşı uluslararası toplum da, krizin çözümü için arayış içerisine girmiştir. Bu bağlamda Esad yönetimine karşı bir takım yaptırım karar tasarıları, yine benzer şekilde Suriye'de yaşananları Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne göndermeyi öngören Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi karar tasarıları Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.⁴⁹ Rusya, Çin ve İran'la beraber Suriye'deki krizde Esad'ın gitmesinin veya ülkeye dışarıdan gelebilecek bir müdahalenin çözüm getirmeyeceğini ve bu duruma sıcak bakmadıklarını sıkça yinelemektedir.⁵⁰ Böylelikle Rusya, Suriye'de Esad rejimini destekleyerek, BM'nin çözüm arayışlarını tıkayarak, ülkedeki ayrışmanın iç savaşa evrilmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁵¹ Ayrıca Suriye krizinin başından beri Rusya, Esad yönetimine silah desteği de sağlayarak hem Esad yönetiminin hem de kendi çıkarlarını korumuştur.⁵²

Suriye krizi esnasında "muhafazakâr bir oyuncu" olan Rusya, başlardaki "bekle-gör" politikasını 31 Ekim 2015 tarihinde bir Rus yolcu uçağının Mısır'da DAESH tarafından düşürülmesi sonucunda değiştirmiş ve Rusya, Suriye'deki DAESH mevzilerini hava yoluyla bombardıman altına almıştır.⁵³ Bu durumun Esad yönetimi açısından önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Rusya'nın askeri varlığıyla Esad yönetimi muhaliflere kaptırdığı bölgelerin kontrollerini tekrardan ele geçirmiş ve Türkiye'nin de desteklediği Özgür Suriye Ordusu isimli muhalif örgütlenme, Rusya'nın hava gücünün etkisi neticesinde hâkimiyetini ve gücünü yitirmeye başlamıştır.⁵⁴

Genel olarak Rusya'nın Esad yönetimine destek vermesinin birkaç ana sebebi bulunmaktadır. Bunlar: iki ülke arasındaki askeri işbirliği, Rusya'nın Suriye'deki silah satışındaki %90'lık payı, Rusya'nın kendine yakın müttefiklerinin zor durumda kalabileceği ve bunun ulusal çıkarlarına zarar verebileceği düşüncesidir.⁵⁵ Orhan'a göre ise "Rusya'nın Suriye krizindeki nihai amacı; Esad yönetimini ve Baas rejimini korumak değildir. Rusya'nın asıl hedefi Suriye'de olası bir değişimin meydana gelmesi halinde kendisinin en etkili ve en belirleyici aktör olduğunu ispat etmektir."⁵⁶

3.Suriye Krizi Süresince Türkiye-Rusya İlişkileri

3.1.Genel Olarak

Soğuk Savaşın sona ermesi ve ardından 2000'li yıllarda Rusya ve Türkiye'de meydana gelen iktidar değişiklikleri ile beraber Türkiye-Rusya ilişkileri eski günlerini geride bırakarak farklı bir biçime evrilmiş ve çok yönlü bir işbirliği ile karşılıklı bağımlılık gittikçe artış göstermiştir. Bu durum da, iki

45 Çaman, s.92

46 Burak Çalışkan, "Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi", İNSAMER Araştırma, 2014, s.6

47 Neziha Musaoğlu, "Krizin İlk İki Yılında Suriye Krizinin Çözümü/Çözümsüzlüğünde Rusya", Karadeniz Araştırmaları, Sayı 48, 2015, s.13

48 Дмитрий Тренин, Россия и кризис в Сирии, <http://carnegie.ru/2013/02/12/ru-pub-50914>, 02.11.2017

49 Erşen, s.125-126

50 Mühdan Sağlam, "İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68, Sayı 4, s.211

51 Koçak, s.15

52 Bayram Sinkaya, "Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni", Ortadoğu Analiz, Cilt 8, Sayı 72, 2016, s.25

53 Musaoğlu, s.22

54 Çaman, s.92

55 Telatar, s.191-193

56 Orhan, s.13

ülke arasında meydana gelebilecek sorunların müzakere edilerek çözülebileceği beklentilerini artırmaktaydı. Nitekim Suriye krizi bu noktada en önemli örneklerden birini teşkil etmektedir. Rusya ve Türkiye krizde farklı blokları destekleyerek “örtülü bir rekabete” sebep olurken, ikili ilişkilerinde de üst düzey işbirliği seviyesini korumaya gayret göstermişlerdir.⁵⁷ Hatta Rus tarafı Türkiye’nin Suriye konusundaki sert tutumunu kamuoyu önünde ağır bir dille eleştirmekten kaçınmıştır.⁵⁸

İki ülke arasında tutum farklılıkları olan birçok siyasi meseleye rağmen ilişkilerindeki ortak çıkarlar Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiye yön vermeye devam etmektedir. Buna örnek verecek olursak; PKK’ya karşı Türkiye’nin ortaya koyduğu kanıtları hiçe sayan Rusya, bu örgütü hiçbir zaman terör örgütü olarak görmemiş ve hatta PKK’nın Suriye’deki uzantısı PYD’yi meşru saymıştır.⁵⁹ Kısaca, Rusya büyük bir devlet olmanın verdiği diplomatik kanalları ve Türkiye’nin yumuşak karnını ziyadesiyle kullanmaya devam etmiştir.

3.2. Jet Krizi

Bilindiği üzere, Rusya Suriye’de Ekim 2015’ten beri Esad rejim güçlerine hava desteği veriyordu. Bu süre zarfında, 24 Kasım 2015 Salı günü Türkiye, kendi hava sahasını ihlal ettiği gerekçesine dayanarak bir Rus savaş uçağını Suriye sınırları içerisinde düşürmüştür. Yaşanan bu hadise Soğuk Savaş döneminde ve Suriye Krizi’nde farklı noktalarda yer alan Türkiye ve Rusya arasındaki en büyük krizlerden biri haline gelmiştir.⁶⁰ Bu krizin ardından Rus uçağının düşürülmesinin Türk hükümetinin bilgisi ve talimatı dâhilinde gerçekleştirildiğini kamuoyuyla paylaşmasının ardından, Rusya ile ilişkilerde bir gerilim dönemine girilmiştir. 2000’lerin başından beri var olan birçok sorunun üzerini örten iki ülke, bu krizin ardından diplomatik yollu söylemleri terk ederek, halklar arasına yansiyacak kadar bir buhrana sebebiyet vermişlerdir.⁶¹ Hatta Rus lider Putin bu durumu “sırtımızdan vurulduk” söylemiyle tepkisini dile getirmiştir.⁶²

Rus uçağının düşürülmesi ile ilgili Türkiye ve Rusya tarafı kendi argümanlarını haklı çıkarmaya çalışmışlardır. Türkiye’nin argümanlarında uçağın radar izi yer alırken, Rusya daha çok iki taraf arasındaki “güç kapasitesi”nden kaynaklanan farkın verdiği özgüven ile kendi tezlerini meşrulaştırma çabası içerisinde yer almıştır. Türkiye yaşanan olaydan sonra Birleşmiş Milletler ve NATO ile temas haline geçmiş ve kendi meşru argümanlarını teknik veriler doğrultusunda ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye, yaşanan bu olaydan duyduğu üzüntüyü belirtmiştir. Bunlara ilaveten Cumhurbaşkanı Erdoğan olayla alakalı üzüntüsünü dile getirirken, “uçağın Rusya’ya ait olduğu anlaşılıysaydı farklı şekilde bir ikaz yoluna gidilebilirdi” açıklamasını yaparak gerçekleştirilen eylemin aslında geleneksel “düşman” söylemiyle yapılmadığına dikkat çekmiştir.⁶³

Tüm bunlara rağmen, Rusya Türkiye’nin kendi uçağını düşürmesine karşılık olarak ikili ilişkilerde zorlayıcı tedbirler almıştır. Bu çerçevede Rus turistlerin Türkiye topraklarına ziyareti zorlaştırılmış, Türk mallarına büyük ölçüde ambargo uygulanmış, vizesiz seyahat hakkı kaldırılmış ve Rusya’da çeşitli nedenlerle bulunan Türk vatandaşlarının vizeleri iptal edilmiştir.⁶⁴ Dahası Rusya, Türklere karşı var olan geleneksel “düşman” algısını hortlatmıştır. Krizle beraber Türkiye ve Rusya’da iş yapan Türkler ve şirketleri ağır zararlara maruz kalmışlardır.⁶⁵

Uçak krizinin Türkiye-Rusya ilişkileri açısından birçok şeyi gün yüzüne çıkarmıştır. Bunlardan ilki, Putin’in Türk liderlerine karşı yakışsız suçlamaları, ilişkilerin kısa vadede düzelebilmeye zeminini ciddi manada tahrip etmiştir. İkinci olarak, Rusya bu krizi Türkiye karşıtı bir propaganda aracı olarak kullanmış ve ekonomik ambargolar uygulanmıştır. Bu da 2000’lerden beri süregelen yaklaşma sürecini zedelemiştir. Üçüncü olarak, Rus hükümetinin Türkiye’ye dönük agresif politikası Rus

57 İmanbeyli, s.3

58 Дмитрий Тренин, Россия и кризис в Сирии, <http://carnegie.ru/2013/02/12/ru-pub-50914>, 02.11.2017

59 Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, s.6

60 Erdem Özlük, “Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve Özür Meselesi”, ORSAM, sayı 35, 2015, s.2

61 Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, s.6

62 Samet Yüce, “Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri”, Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 11, 2016, s.281

63 Özlük, s.2-8

64 Koçak, s.15

65 Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, s.7

zihnindeki eski algıları gün yüzüne çıkartarak, anti-Türkiye algısını meydana getirmiştir. Dördüncüsü Türkiye'nin Avrasyacı yaklaşımları zarar görmüştür. Bu süreçten sonra Türkiye'nin, Rusya'nın kurucu üyesi olduğu Şangay İşbirliği Örgütü ve benzeri topluluklara yakınlaşma söylemlerinin ve politikasının azalması ihtimalini gündeme getirmiştir.⁶⁶

2016 Haziran'ının sonlarında Türkiye, Rusya ile var olan sorunları çözümlenmek üzere adım atmış ve karşılıklı buzlar erimiştir. Bu bağlamda turizm, ticaret, enerji ve güvenlik gibi konularda peş peşe adımlar atılmaya başlanmıştır. Hatta Türkiye'deki 15 Temmuz darbe girişiminde Rusya, Türk hükümetine destek vererek ilişkilerin iyileşmesine ciddi manada katkı sağlamıştır. 9 Ağustos'ta ise Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya'ya ziyarette bulunarak, darbe girişi sonrasındaki ilk yurt dışı seyahatini gerçekleştirmiştir.⁶⁷ Türkiye yaşanan bu krizin ardından Rusya ile ilişkilerini düzeltme yolunu tercih ederken bir takım jestler/tavizler de vermiştir. Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu'na göre; Rusya verilen her jestten/tavizden bir fayda sağlayarak kazanç hanesine yazdırırken, Türkiye'ye karşı olan tutumunda da pek değişikliğe gittiği söylenemez.⁶⁸

3.3.Fırat Kalkanı Operasyonu

Suriye'de 2011'den beri devam eden iç savaşta ağır basan tarafın olmaması ve iktidarda herhangi bir değişim yaşanmaması sürecin sancılı geçmesine sebep olmaya devam ediyordu. Süregelen iç savaş Suriye'nin kuzeyinde PKK ile yakınlığı bilinen PYD/YPG'nin ve kendini İslam Devleti olarak izah eden DAESH'in ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bugüne kadar Suriye'de sadece Esad rejimini tehdit olarak gören Türkiye'nin, kaygılarının çeşitlendiği bir döneme girilmiştir.⁶⁹ Tüm bunlara rağmen müttefiki olan ABD'nin YPG saflarında mücadele vermesi, Türkiye'nin müttefik hususunda bunalım yaşamasına neden olmuştur. Bundan ötürü de Türkiye, bölgedeki dengesizliklere karşı kendi dengesini kurmak ve bu krizde aktif rol oynadığını göstermek adına⁷⁰ Suriye'deki Özgür Suriye Ordusu ile beraber Fırat Kalkanı Harekâtı'na başlamıştır.⁷¹ Türkiye 24 Ağustos 2016 tarihinde Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51.maddesini referans alarak uluslararası camiaya, başlattığı harekâtın "meşru müdafaa" kapsamında olduğunu deklare etmiştir.⁷² Bayezit'e göre bu operasyon ile; "Suriye'de oluşan güç dengesindeki değişimlerin kendi varlığına yönelik oluşturduğu tehdidi önlemeyi amaçlamaktadır."⁷³

Jet krizinin ardından düzeltilen ikili ilişkiler, Türkiye'nin Suriye'deki bölge politikasını özellikle de Fırat Kalkanı Harekâtı'nda elini rahatlatmıştır. Türkiye'nin 25 Ağustos'ta başlattığı operasyona Rusya, askeri ve istihbarat alanlarında destek sağlamıştır. Bu destek jet krizinin akabinde iki ülke ilişkilerinin bir ivme kazandığı anlamına gelebileceği olarak yorumlanabilir.⁷⁴

Rusya ile Türkiye arasındaki bu teknik destek devam ederken, El Bab'da Türk askerlerinin bulunduğu bir binayı Rus hava güçlerinin vurması sonucu 9 Türk askerinin şehit olması, iki ülke arasındaki "Suriye işbirliğinin" görece kırılabilirliğini göstermiştir.⁷⁵ Şubat 2017'de meydana gelen olaydan sonra Rus devlet başkanı Putin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayarak duyduğu üzüntüyü ifade etmiştir. Yaşanılan bu olaya rağmen, PYD/YPG'nin açıkça Batı tarafından desteklenmesi operasyon esnasında Türkiye'nin Rusya ile ittifaka yakınlaşmasına sebep olmuştur.⁷⁶

Jet krizinin ardından Türkiye'nin adım atmasıyla beraber iki ülke arasında buzların erimesi ve Fırat Kalkanı Operasyonu'nda ikili ilişkilerinde teknik manada birbirlerine destek sağlamaları beraberinde

66 İmanbeyli, s.5

67 Koçak, s.15

68 Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, s.7

69 Oytun Orhan, "Fırat Kalkanı Hedefler, Fırsatlar ve Riskler", Ortadoğu Analiz, Cilt 8, Sayı 7, 2016, s.12

70 Bayezit, s.95

71 Oytun, "Fırat Kalkanı Hedefler, Fırsatlar ve Riskler", s.12

72 Murat Yeşiltaş, Merve Seren ve Necdet Özçelik, "Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler", SETA Rapor, 2017, s.9

73 Bayezit, s.91

74 Koçak, s.16

75 Dış Politika ve Savunma Araştırmaları Grubu, s.7

76 Hasan Selim Özertem, "Turkey and Russia: A Fragile Friendship", Turkish Policy Quarterly, Cilt 15, Sayı 4, 2017, s.129-130

Suriye krizi üzerinde olumlu intiba getirmiştir.⁷⁷ Aralarında Türkiye, Rusya ve İran'ın bulunduğu üç ülkenin dışişleri bakanları 20 Aralık 2016 tarihinde bir araya gelerek Suriye krizinde kalıcı bir ateşkesin sağlanması ve ateşkes sonrasında Suriye'nin durumunu masaya yatırmışlardır. Taraflar birçok konuda uzlaşarak Astana Süreci'ne başlamıştır.⁷⁸

SONUÇ

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi ile SSCB'nin ardılı olarak ortaya çıkan Rusya Federasyonu, uluslararası arenaya dâhil olduğunda aktif bir dış politika izlemekten kaçınıyordu. Yeltsin ile “toparlanma” sürecini yaşayan Rusya, daha sonra iktidara gelen liderlerle-özellikle Putin ile-aktif politika izlemeye başlamıştır. Türkiye ile olan ilişkilerinde Soğuk Savaşın mirası olan “Batı bloğu” etiketini unutmuyarak ikili ilişkilerde samimi olmayan bir tutum içerisinde yer almıştır. İki ülke de aslında kendilerinde var olan potansiyeli geleneksel “düşman” ve “rekabet” söylemlerinden ötürü kullanamamışlardı. 2000’li yıllarda hem Rusya da hem de Türkiye de meydana gelen iktidar değişimleri ve uluslararası konjonktürde gelişen olaylar, iki ülkeyi birbirine yakınlaşmaya itmişti. 2000’li yıllarda başlayan ikili ilişkilerde enerji, ticaret ve turizm öncelikli konulardandı. Üst düzey ziyaretler ve iyi niyetli yaklaşımlarla ikili ilişkilerde görece “altın çağ” yaşanıyordu. 2011’de iki ülkenin vizeleri karşılıklı olarak kaldırması da bu çağın zirvesi olarak görülebilir. 2010’da Ortadoğu coğrafyasında başlayan Mart 2011’de Suriye’ye uğrayan Arap Baharı, iki ülke arasındaki ilişkileri de olumlu/olumsuz etkilemiştir. Geleneksel manada Suriye ile Rusya’nın yakınlığı bilinirken, Türkiye’nin de Arap Baharına kadarki süreçte Esad hükümeti ile olan iyi ilişkileri de göz ardı edilmeyecek düzeydeydi. Türkiye Suriye’deki isyanların iç savaşa dönüşebileceği endişesini yaşamış ve Esad yönetimine halkın taleplerine kulak vermesi gerektiğini belirtmiştir. Rusya ise bu süreçte Esad yönetiminin arkasında durup statükodan yana tutum sergilemiştir. Rusya’nın bu politikasının sebepleri arasında, Baas rejimi ile olan geleneksel bağı ve rejimin devrilmesinin ardından gelebilecek yönetimin Batı yanlısı olma endişesidir. Türkiye ile Rusya’nın Suriye krizinden beri ayrı saflarda yer almalarına rağmen ikili ilişkilerine zarar vermemeye özen göstermeleri yakaladıkları ivmeyi sürdürebilir olması için çaba harcadıklarının ispatı olmuştur. Suriye’de iç savaşın sürmesi neticesinde DAES, PYD/YPG gibi terör örgütlerinin otorite boşluğundan faydalanarak güçlenmesi iki ülkeyi de rahatsız eden konulardandı. DAES’in Rus yolcu uçağını düşürmesi sonucu Rus hava gücüyle DAES mevziilerini vurması, bu operasyonlar esnasında da Türkiye sınırını ihlal etmesi ile cereyan eden jet krizi iki ülkenin 2000’li yıllarından başından beri yakaladığı ilişkilerde kırılma noktası olmuştur. 2000’lerde yapılandırılan ilişkilerin 24 Kasım 2015 tarihiyle beraber yıkıma doğru gittiği görülmüştür. Her ne kadar sıkıntılı bir dönem yaşanmış olsa da Türkiye, Rusya gibi bir stratejik işbirlikçisini ve ekonomik ortağını kaybetmeyi göze alamadı. Görece eski samimiyetini sergilemese de 2016 senesiyle birlikte ilişkilerde tekrardan normalleşme sürecine girilmiştir. Özellikle ABD ve Batı ülkelerinin PYD/YPG’ye verdiği destek, Türkiye’yi müttefiklerinden yana yaşadığı sıkıntıdan dolayı daha da Rusya ile yakınlaşmaya itmiştir. Bu yakınlaşma da, Türkiye’nin Fırat Kalkanı Harekâtı’nda Rusya’nın teknik destek vermesi ve Suriye krizinin kalıcı çözümü için masaya oturulması ile meyvesini vermiştir. Netice olarak, Suriye krizi Rusya ve Türkiye’nin beraber çözebileceği bir sorun olmaktan çıkmış ve onlarca ülkenin işin içinde yer aldığı keşmekeş bir duruma bürünmüştür. Her ne olursa olsun, Türkiye ile Rusya arasında 2000’li yıllarda başlayan yakınlaşma böylesi kriz dönemlerinde de ikili ilişkileri önceleyen bir şekilde sürmeli, Suriye krizi üzerinden ikili ilişkiler zarar görmemeli ve bu zorlu testten sorunsuz çıkabilmelidir.

77 Koçak, s.10-11

78 Emre Erşen, “The Turkish-Russian Dialogue in Syria: Prospects and Challenges”, Al Sharq Forum Analysis Series, 2017, s.8

KAYNAKÇA

- AKBAŞ**, Zafer, “Ortadoğu’daki Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2012
- AKILLI**, Erman, “Türk Dış Politikası Zeminin Arap Baharı”, Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 37, 2012
- ASKER**, Ali, “Rusya’nın Suriye’de Stratejik Hamleleri: Sonu Meçhul Başlangıç”, Yeni Türkiye, Yıl 22, Sayı 87, 2016
- ASKER**, Ali ve Marziye Memmedli, “Arap Baharı’nda Rusya’nın Libya Politikası: Moskova’nın Çifte Tutumu”, Yeni Türkiye, Yıl 22, Sayı 87, 2016
- BALCI**, Ali, Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar, Etkileşim Yayınları, 2013
- BAYEZİT**, Fatih, “Dengeleme Davranışı Olarak Fırat Kalkanı Operasyonu: Neoklasik Realist Bakış”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, 2016
- ÇALIŞKAN**, Burak, “Rusya-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi”, İNSAMER Araştırma, 2014
- ÇAMAN**, Mehmet Efe, “Suriye Örneğinde Türkiye ve Rusya Arasındaki Jeopolitik İhtilafının İdeolojik Nedenleri”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yalovabaccd/>, 29.10.2017
- ÇELİKPALA**, Mitat, “Rekabet ve İşbirliği İkileminde Yönünü Arayan Türk-Rus İlişkileri”, Bilig Dergisi, Sayı 72, 2015
- DALACOURA**, Katerina, “The 2011 Uprising in The Arab Middle East: Political Change and Geopolitical Implications”, International Affairs, Cilt 88, Sayı 1, 2012
- DİLEK**, Mehmet Sait, “Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri”, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 16, Sayı 2, 2017
- DIŞ POLİTİKA VE SAVUNMA ARAŞTIRMALARI GRUBU**, “Türkiye-Rusya İlişkileri”, **Bilgesam Analiz**, Sayı 1360, 2017
- DOĞAN**, Gürkan ve Bülent Durgun, “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, 2012
- ERTUĞRUL**, Doğan, “Türkiye Dış Politikası İçin Bir Test: Suriye Krizi”, TESEV, 2012
- ERŞEN**, Emre, “The Turkish-Russian Dialogue in Syria: Prospects and Challenges”, Al Sharq Forum Analysis Series, 2017
- ERŞEN**, Emre, Rusya’nın Arap Baharı Politikası, https://www.academia.edu/6442804/Rusyan%C4%B1n_Arap_Bahar%C4%B1_Politikas%C4%B1, 11.12.2017
- HASANLI**, Cemil (Çev: Ali Asker), Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1953, Bilgi Yayınevi, Birinci Basım, Ankara, 2011
- İMANBEYLİ**, Vügar, “Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA Perspektif, Sayı 119, 2015
- KİBAROĞLU**, Mustafa, “Arap Baharı ve Türkiye”, ADAM Akademi, Sayı 2, 2011
- KOÇAK**, Muhammet, “Türkiye-Rusya İlişkileri”, SETA, Sayı 201, 2017
- LEVENT**, Hediye, “Suriye Krizi’nin Dinamikleri ve Aktörlerin Değerlendirilmesi”, Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 44, 2012
- MUSAOĞLU**, Neziha, “Krizin İlk İki Yılında Suriye Krizinin Çözümü/Çözumsuzlüğünde Rusya”, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 48, 2015
- OĞUZLU**, Tarık, “Türkiye ve Arap Baharı: Türk Dış Politikasında Liberal, İddialı ve Batılı Eksenin Yükselişi”, Akademik Ortadoğu, Cilt 6, Sayı 2, 2012

OĞUZLU, Tarık, “The Arap Spring and The Rise of The 2.0 Version of Turkey’s Zero Problems With Neighbors Policy”, SAM Paper, Sayı 1, 2012

ORHAN, Oytun, “Suriye ile Jet Krizi, Rusya’nın Rolü ve Türk Dış Politikası”, Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 44, 2012

ORHAN, Oytun, “Fırat Kalkanı Hedefler, Fırsatlar ve Riskler”, Ortadoğu Analiz, Cilt 8, Sayı 7, 2016

ÖZBAY, Fatih, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, Bilge Strateji, Cilt 2, Sayı 4, 2011

ÖZERTEM, Hasan Selim, “Turkey and Russia: A Fragile Friendship”, Turkish Policy Quarterly, Cilt 15, Sayı 4, 2017

ÖZLÜK, Erdem, “Türkiye ve Rusya Arasındaki Uçak Krizi ve Özür Meselesi”, ORSAM, sayı 35, 2015

SAĞLAM, Mühdan, “İnadın Ötesinde: Rusya’nın Suriye Politikası”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 68, Sayı 4

SİNKAYA, Bayram, “Yeni Ortadoğu Jeopolitiğinde İran-Rusya Ekseni”, Ortadoğu Analiz, Cilt 8, Sayı 72, 2016

ŞEN, Yağmur, “Suriye’de Arap Baharı”, Yasama Dergisi, Sayı 23.

TELATAR, Gökhan, “Rusya ve Arap Baharı: Batı ile Yeni Soğuk Savaş Mı?”, AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2015

TURAN, İlter, “Türk-Rus İlişkileri: Sorunlar ve Fırsatlar”, Bilgesam Rapor No:5, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-10-2014040950rapor5.pdf>, 12.12.2017

YAZICI, Amine, “Rusya’nın Suriye Politikası” Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler, SDE Analiz, 2012

YEŞİLTAŞ, Murat, Merve Seren ve Necdet Özçelik, “Fırat Kalkanı Harekâtı: Harekâtın İcrası, İstikrarın Tesisi ve Alınan Dersler”, SETA Rapor, 2017

YÜCE, Samet, “Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri”, Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı 11, 2016

ДМИТРИЙ Тренин, Россия и кризис в Сирии, <http://carnegie.ru/2013/02/12/ru-pub-50914>, 02.11.2017

**15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE TÜRKİYE'NİN EKONOMİK VE MALİ
GÖSTERGELERİ***

**ECONOMIC AND FINANCIAL INDICATORS OF TURKEY AND THE 15 JULY COUP
ATTEMPT**

Harun KILIÇASLAN

Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü, harun@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 22 Aralık 2017
Kabul 23 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:
Ekonomik Göstergeler
Mali Göstergeler
15 Temmuz Darbe Girişimi

JEL Classification Codes:
H12, H60, N40

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Bu çalışmada 15 Temmuz 2016 yılında Türkiye'de yaşanan darbe girişiminin ekonomik ve mali göstergeler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Türkiye'de daha önce yaşanan darbelerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri bilinmektedir. Özellikle askerinin yönetime fiilen ey koymadığı, post-modern darbe olarak da anılan, 28 Şubat darbesi sonrasında Türkiye ekonomik ve mali bir kriz içine sürüklenmiştir. 15 Temmuz darbe girişimi ise eylem sırasında başarısız olmuş olması yönüyle diğer darbelerden ayrılmaktadır. Darbe girişiminin başarısız olması neticesinde iktidar değişikliğine yol açmamış, dolayısıyla ekonomik ve mali yönetim de değişmemiştir. Binaenaleyh darbe girişimi sonrası farklı ekonomik ve mali politika paketleri uygulanmamıştır. Bu çalışmada darbe girişiminin ekonomi üzerinde ve dolayısıyla mali göstergeler üzerinde etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte ulaşılan diğer bir sonuç ise mezkûr ekonomik ve mali etkilerin daha önce yaşanan darbelerdeki etkilerden belirgin bir biçimde daha hafif olduğudur.

ARTICLE INFO

Received 22 December 2017
Accepted 23 December 2017

Keywords:
Economic Indicators
Financial Indicators
July 15 Coup Attempt

JEL Classification Codes:
H12, H60, N40

© 2017 PESA All rights reserved

ABSTRACT

In this study, the impact of the coup attempt in Turkey on 15 July 2016 on economic and financial indicators has been examined. It is known that the adverse impacts on the economy of the previous coups in Turkey are known. Turkey was dragged into an economic and financial crisis especially after the February 28th coup, which is also referred to as post-modern coup, in which the military does not actively take over the rule. On the other hand, the July 15 Coup Attempt differ from the other coups in the sense that it failed during the action. Failure of the coup attempt did not lead to a change in power, and thus economic and financial management did not change, either. Accordingly, different economic and financial policy packages were not implemented after the coup attempt. In this study, it was concluded that the coup attempt had an impact on the economy and therefore on financial indicators. Yet another conclusion reached is that the adverse economic and financial effects are significantly less than those of the impacts previously experienced.

* Bu çalışma 9-11 Kasım 2017 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen ICPESS (International Congress on Political, Economic and Social Studies) kongresinde özet bildiri olarak sunulmuştur.

GİRİŞ

Askeri darbelerin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'nin 2002 yılından bu yana ekonomik ve mali göstergelerinin darbeler bağlamında analiz edilmesidir. 2002 Yılında uzun bir aradan sonra yeniden tek partili hükümet dönemlerinin yaşandığı Türkiye'de bu ortamı sağlayan da bir bakıma 28 Şubat postmodern darbesi olmuştur. 28 Şubat sürecinde Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlalleri, demokrasinin askeri vesayet altına girmesi sonuç olarak ekonomik olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Kamu mali yönetiminde istikrarın sağlanamaması, cari açığın finanse edilememesi, bankaların batması, faizlerin ve enflasyonun kontrol altına alınamaması yanında Asya'da ve Rusya'da yaşanan krizler ile 1999 yılında yaşanan deprem felaketleri dönemin öne çıkan hadiseleridir. 2002 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde seçmen tercihleri koalisyonlarda yer almış olan partileri baraj altında bırakmak yönünde tezahür etmiştir. Yeni kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına hükümet olmuştur. Ancak askeri vesayet elini demokrasi üzerinden hemen çekmemiş ve değişik biçimlerde müdahale çabaları yürütmüştür. 2007 yılında yaşanan e-muhtıra hadisesi bunlar içerisinde en somutlaşmış olanıdır. Ancak toplum ve siyasetin demokrasi yönündeki dirayeti karşısında askeri vesayet istediğini elde edememiştir. Bu dönemde uygulanmakta olan ekonomik program ile ekonomik ve mali göstergelerde olumlu görünüm elde edilirken 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizden Türkiye de etkilenmiştir. Alınan ekonomik ve mali tedbirlerle kısa sürede krizin etkisinden çıkarak büyüme yönünde gelişme kaydeden Türkiye bu kez bölgesinde yaşanan Suriye iç savaşı ve içerde FETÖ'nün hükümete karşı başlattığı mücadele 15 Temmuz 2016'da bir darbe teşebbüsüne kadar varmıştır. Çalışmada, 2000'li yıllar ile FETÖ'nün MİT kiriziyle başlattığı yılları da içerecek şekilde darbe girişiminin ekonomik ve mali etkileri ele alınmıştır. Birinci kısımda Türkiye'de yaşanan askeri darbeler hakkında bilgilere yer verilmiş, ikinci ve üçüncü bölümde ise sırasıyla seçilmiş ekonomik ve mali göstergeler yorumlanmıştır.

1. Türkiye'de Askerî Darbeler ve 15 Temmuz Darbe Girişimi

1.1. Türkiye'de Askerî Darbeler

27 Mayıs 1960 yılında Türkiye ilk darbesini yaşamıştır. Demokrat Parti'nin görevde olduğu bir zamanda yapılan askeri darbe ile Türkiye, başbakanlık yapan Adnan Menderes'in idam edilmesiyle derin bir yara almıştır. Meclis araştırma komisyonunun hazırladığı raporda, muhalif gazete ve öğrencilerin idam taleplerinde bulunduğunu belirtilmektedir. Raporda darbenin dış bağlantısını çağrıştıran ifadeler de yer almaktadır. Buna göre (TBMM, 2012a:352):

27 Mayıs darbesi ertesi günkü gazetelerin manşetini süsleyen silah depolarının bir kısmı aslında, Kıbrıs'a gizlice gönderilecek silahların saklandığı yerlerdir. Darbe esnasında birçok yetkili gözaltına alındığı için bu konuda doğru bilgiye ulaşmak ve gerekli tedbirleri almak kısa sürede mümkün olamamıştır. "Dikta", "Gestapo", "Menderes'in silahlı birlikleri" söylemlerinin Kıbrıs'a gönderilecek silahlarla ilişkili olması ilginçtir.

1971 gelen muhtıra ile askerin siyasete müdahalesi doğrudan olmayıp müdahale tehdidiyle askerin isteklerinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir müdahale biçimi olmuştur. Bunun daha ileri bir şekli 28 Şubat postmodern darbesidir. Her ikisi de etkili olup siyasete şekil vermiştir. Bu müdahale biçimine 2007 yılında e-muhtıra ile yeniden şahit olunmuş ancak kendinden öncekilerin aldığı sonucu alamamıştır.

12 Eylül 1980 tarihine gelindiğinde uzun koalisyonlu yılların ardından dünyada da liberalleşme yönünde rüzgârların estiği bir dönemde Türkiye'de yeni bir darbe meydana gelmiştir. Yine meclis araştırma komisyonu raporunda (TBMM, 2012b:707), 12 Eylül darbesinin yarattığı en büyük maliyetin Türk Demokrasisine vurduğu darbe suretiyle hissedildiği ve demokrasi alanında yaşandığı ifade edilmektedir. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesiyle yeşeren ve gelişen Türk demokrasisi daha önce 1960 ihtilalini ve 1971 muhtirasını yaşamıştı. Raporda, demokratik düzenin bir daha kesintiye uğrama ihtimalinin olmadığını düşünenlerin, demokratik düzen içinde 12 Eylül öncesi ortaya çıkan sorunların çözülmesini bekleyenlerin 12 Eylül darbesi ile bir kez daha yanıldıklarını anlamış oldukları belirtilmektedir. Bu darbenin etkileri uzun yıllar Türkiye'yi meşgul eden ve tartışılan bir darbe olmuştur.

28 Şubat postmodern darbesi askerî doğrudan müdahalesi şeklinde olmayıp sivil kurumlara etki etmek suretiyle istediği siyasal ve toplumsal değişikliklerin gerçekleşmesini sağlamak yoluyla gerçekleştirilmiş olması yönüyle kendinden önceki darbelerden ayrılmaktadır. Bu nedenle 28 Şubat süreci askerî demokrasi olarak da adlandırılabilir nitelikte bir darbedir. Silah kullanma yoluna gitmeden demokrasi içinde kalıyor görüntüsü verilerek ve toplumsal katmanları harekete geçirilerek siyasal partiler vasıtasıyla müdahale yapılmıştır. Nitekim Erdoğan başbakanlığındaki Refah-Yol hükümeti, bir yandan milletvekillerine yapılan baskılar ve şantajlarla diğer yandan medya ve Türk-İş, DİSK, TOBB, TİSK ve TESK'in bir araya gelmesiyle oluşturulan ve "5'li inisiyatif" adı verilen girişim grubu haber ve eylemlerle süreçte aktif rol üstlenmişlerdir. Nitekim Erdoğan başbakanlık görevini hükümet ortağı Tansu Çiller'e devretmek üzere istifa etmesine rağmen yeni hükümeti kurma görevi cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel tarafından Mesut Yılmaz'a verilmiştir (Akıncı, 2013: 48-50). Refah-Yol sonrası kurulan hükümetler döneminde ise ekonomik ve toplumsal sorunlar hızla artmıştır.

1.2. 15 Temmuz Darbe Girişimine Giden Yol

28 Şubat izlerinin silinmeye başladığı 2002 yılından sonraki süreçte IMF programının uygulanmasıyla mali disiplini sağlamaya dönük alınan önlemler ve yapılan yapısal reformlar ile ekonomik ve mali göstergeler üzerinde olumlu sonuçlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Düzenleyici üst kurulların oluşturulmuş olması piyasaların düzenlenmesi ve gelişmesinde; Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gibi temel düzenlemeler ise bütçe uygulama ve denetiminde mali disiplin, şeffaflık ve hesap verebilirlik konusunda ilerlemeler sağlamıştır. Aynı yıllar Avrupa Birliği ile ilişkilerin de olumlu bir havada geliştiği yıllar olmuştur. 2004 yılında Avrupa Birliği ile müzakerelerin başlamasına karar verilmesiyle 2005 yılında müzakere süreci başlatılmıştır. Ancak bu sürecin hemen arkasından, askerî müdahale yeniden gündeme gelmiş ve 27 Nisan 2007 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı web sayfasından bir e-muhtıra yayınlanmıştır. Yayınlanan muhtıra karşısında hükümet tarafından sert bir dille yapılan açıklamalar ve hemen arkasından yapılan genel seçimlerde tek parti iktidarının devam etmesi, askerî müdahalelerin artık sonuç vermeyeceği algısının yerleşmesini sağlamıştır. Oluşan yeni algı ile birlikte askerî darbelerin yerini; siyasî, ekonomik ve yargı araçları kullanılarak yapılan müdahalelere bıraktığı söylenebilir (Karagöl, 2016a:42).

15 Temmuz 2016'da Türkiye'de yapılmak istenen askerî darbenin amacı ile daha önce MİT Krizi olarak anılan Hakan Fidan'ın savcılık tarafından ifadeye çağırılması ve 17-25 Aralık operasyonlarının amacının aynı olduğu söylenebilir (Bülbül, 2016: 16). Suriye'de başlayan iç savaşa paralel olarak Türkiye'de hükümete karşı FETÖ'nün başlattığı savaş dikkat çekicidir. Nitekim darbe girişiminin uluslararası odakların desteğini aldığına dair görüşler ifade edilmektedir.

Suriye'de başlayan iç savaşta Türkiye'nin izlediği dış politika özellikle Suriye'nin kuzeyine yönelik düzenlenen askerî operasyonlarla beraber başta ABD olmak üzere birçok ülkeyi rahatsız etmiştir. Türkiye'de eleştiri konusu olan Suriye politikası darbe teşebbüsünde bulunan FETÖ'nün de hedefinde olmuştur. Darbecilerin kendilerine verdikleri Yurtta Sulh Konseyi isminin de bununla ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Uluslararası yapı ile Suriye politikası konusunda uyum içinde olduğu söylenebilen FETÖ'nün ülkede kargaşa ortamı oluşturmak ve ülkeyi istikrarsızlaştırmak hedefinde olmuştur. Ancak kendinden önceki darbe veya darbe girişimlerine göre sosyoekonomik ve politik dinamiklerin yoksunluğu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Çilliler, 2017: 10-12). Yine Çilliler (2017: 11-12), FETÖ'nün darbe girişiminin başarısız olma ihtimalini hesaba katmadığının düşünülmemeyeceğini ve darbe girişiminin başarısız olacağına anşahlmasına rağmen bombalama olaylarının devam etmesinin, darbe girişiminin asıl hedefinin Türkiye'yi dış politika meselelerinden uzaklaştırıp kendi içinde oluşması arzulan kargaşa ortamıyla meşgul etme amacını destekler nitelikte olduğunu ifade etmektedir.

Alkan (2016:260) da çalışmasında, 15 Temmuz girişiminde askerlerin "dışarıya tabi" olarak hareket ettiklerinin çok açık olduğunu ifade etmektedir. Buna bağlı olarak darbe girişiminin ordu içindeki "bir numarası"nın kimliği bile yeterince açıklanamamıştır. Çalışmada ayrıca, dışarıdaki lidere itaat eden darbecilerin, sivil abilerinin talimatı doğrultusunda hareket ettiklerini belirtilmektedir. Bu çalışmadaki açıklamalar yukarıda ifade edilen bulguları destekler niteliktedir.

1.3. Darbe Girişiminin Ardından Gelen Tepkiler

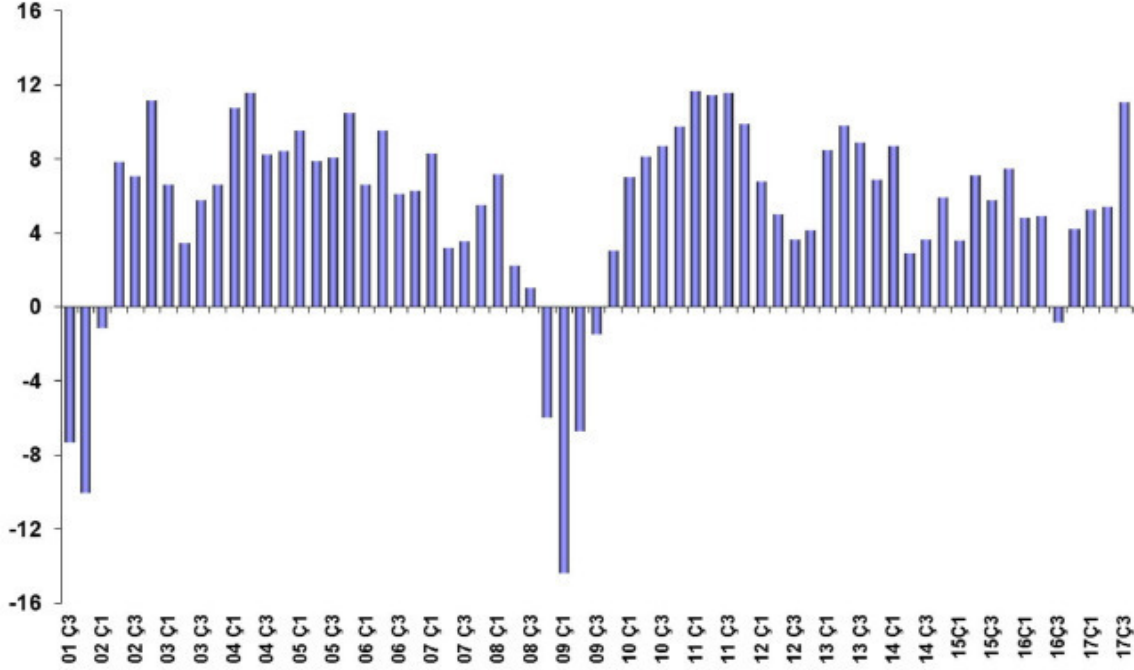
Darbe girişiminin ardından dünyadan Türkiye'nin hükümeti ve demokrasisine destek mesajları gelmiştir. Bunların içerisinde şüphesiz Rusya'nın tutumu en önemlileri arasındaydı. Rusya'yla yaşanan uçak krizi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya'ya yazdığı özür mektubuyla yumuşama sürecine girdiği bir sırada meydana gelen hadisenin ardından Rusya destek mesajını iletmiştir. Rusya'nın FETÖ'ye karşı olan tavrı yeni olmayıp 2002 yılından bu yana olumsuzdur. 2002'de okulların kapatılmaya başlanması, okullardaki görevlilerin sınırdışı edilmesi ve Rusya'ya giriş yasağı getirilmesi hatta tutuklanması, son olarak 2008'de aşırı örgüt ilan edilmesinin arkasında yatan neden Rusya'nın FETÖ'yü ABD istihbaratına hizmet ettiğini tespit etmesidir (Kemaloğlu, 2016:2-4).

Darbe girişiminden dört ay sonra yayınlanan Avrupa Komisyonu 2016 Türkiye Raporu'nda darbe girişimi ağırlıklı yer tutmuştur. Hemen her konu darbe girişimi ile ilişkilendirilmiş ve özellikle darbe sonrası alınan tedbirler gerekçe gösterilerek endişeler dile getirilmiştir. Avrupa Birliği'nin darbe girişimi güçlü bir şekilde derhal kınadığı ve Türkiye'deki demokratik kurumlar ile dayanışma içinde olduğu konusu da raporda belirtilmiştir. Ancak ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartların rapora yeteri kadar destekleyici nitelikte yansımadağı ifade edilebilir. 116 sayfalık raporda 'darbe' kavramı 99 kez, 'endişe' kavramı ise 68 kez yer almaktadır (Avrupa Komisyonu, 2016).

Dünya basınında 15 Temmuz darbe girişiminin yansımalarını analiz eden SETA raporunda (2017: 97) Türkiye'nin başa çıkmakla karşı karşıya kaldığı zorlukları resmeden sonuçlara ulaşılmıştır. Raporu incelenen haberlerin yansıtılmasıyla ilgili oluşan söylemin (ideolojik karenin) iki karakteristik özelliğine dikkat çekilmektedir. İlk olarak Batı medyası darbe girişimini güncel olgusal bağlamından çıkararak geçmişte yaşanan olay veya kanaatler ile ilişkilendirmiştir. İkincisi ise darbe teşebbüsünün olay örgüsü doğal akışından koparılmış; darbe, örtük bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde AK Parti hükümetinin "baskıcı" politikalarının doğal sonucu olarak yeniden kurulmuştur. Yine Rapor'a göre, yapılan haberlerin hemen hepsinde Gezi Parkı şiddet eylemleri gibi geçmişteki olaylar veya sıklıkla işlenen Türkiye otoriterleşiyor türü iddialar, aktüel konu olan 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsü temsillerine eklenmekte ve hatta yorumlarda onun yerine geçmiştir. Bu temsil tarzıyla darbenin antidemokratikliği, seçilmişlerin darbeye saf dışı edilmesi gibi konuşulması kamusal yarar taşıyan güncel temalar yerine Erdoğan'ın kişiliği ve dünyaya bakış açısı üzerine yapılan sürekli vurgunun darbenin hemen ertesinde bile gündemi işgal ettiği, olay örgüsünün bulanıklaştırıldığı ve sonuçta ideolojinin aktüel olanla yer değiştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Uluslararası medyanın, ama özellikle Amerikan medyasının darbe girişiminin ortaya çıkmasıyla, neredeyse aynı anda darbenin başarılı olacağını öngördüğü bulgusu da ayrıca belirtilmelidir (SETA, 2017: 97-98).

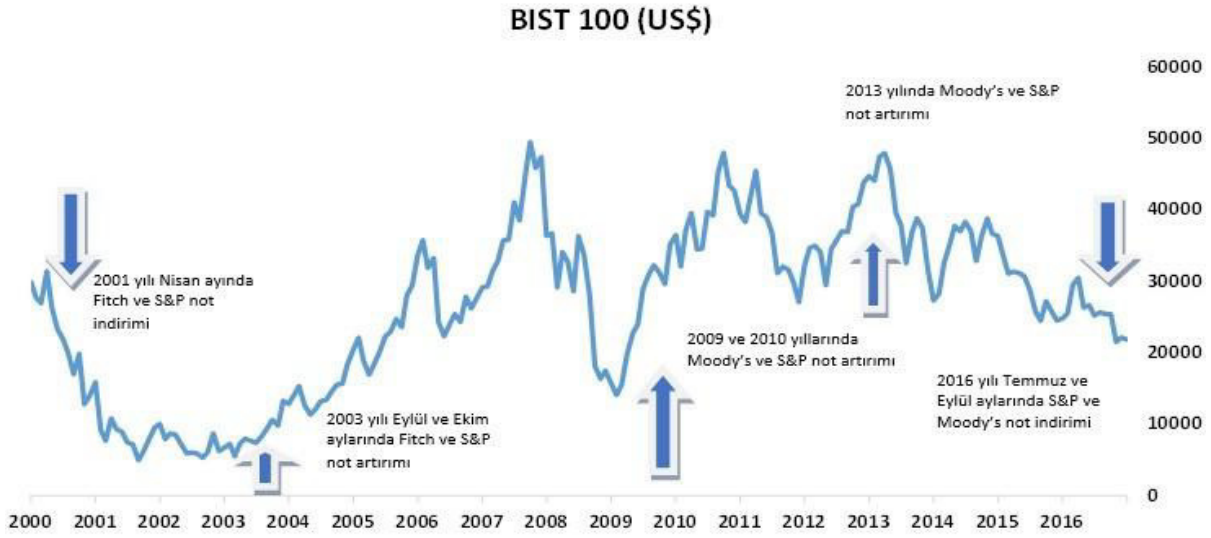
2. Darbe Girişimi Bağlamında Ekonomik Göstergelerin Analizi

Özsağır (2013:771), yapmış olduğu çalışmada, ekonomide istikrarın, iktisat politikası araçları olan mali araçlar, parasal araçlar, kontrol araçları ve kurumsal araçlardan daha çok iktisadi analizlerde dışsal değişken olarak kabul edilen siyaset, yargı ve askeri kurumların kararlarından etkilendiğini ifade etmektedir. Aynı çalışmada Türkiye'de yaşanan darbe ve darbe girişimlerinin ekonometrik bir analizi yapılmış ve bunların ekonominin en önemli performans göstergesi olan milli gelir üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada ulaşılan sonuç, darbe dönemlerinde ekonominin olumsuz etkilendiği ve yaklaşık %26 oranında küçüldüğü yönündedir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ise milli gelir üzerinde kısa süreli olumsuz bir etki meydana gelmiş ve aşağıda yer alan Grafik 1'de görüldüğü gibi 2016'nın 3. çeyreğinde daralma yaşanmıştır. Ancak bu durum yerini 4. çeyrekte yeniden pozitif büyümeye bırakmıştır ve 2017'nin üçüncü çeyreği itibarıyla %11,1 büyüyerek oldukça iyi bir performans yakalanmıştır. Hızlı toparlanmanın ardından darbe girişiminin büyüme üzerinde etkisinin bu bakımdan sınırlı kaldığı söylenebilir.

Grafik 1: GSYH Büyüme Oranları Yıllık Yüzde Değişim (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Darbe girişimi sonrasında sırasıyla Temmuz ve Eylül aylarında S&P ve Moody's tarafından Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesiyle Grafik 2'de de görülebileceği gibi BIST 100 endeksinin ABD doları bazında değer kaybetmesi söz konusudur. Kredi derecelendirme kuruluşlarının verdikleri ülke notlarının uluslararası sermayenin yönü üzerindeki etkileri kuşkusuzdur. Darbeler ilk bakışta politik bir risk olarak algılanabilirse de Türkiye'de yaşanan 15 Temmuz darbe girişimi daha ilk saatlerde başarısız olmuş ve ekonomik ve politik riskler ortadan kalkmıştır. Buna rağmen kredi notunun düşürülmesiyle borsadan yabancı yatırımcıların çıkışına zemin hazırlanmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının Lehman Brothers gibi skandalları da hatırlandığında verilen kredi notu kararları iyi niyet bakımından sorgulanmayı da beraberinde getirmektedir (Kılıçaslan & Giter, 2016:77-78). 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından gelen not indirimleri olağan karşılanabilir. Ancak darbe girişimi sürecindeki ekonomik durum sözü edilen kriz yıllarıyla karşılaştırılmayacak kadar farklıdır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının; dış kaynakların Türkiye'ye akışının kesilmesi ve borçlanma maliyetlerinin yükseltilmesi için yürütülen uluslararası operasyonlarda, kayda değer bir rolünün olduğu tespiti yapılmaktadır (Karagöl, 2016a:49).

Grafik 2: Türkiye'nin Kredi Notu Değişiklikleri ve ABD Doları Bazında BİST 100 Endeksi (2000-2016)

Kaynak: Borsa Gündem, 2017

Darbe girişiminin ardından Türkiye'de hükümet kanadından ekonomiyle ilgili gelen açıklamalar, ekonomik ve finansal istikrarın sağlanması yönünde gereken önlemlerin alınacağı ve yatırımcıların güvenini sağlamaya yönelik tedbirleri içerecek şekilde olmasının yanında Merkez Bankası ve bankalar tarafından yapılan açıklamalarla da desteklenmiştir. IMF'nin yakından izlediği süreç olumlu ilerlemiştir. Ancak darbe girişiminden sonra piyasaların açıldığı ilk günlerde tepkisi borsa ve döviz kurları üzerinde Tablo 1'de görüldüğü üzere olumsuz etkiye neden olmuştur. Kredi derecelendirme kuruluşlarının açıklamaları S&P'nin not düşürmesiyle bu etki özellikle borsa üzerinde daha fazla etkili olmuştur (Karagöl, 2016b:2-3).

Tablo 1: Darbe Girişimine Piyasaların İlk Tepkisi

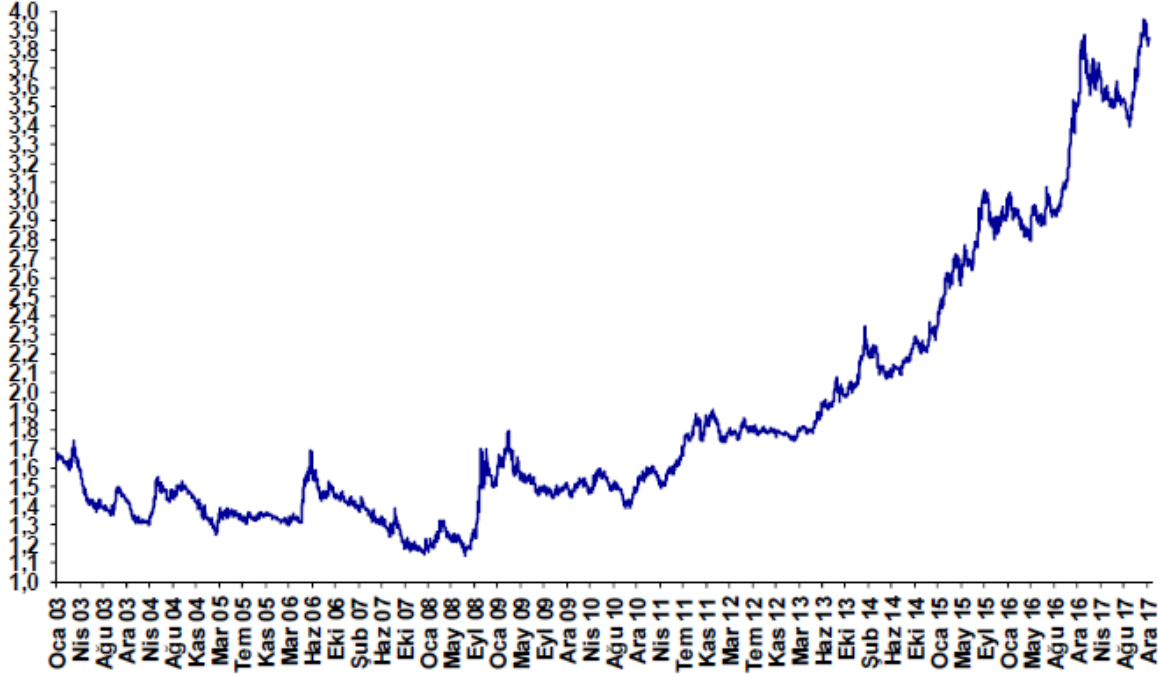
	15 Temmuz	18 Temmuz	19 Temmuz	20 Temmuz	21 Temmuz
BIST 100	82,825	81,110	78,338	74,903	72,255
DOLAR/TL	2,89	3,01	3,05	3,06	3,07
EURO/TL	3,21	3,33	3,36	3,37	3,38

Kaynak: Karagöl, 2016b:3

Grafik 3'ten izlenebilen Dolar kurunda meydana gelen dalgalanma Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Doları bozdurun çağrısına (www.bbc.com) rağmen darbe girişiminden sonra sürekli artış eğilimini sürdürmüştür. 2017 ortalarında düşme eğilimine giren ABD Doları 2017 sonuna doğru yeniden hızlı bir yükseliş trendine girmiştir. Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi bu durumu bir spekülasyon olarak yorumlamıştır (www.milligazete.com.tr). 15 Temmuz darbe girişiminin uluslararası bağlarına daha önce dikkat çekildiği hatırlanırsa bu durumun Türkiye üzerinde oluşturulmak istenen bir baskıya yorumlanması mümkündür. Dolardaki artışların darbe girişiminden önce 2013 yılından itibaren artmaya

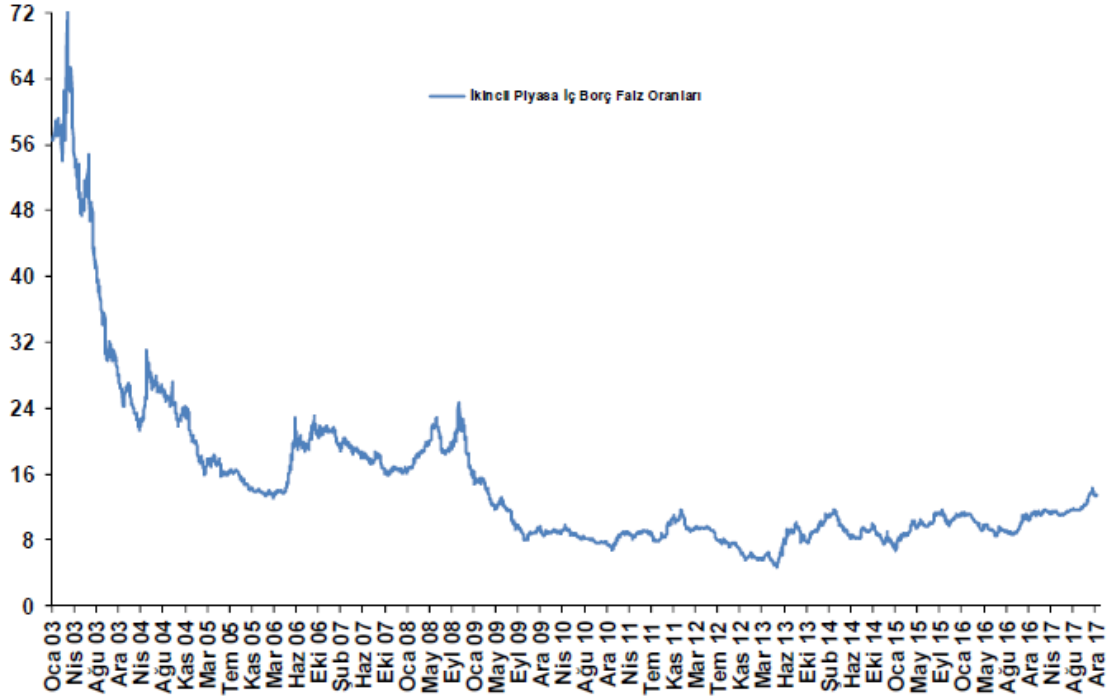
başlaması FETÖ'nün askeri darbe girişiminden önce başlattığı yargı darbesi girişimiyle ilişkilendirilebilir. Gerçekten de 2013 yılı Gezi Parkı gibi sosyal olayların ve yargı darbesi girişimlerinin başlaması ve takip eden yıllar içinde daha önce sözü edilen birçok olumsuzlukların yaşanması ile Dolar kurundaki artışlar örtüşmektedir.

Grafik 3: Döviz kuru TL/Dolar

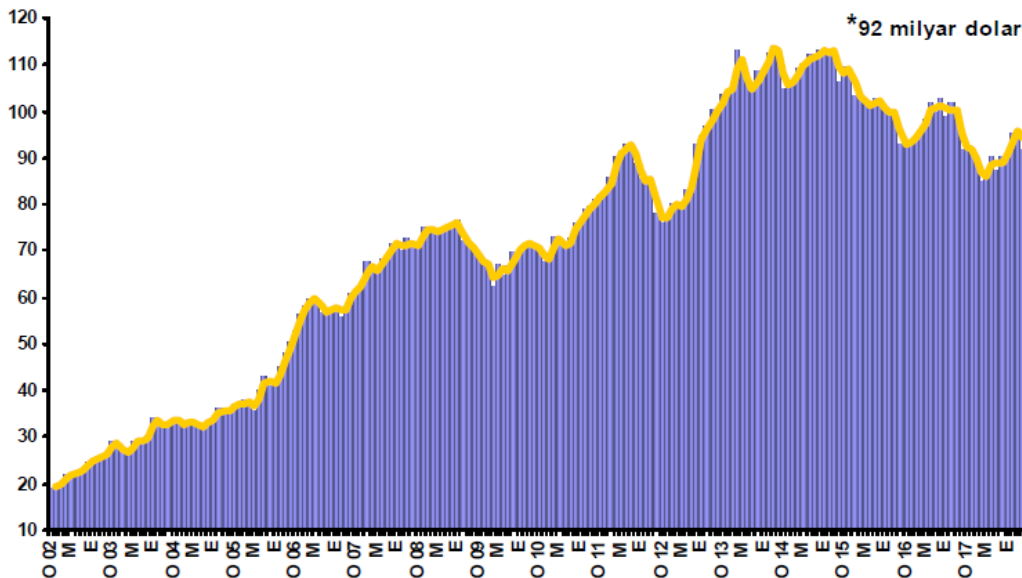

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Darbe girişiminden sonra faiz oranlarında artışlar meydana gelmiş ve bu eğilim 2017 yılında da sürmüştür. Grafik 4'te Ocak 2003 yılından bu yana 2006-2008 dönemi hariç faiz oranlarının sürekli düştüğünü ve 2009'dan sonra 2013'e kadar en düşük seviyelere gerilediğini görmek mümkün. 15 Temmuz darbe girişimi ile faiz oranları, dövizde meydana gelen değişimler kadar olmasa da artmıştır. Faiz oranlarındaki artışların yatırımlar üzerinde olumsuz etkide bulunabileceği düşünülürse bu durumun dikkatle izlenmesi ve önlem alınması gerekmektedir. 2017 üçüncü çeyreği itibarıyla büyüme rakamları bundan olumsuz etkilenmemiş görünmektedir ancak faiz oranlarının yükselmeye devam etmesi sonraki dönemlerde yatırımlardaki yavaşlama ile büyüme ve istihdam üzerinde olumsuz etkilerde bulunabilecektir.

Grafik 4: Faiz Oranı (%)**Kaynak:** Hazine Müsteşarlığı

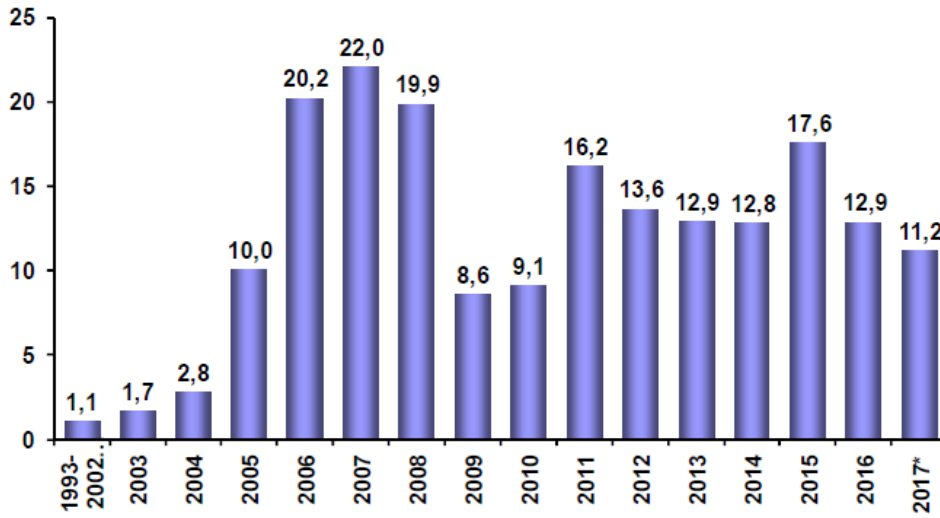
Darbe girişiminin döviz kurları üzerindeki etkisinin Merkez Bankası döviz rezervleri üzerinde de etkisi olmuştur. Grafik 5'te yıllar itibarıyla Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin güçlendiği ve 8 Aralık 2017 itibarıyla 92 milyar Dolar olduğu görülmektedir. Ancak önceki yıllarda 110 milyar Doları aşan döviz rezervleri yine 2013 yılında başlayan olaylardan sonra dalgalanarak azalma eğilimine girmiştir. Darbe girişiminin olumsuz etkilerinden birinin Merkez Bankası döviz rezervleri üzerinde olduğu görülmektedir. Dolar kurundaki yükselişlere müdahale sürecinde bu azalmanın meydana geldiği ve 2017 sonuna doğru yeni bir yükseliş dalgasının oluşması döviz rezervlerine olumsuz etki edebilecektir.

Grafik 5: Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervleri (Milyar Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * 8 Aralık 2017 itibarıyla

Diğer önemli bir gösterge ise doğrudan yabancı sermaye girişidir. Türkiye’de sağlanan ekonomik ve siyasal istikrarın ardından 2005 yılından itibaren doğrudan sermaye girişlerinde önemli artışlar meydana gelmiştir. Grafik 6’da görüldüğü gibi 2008 Krizi sürecinde bile 8,6 milyar Dolar doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. Doğrudan yabancı sermaye girişindeki artış veya azalışlar yatırımcıların duyduğu güvene ve yatırım iklimine bağlı olduğu düşünülürse darbe girişiminin bu konudaki etkisinin sınırlı kaldığı söylenebilir. 2015 yılına göre 2016 yılında doğrudan yabancı sermaye girişleri azalmış olsa da halen önemli bir seviyede bulunmaktadır. Ancak dikkat çekilmesi gereken nokta, 2005’ten sonraki üç yılda önemli tutarlara ulaşan doğrudan yabancı sermaye girişlerinin 2008 Krizi sürecinde azalmasından sonra 2011 yılında tekrar iyi bir seviyeye gelmesinin ardından bir azalma eğilimine girmiş olmasıdır. 2015 yılı haricinde önemli artışlar kaydedilememiştir. Yine de giriş yapan sermaye miktarı Türkiye’ye duyulan güvenin göstergesi durumundadır.

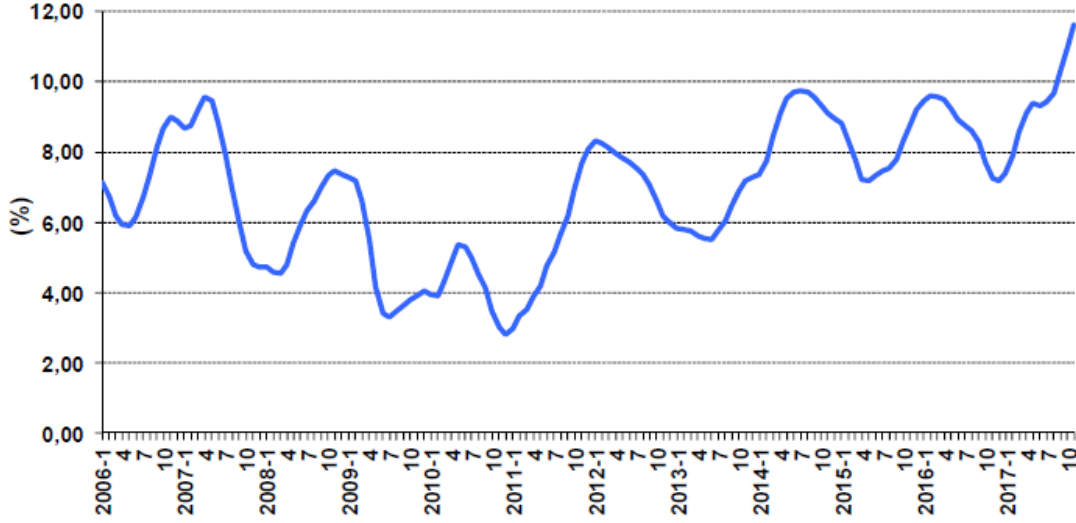
Grafik 6: Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi (Milyar Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * Ekim itibarıyla yıllıklandırılmış

Ekonomik göstergelerden sonuncusu olarak enflasyondaki gelişmelere bakılırsa Türkiye’nin tek partili iktidar döneminde enflasyonu tek haneli rakamlara indirebilmiş olması ve bununla beraber paradan altı sıfır atılması ekonomik istikrar açısından önemli bir gelişme olmuştur. Ancak tek haneli rakamlara indirilen enflasyon oranı Grafik 7’deki gibi sürekli bir dalgalanma yaşamıştır. Darbe girişiminden sonra 2017 yılında meydana gelen artış trendi sürerek %10’u aşmıştır. Faiz oranları, kurlar ve enflasyondaki artışlar birlikte dikkate alındığında bu göstergelerdeki gelişmelerin olumsuz etkilendiği söylenebilir. Merkez Bankası döviz rezervlerinin azalması da bu olumsuz gelişmelerin arasındadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları henüz iyi bir seviyededir. Büyüme oranları da pozitif bir görünümü korumaktadır. Bu gelişmeler ekonomi yönetimini dikkatli adımlar atmaya zorlamaktadır.

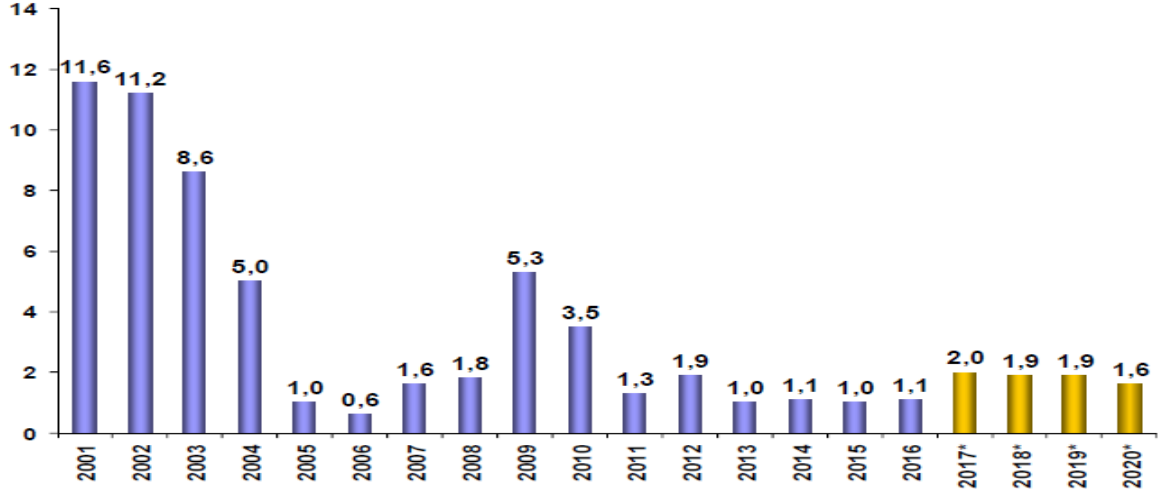
15 Temmuz darbe girişimine benzer olayların yaşandığı Venezüella ve İspanya örnekleriyle Türkiye’nin karşılaştırıldığı bir çalışmada Türkiye açısından dikkat çekici öneriler yer almaktadır. Hukukun üstünlüğü, ifade hürriyeti ve hesap verebilirlik konusunda Venezüella örneğinde düşük seviyenin kişi başına milli gelire de olumsuz etki ettiği; buna karşın İspanya’da yaşanan başarısız darbe girişimi ardından demokrasinin güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak hukukun üstünlüğü, ifade hürriyeti ve hesap verebilirlik konularında sağlanan ilerlemelerin kişi başına milli gelire olumlu katkısının önemi vurgulanmıştır. Verilen örneklerden hareketle Türkiye’de yaşanan başarısız darbe girişiminin ardından demokrasinin, kurumların ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi yolunda adımların atılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (Dedeoğlu & Aydın, 2016:1-6).

Grafik 7: Enflasyon Genel Eğilimi (Yıllık % Değişim)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

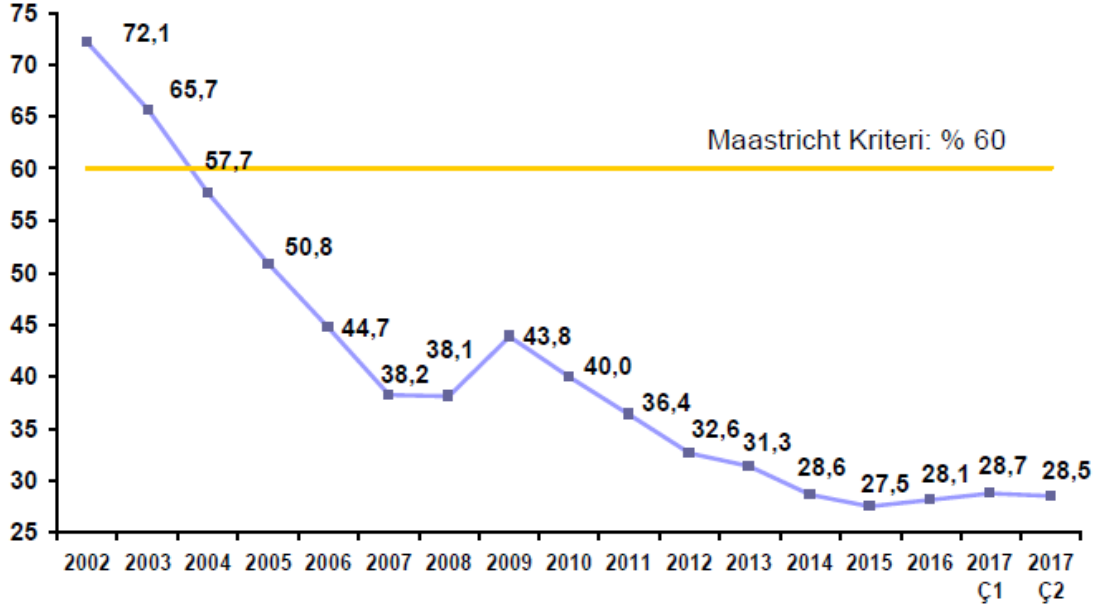
3. Darbe Girişimi Bağlamında Malî Göstergelerin Analizi

Mali göstergelerin olumsuz etkilenmesi kamu harcamalarında meydana gelen artışlar ve kamu gelirlerinde meydana gelen azalışlar ile kamu kaynaklarının etkinsiz kullanımından kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin 1990'lı yıllardan 2001 krizi sürecine kadar yaşadığı mali sorunlar Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde yapılan reformlarla önemli bir iyileşme kaydetmiştir. Bu dönemde yapılan reformlar arasında bulunan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun çıkarılması ile kamu maliyesinin temel ilkeleri belirlenmiştir. Kanunun 5.maddesinde sayılan temel ilkeler arasında mali disiplin ve hesap verilebilirlik de vardır. Yine aynı kanunun 7.maddesi saydamlığın sağlanması ile ilgilidir. Özellikle bu hususların önem kazanması ve faiz dışı fazla hedefinin izlenmesi kamu maliyesi alanında önemli kazanımların elde edilmesini sağlamıştır. Grafik 8'de görüleceği üzere merkezi yönetim bütçe açığının milli gelire oranı 2009 yılındaki önemli artış dışında yüzde bir seviyelerine kadar geriletilenmiştir. AB tanımı olarak da hesaplandığında söz konusu oran Avrupa Birliği'nin Maastricht Kriterleri'nin öngördüğü %3 oranının altında kalmaktadır. Ancak 2017 yılı itibarıyla bu oranda %2 seviyelerine doğru bir artış öngörülmektedir. Bu artışın darbe girişimiyle ilişkilendirilmesi pek mümkün gözükmemekteyse de bütçe açığının borç stokuna olan etkileri de değerlendirilerek azaltılması gerekmektedir.

Grafik 8: Merkezi Yönetim Bütçe Açığı/GSYH

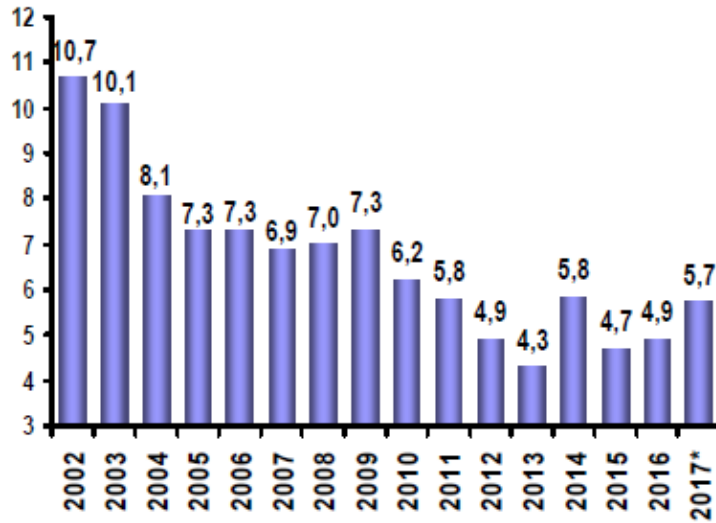
Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * 2018-2020: Orta Vadeli Program hedeflerini göstermektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun milli gelire oranı da 2002 yılından itibaren 2008 Krizi süreci dışında önemli oranda azalış kaydetmiştir. Grafik 9'da bu durum izlenebilmektedir. 2015 yılında %27,5 ile görülen en düşük seviye bu tarihten sonra artış eğilimine girmiştir. 2017'nin ikinci çeyreği itibarıyla borç yükü bir önceki döneme göre azalış gösterse de eğilimin azalış yönünde devam etmesi önem taşımaktadır. Türkiye'nin borç stokunun milli gelire oranı bakımından da Maastricht Kriteri olan %60'lık oranın çokaltında bulunması önemli bir kazanım olarak korunmalıdır.

Grafik 9: AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Darbe girişiminin mali göstergeler üzerinde etkili olabilecek en önemli etkisi Türkiye'nin risk primlerini yükseltmek suretiyle dış borçlanma maliyetlerini ve dolayısıyla faiz harcamalarını artırmak yönündedir. Dolar cinsinden dış borçlanma maliyetlerinin Grafik 10'da 2013 yılında en düşük seviyeye indiği ancak bu tarihten sonra yeniden yükseliş eğilimine girdiği görülmektedir. Dış borçların maliyetindeki artışlar uzun dönemde bütçe üzerinde olumsuz etki bırakabilecektir. 2016 yılında 4,9 olan dış borçlanma maliyeti 2017 yılında Aralık ayı itibarıyla 5,7'ye yükselmiştir.

Grafik 10: Dolar Cinsinden Dış Borçlanma Maliyeti (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, * Aralık 2017 itibarıyla

Son olarak Tablo 2’de yer alan Türkiye dış borç stoku ele alınmıştır. Kamu kesimi yanında özel kesimin dış borçları da önem taşımaktadır. 2006 yılında 71,6 milyar Dolar olan kamu kesimi dış borç stoku 2017’nin ikinci çeyreği itibarıyla 11 yılda 129,3 milyar Dolar’a çıkmıştır. Bu artışın milli gelirdeki artışlarla kıyaslandığında görece düşük olduğu söylenebilir. Özel kesimin ise dış borçları 2006 yılında 120,7 milyar Dolar iken 2017’nin ikinci çeyreği itibarıyla 302,2 milyar Dolar’a yükselmiştir. Bu durum faiz yoluyla önemli kaynak çıkışlarına neden olmaktadır. Yurtiçi tasarrufların yetersizliği özel sektörün en önemli dış borçlanma nedeni olarak ifade edilebilir. Kamu kesimine oranla özel kesimde dış borçlanmada daha yüksek bir artış yaşanmıştır. Toplam borçlarda kısa vadeli borçlar uzun vadeli borçların üçte biri kadardır. Kamu kesiminin dış borç vade yapısının özel kesime göre çokdaha iyi bir performans gösterdiği söylenebilir. Genel olarak bakıldığında bütçe açığı ve borç stokunun milli gelire oranı bakımından hafif bozulmalar gözlenirse de darbe girişimi sonrası ciddi bozulmaların görülmediği ifade edilebilir. Dış borçlanma maliyetlerinin artışı olumsuz bir durum olarak görünmektedir ancak mali disiplini bozucu etki yapmaktan halen uzaktır. Kamu kesiminin mali göstergeleri açısından genel olarak olumlu durum korunmakla birlikte dış borçlanma açısından özel kesimin borç stokunda meydana gelen artışlar dikkat çekmektedir. Ancak söz konusu artışların darbe girişimiyle ilişkisi bulunmamaktadır.

Tablo 2: Türkiye Brüt Dış Borç Stoku (Milyar \$)

Milyar USD	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 Ç1	2017 Ç2
TOPLAM	208,0	249,9	280,8	268,7	291,6	303,7	339,6	389,8	401,8	396,1	404,5	412,0	432,4
KISA VADE	42,9	43,1	52,5	49,0	77,2	81,6	100,2	130,3	131,6	101,9	98,0	102,2	108,7
UZUN VADE	165,1	206,8	228,3	219,7	214,4	222,1	239,4	259,5	270,2	294,2	306,5	309,8	323,6
KAMU SEKTÖRÜ	71,6	73,5	78,3	83,5	89,1	94,3	104,0	115,9	117,7	113,1	119,8	123,1	129,3
Kısa Vade	1,8	2,2	3,2	3,6	4,3	7,0	11,0	17,6	17,9	14,6	16,3	16,5	17,3
Uzun Vade	69,8	71,4	75,1	79,9	84,8	87,3	93,0	98,3	99,8	98,6	103,6	106,5	112,1
TCMB	15,7	15,8	14,1	13,2	11,6	9,3	7,1	5,2	2,5	1,3	0,8	0,8	0,8
Kısa Vade	2,6	2,3	1,9	1,8	1,6	1,2	1,0	0,8	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
Uzun Vade	13,1	13,5	12,2	11,4	10,0	8,1	6,1	4,4	2,1	1,2	0,7	0,7	0,7
ÖZEL SEKTÖR	120,7	160,6	188,4	172,0	191,0	200,1	228,5	268,6	281,6	281,6	283,8	288,2	302,2
Kısa Vade	38,5	38,7	47,4	43,6	71,4	73,3	88,1	111,9	113,4	87,2	81,6	85,6	91,3
Uzun Vade	82,2	121,9	141,0	128,4	119,6	126,8	140,4	156,7	168,3	194,5	202,2	202,5	210,9

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

SONUÇ

Son yıllarda Türkiye'de önem derecesi yüksek hadiseler peşpeşe cereyan etmektedir. Her birisi sosyolojik, politik ve ekonomik açıdan önemli sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Hızla değişen gündeme yeni hadiseler eklenmektedir. Son olarak Halkbankası genel müdür yardımcısının Reza Zarrab ile ilişkilendirilip İran'a yönelik ambargonun delinmesinde rol aldıkları gerekçesiyle ikisinin de ABD'de tutuklanarak yargılanmaları, 17-25 Aralık operasyonlarının uluslararası sürümünü çağrıştırır niteliktedir. FETÖ elebaşısının ABD'de ikamet ediyor oluşu ve FETÖ okulların oradaki yaygınlığı da dikkate alındığında söz konusu davaların amacı ile FETÖ'nün amacının örtüşmesi yönündeki şüpheleri artırmaktadır. Çalışmada, Türkiye'de yaşanan darbeler ve uluslararası boyutu bulunan FETÖ'cü darbe girişimi ve darbe girişimine giden yol ele alınmıştır. Diğer darbelerden, sivillere ateş açılması ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin binalarının askerî uçaklarla bombalanması gibi yönleriyle ayrışarak bir nevi terör eylemine dönüşen 15 Temmuz kalkışmasının ekonomik ve malî neticeleri ana inceleme konusu yapılmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının bu bağlamda sağlam temellere dayanmadığı peşpeşe not indirimlerinin borsadan yabancı sermaye çıkışlarına etki ettiği ifade edilebilir.

Ekonomik ve malî göstergelerin darbe girişiminden büyük oranda etkilenmediği bu dönemde Türkiye'nin siyasal ve ekonomik liberalizme her zamankinden daha fazla değer vermesi ve bu gibi hadiselerin tekrar yaşanmaması için başta eğitim sistemini reforme etmesi olmak üzere kurumlarını güçlendirmesi önem taşımaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin son yıllarda orta gelir tuzağı tartışmalarına sebep olacak şekilde belli bir seviyenin ötesine geçememesi Türkiye'de normalleşmeye ve yapısal reformlara duyulan ihtiyacın işaretçileridir. AR&GE, yüksek teknoloji kullanımı ve yerli üretim konusundaki kimi gelişmelerin hızlandırılarak devam etmesi gerekmektedir. Ekonomik ve malî göstergelerden beklenen daha iyi gelişmeler söz konusu adımların atılmasıyla yakından ilişkilidir.

KAYNAKÇA

- AKINCI**, Abdulvahap. (2013). Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler Ve E-muhtıra. *Trakya University Journal Of Social Science*, 15(2), 39-58.
- ALKAN**, Haluk. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar, *bilig*, 79, 253-272.
- AVRUPA KOMİSYONU**. (2016). *2016 Türkiye Raporu*, Brüksel.
- BORSA GÜNDEM**. (2017). <http://www.borsagundem.com/haber/fitch-piyasaları-etkiler-mi/1162416>, 19.09.2017.
- BÜLBÜL**, Kudret. (2016). *Türkiye'deki Demokrasi Tecrübesi ve 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Konferansı*, ORSAM Tutanakları, Ankara.
- ÇİLLİLER**, Yavuz. (2017). 15 July Coup Attempt in the Light of Civil-Military Relations Theory and Former Military Interventions in Turkey. *Istanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 1-17. DOI: 10.17336/igusbd.305500
- DEDEOĞLU**, Emin & **AYDIN** Onuralp. (2016). *Başarısız Darbe Girişiminin Ardından İki Farklı Demokrasi Patikası: Venezüella Ve İspanya'dan Ne Öğrenebiliriz?*, TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1470756017-9.Basarisiz_Darbe_Girisiminin_Ardindan_Iki_Farkli_Demokrasi_Patikasi.pdf, 15.08.2017.
- HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI**. <https://www.hazine.gov.tr>, 20.12.2017.
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, RG: 24/12/2003, Sayı: 25326
- KARAGÖL**, Erdal Tanas. (2016a). 15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Türkiye Ekonomisi, *ADAM Akademi*, 6(2), 37-50.
- KARAGÖL**, Erdal Tanas. (2016b). *15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Türkiye Ekonomisi*, SETA Perspektif, 139.
- KEMALOĞLU**, İlyas. (2016). "15 Temmuz Darbe Girişimi'nin Rusya'daki Yansımaları", 15 Temmuz Darbe Girişiminin İslam Coğrafyasında Yansımaları Konferansı, 24-26 Ağustos 2016, Kütahya.
- KILIÇASLAN**, Harun & Giter, Mücahit Sefer. (2016). Kredi Derecelendirme ve Ortaya Çıkan Sorunlar, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 61-81.
- ÖZSAĞIR**, Arif. (2013). Askeri Darbe ve Müdahalelerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(4), 759-773.
- SETA**. (2017). *15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Batı Medyası*, Ed. İsmail Numan Telci, İbrahim Efe, Tuncay Kardeş, İsmail Çağlar, Seta Yayınları, İstanbul.
- TBMM**. (2012a). *Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt 1, Dönem:24 (Yasama Yılı:3), S.Sayısı:376.
- TBMM**. (2012b). *Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*, Cilt 2, Dönem:24 (Yasama Yılı:3), S.Sayısı:376.
- <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-38179921>, 12.11.2017
- <http://www.milligazete.com.tr/haber/1428419/bakan-zeybekciden-dolar-aciklamasi-iste-dalgalanmanin-gerekcesi#>, 30.11.2017

**DOĞUM KONTROL TEŞVİKLERİNDEN EN AZ ÜÇ ÇOCUĞA: TARİHSEL SÜREÇTE
TÜRKİYE'DE ANTİNATALİST VE PRONATALİST POLİTİKALARIN SEYRİ**
**FROM BIRTH CONTROL INCENTIVES TO HAVE AT LEAST THREE CHILDREN:
THE CYCLE OF ANTİNATALİST AND PRONATALİST POLICIES IN TURKEY IN THE
HISTORICAL PROCESS**

Akın ÖZDEMİR

Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi, SBF, ÇEEİ, akinozdemir@sakarya.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 10 Aralık 2017
Kabul 20 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Antinatalist
Pronatalist
Nüfus
Nüfus Politikası

JEL Classification Codes:

O15, O18, O20, R23

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Nüfus bir ülkenin kalkınması ve o ülkedeki mevcut kaynakların bölüşümü açısından önemli göstergelerden birisi olarak kabul edilmektedir. Gelişmiş ülkelerin nüfus yapısı incelendiğinde nüfus artış hızlarının gittikçe azaldığı, doğurganlık oranlarının düştüğü ve genç nüfusun toplam nüfus içerisindeki payının hızla azaldığı dikkat çekmektedir. Bu durum nüfusun bağımlılık oranlarını etkileyerek kalkınma ve nüfus arasında doğrudan bir bağ kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çalışma Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye'de nüfus artışını dengeleyici (antinatalist) veya destekleyici (pronatalist) politikaların seyrini araştırmaktadır. Türkiye'de nüfus politikasının son yıllarda önemli gündem maddeleri arasında yer alması ve politik söylemlerin odak noktalarından birisi olması çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında Türkiye'nin nüfus politikasına ilişkin bazı kanunlar ve 10 kalkınma planının nüfusa ilişkin söylemleri incelenmiştir. Bu söylemler antinatalist veya pronatalist söylemler olarak sınıflandırılarak nüfus politikasına ilişkin dönemsel gelişmeler incelenmiş ve yorumlanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında artan insan gücü ihtiyacı neticesinde nüfus artışını hızlandırıcı politikalar benimsenen Türkiye 1960'lara gelindiğinde ekonomik büyüme ve nüfus artışı arasında görülen uyumsuzluk neticesinde nüfus artışını dengeleyici politikalara gereksinim duymuştur. Bu gereksinim kalkınma planları ve nüfus planlamasına ilişkin kanunlarda da kendini göstermektedir. 1965'ten 2010'lara kadar antinatalist uygulamalar Türkiye'nin nüfus politikalarına yön vermiştir. Ancak 10. Kalkınma Planı'nda (2014-2018) görülmektedir ki pronatalist uygulamalar Türkiye'nin nüfus politikalarında yeniden ön plana çıkmaktadır. "En az üç çocuk" söylemiyle uzun süre tartışılan pronatalist politikalar Türkiye'nin değişen nüfus projeksiyonunda bilimsel anlamda da bir gerekliliğe işaret etmektedir.

ARTICLE INFO

Received 10 December 2017
Accepted 20 December 2017

Keywords:

Anti-natalist,
Pro-natalist,
Population,
Population Policy

JEL Classification Codes:

O15, O18, O20, R23

© 2017 PESA All rights reserved

ABSTRACT

The population is considered to be one of the important indicators in terms of the development and the distribution of the available resources for countries. When the population structure of the developed countries is examined, it is seen that population growth rates are gradually decreasing, the fertility rates have fallen and the share of the young population in the total population has decreased rapidly. This affects the dependency rates of the population and provides a direct link between development and the population. This study investigates the progress of policies that balancer (anti-natalist) or increaser (pro-natalist) population growth in Turkey at present-day from the foundation of the Republic. Population policy in Turkey has been one of the important agenda items in recent years and one of the focal points of political discourses. This creates the motivation of the study. In this context, some of the laws related to population policy of Turkey and the statements about the population of 10 development plans have been examined. These discourses are classified as anti-natalist or pro-natalist discourses and periodic developments related to population policy have been examined and interpreted. As a result of increasing demand for labour, Turkey is adopting policies to accelerate population increase in the first years of the Republic. When it came to the 1960s, as a result of the mismatch between economic growth and population growth, there was a need for policies to stabilize population growth. This requirement also manifests itself in the laws on development plans and population planning. Antinatalist practices from 1965 to 2010 have led to Turkey's population policies. However, it is seen in the 10th development plan (2014-2018) that pronatalist practices will direct Turkey's population policies. The pronatalist policies discussed for a long time, with "have at least three children" discourse, point to a Jentific need for Turkey's changing population projection.

GİRİŞ

Nüfus günümüz toplumlarında üzerinde en çok araştırma yapılan konular arasındadır. Ülkeleri askeri, ekonomik, coğrafî, siyasi, sosyal ve çevre gibi unsurlar açısından etkileyen nüfus tarihin ilk çağlarından itibaren artırılması ya da azaltılması bağlamında sıkça tartışılmıştır. Doğumlar, ölümler, savaşlar, artan ferah düzeyi gibi unsurlar nüfusun nitelik ve niceliğini sürekli olarak etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Bu değişkenler nüfusun azalması (antinatalist) ya da artırılmasına (pronatalist) yönelik politikaların seyrini belirler niteliktedir (Oktay, 2013: 32).

Günümüzde genel olarak uygulanan üç çeşit nüfus politikası bulunmaktadır. Buna göre nüfus artışını teşvik etme amacı güden pronatalist politikalar; İsveç, Finlandiya, Danimarka gibi gelişmiş ülkelerde yaygın olarak görülmektedir. Nüfus artış hızını azaltmaya dönük antinatalist politikalar Çin ve Hindistan gibi nüfusun kalkınma üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu ülkelerde uygulanır niteliktedir. Son yıllarda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde uygulanan nüfusun nitelik ve niceliğini artırmaya yönelik politikalar ise bir diğer grubu oluşturmaktadır (Doğan, 2011: 295-296).

Türkiye tarihi boyunca nüfusa ilişkin planlamalar, söylemler ve yasal düzenlemeler toplumsal yapının şekillenmesinde önemli unsurlar olarak yer almıştır. Genel olarak üç bölümden oluşan bu çalışma Türkiye'de cumhuriyet dönemi sonrasında süregelen nüfus politikalarının dönemsel olarak incelenmesi amacının taşımaktadır. Kavramsal çerçevenin tartışılmasının ardından cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1960'ların başına kadar devam eden pronatalist politikaların incelenmesi çalışmanın birinci bölümünü oluşturmaktadır. İkinci bölümde planlı ekonomiye geçiş ve hızlı nüfus artışı çerçevesinde kalkınma planları ekseninde şekillenen ve antinatalist bir yapılanma gösteren 1965-2014 arası dönemi oluşturmaktadır. Üçüncü bölümde ise antinatalist politikalarından pronatalist politikalara dönüş niteliği taşıyan Onuncu Kalkınma Planı üzerine kurgulanmıştır.

Çalışmada 1923-2014 yılları arasında çıkarılan nüfus planlamasına ilişkin kanunların araştırılması ve 1963'den itibaren yürürlüğe giren kalkınma planlarında nüfus politikasına yönelik uygulama ve hedeflerin incelenmesi esas alınmıştır. Çalışma son yıllarda hükümet yetkililerinin söylemlerinde kendine sıklıkla yer bulan Türkiye nüfusuna ilişkin hedeflerin analiz edilmesi ve bu hedeflerle mevcut kanunlar arasındaki ortak ya da farklı yönlerin ortaya koyulması amacıyla önem arz etmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve: Antinatalist ve Pronatalist Nüfus Politikaları

Nüfusun niceliksel seyrine yönelik düşünceler çağlar boyunca farklı tartışmaların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak öncelikle toplayıcılıktan yerleşik hayata geçiş ve sanayileşmenin etkisiyle kentlerin büyümesi nüfusa ilişkin tartışmaların çeşitli bilim dallarına ilişkin yazınsal alanda kendine sıklıkla yer bulmasına zemin hazırlamıştır. Giddens'a göre (2013: 956-962) 1800'lerin başında İngiltere nüfusunun %20'sinden azı şehirlerde yaşamaktaydı. 1900'lere gelindiğinde bu oran %74'ü buldu ve 20. Yüzyılın başlarında Londra 7 milyon nüfusla dünyanın en kalabalık şehri haline gelmişti. Bu durum sanayileşmenin bir getirisi olarak kentleri ve nüfus tartışmalarını –başta sosyal bilimler- olmak üzere çeşitli araştırma alanlarının önemli gündem maddeleri arasına taşımıştır. Bu durum -kentleşme ve hızlı nüfus artışı bağlamında- nüfus artışına yönelik tartışmaların hemen her bölgede dünya ülkelerinin önemli gündem maddeleri arasında yer almasını sağlamaktadır. Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre (BM, 2017) 2017 itibarıyla 7,6 milyar olan dünya nüfusunun 2030'a gelindiğinde 8,6 milyar, 2050'de ise 9,8 milyar seviyelerine ulaşması beklenmektedir. Ancak nüfus artış hızları bölge ve ülkelere farklılık göstermektedir. Çin 1,4 milyar Hindistan ise 1,3 milyarla dünya nüfusunun başını çeken ülkeler konumundadır. 2024'e gelindiğinde ise Hindistan'ın Çin nüfusunu geride bırakması beklenmektedir. 2017-2050 aralığında Hindistan, Nijerya, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Pakistan, Etiyopya, Tanzanya, Uganda ve Endonezya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dünyada nüfus artış hızları en fazla olan ülkeler konumunda olması beklenmektedir. Özellikle Asya ve Afrika ülkelerinde görülen yüksek nüfus artışı oranları Avrupa ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki gelişmiş ülkelerde (yoğun göç alması sebebiyle ABD haricinde) ters istikamette seyretmektedir. Bu gelişmiş bölgelerde nüfus artış oranları nüfusun kendini yenileme seviyesi olan 2,1'in altında seyretmekteyken 60 yaş üstü nüfusun

1 Hükümet yetkililerinin söylemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.

<http://www.akparti.org.tr/site/haberler/en-az-uc-cocuk/7765#1>

<http://www.akparti.org.tr/site/haberler/3-cocuk-soylemi-stratejik-bir-bakis-acisidir/42083#1>

Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Aralık 2017, Cilt 3, Sayı 3

toplam nüfus içindeki payı %25 dolaylarındadır. Newman'a göre (2013: 220) insanlığın başlangıcından 19. Yüzyıla kadar olan süreçte 1 milyar kişiye ulaşan dünya nüfusu ilave bir yüzyıl içerisinde 2 milyara, 30 yıl içerisinde 3 milyara ulaşırken 2100'lere gelindiğinde bu sayının 10 milyar dolaylarında olması beklenmektedir. Genel olarak nüfus artışı iş bölümünün gerçekleşmesi ve yeni pazarların açılması noktasında bir fırsat olarak görülürken sınırlı miktardaki gıda ve iş imkanlarının yanı sıra çevre kirliliği, konut, enflasyon ve enerji kullanımı gibi alanlarda bir sorun olarak görülmektedir. Bu bağlamda nüfus politikasına ilişkin tartışmaların “nüfusun artırılmasına yönelik politikalar” ve “nüfus artışının dengelenmesi/önlenmesi/azaltılmasına yönelik tartışmalar” çerçevesinde şekillendikleri görülmektedir.

Sanayileşmenin tetikleyiciliğinde şekillenen hızlı nüfus artışı ve şehirlerin hızla büyümesine yönelik tartışmalarda en dikkat çekici teorilerden birisi Malthus (1798) tarafından kaleme alınmıştır. “An Essay on the Principle of Population” isimli çalışmasında Malthus nüfus artışının hızlı seyrinin uzun vadede açlık, işsizlik ve ölümlere yol açabileceğini savunmuştur. Ona göre insanların tükettikleri gıda maddeleri aritmetik bir diziyle artarken nüfus geometrik diziyle artmaktadır. Malthus uzun vadede artan nüfusun gıda ihtiyaçlarını karşılamakta dünyanın önemli bir sorunla karşılaşacağını savunarak nüfus artış hızının kontrol altına alınması gerektiğini savunmuştur.

Günümüzde nüfus artışının kontrol edilmesini savunan çalışmaların başında Benatar'ın “Better Never to Have Been: The Harm of Coming into Existence” isimli çalışması gelmektedir. Benatar'a göre (2006) dünyada nüfus artışına paralel olarak kaynaklar büyük bir tahribatla uğramaktadır. Benatar'ın antinatalizm kavramı çerçevesinde açıklamaya çalıştığı bu duruma yönelik önlemlerin alınması bireylerin dünyanın üretebileceği kaynaklardan daha fazla tüketmesini engelleyerek nüfus artışının kontrol altına alınmasıyla mümkündür. Bu kontrol –intihar ve soykırım gibi unsurları geride bırakarak salt üremeyi gelecek nesillere daha yaşanılabilir bir dünya bırakmak adına etik kaygılar belirleyiciliğinde kontrol etmeyi hedeflemektedir. Ona göre insanlar dışsal zorlamalardan ziyade dünyanın genel sosyo-ekonomik durumunu değerlendirerek –sürdürülebilirlik çerçevesinde- nüfus artışının dengeleyici faaliyetlerde bulunmalıdır. Bu faaliyetlerden en iyisi ve en kalıcısı ise üreme sorununa temelden çözüm üreterek insanların çoğalmalarını engellemektedir. Bu durum literatürde antinatalizm yani nüfus artışını düzenleyici politikalara karşılık gelmektedir.

Benatar'ın görüşleri antinatalist yazında sıklıkla eleştirilmiştir. Smuts'a göre (2013: 713-728) Benatar'ın teorisi keskin bir genelleme içermektedir. Ona göre dünya üzerinde insan nüfusunun artmaması için birçok sebep bulunabilir. Ancak yaşam kalitesi ve bireylerin toplumsal yaşama kattıkları değer bu bağlamda önemli göstergelerdendir. Kısacası nüfus artışı toplumun genel refah düzeyi üzerinde negatif bir etkiye sahip değilse ve/veya bireylerin toplumsal yaşamdaki rolleri toplumun genel yaşam kalitesini artırıcı bir etkiye sahipse nüfus artışının antinatalist bir çerçevede değerlendirilmesi topluma yarardan çok zarar sağlayacaktır. Kısacası Smuts'a göre nüfusa ilişkin politikaların antinatalist bir düzlemde uygulanıp uygulanmamasını katı kurallar yerine mevcut toplumun görelî durumuna göre değerlendirilmelidir.

Thomas (1998: 419-446) ise antinatalizm tartışmalarını değişen toplumsal dinamikler çerçevesinde açıklamaktadır. Artan yoksulluk, işgücü piyasalarında düzgün işe erişimde yaşanan güçlükler ve çalışma ilişkileri çerçevesinde yeniden şekillenen aile yapıları antinatalist yapılanmaları destekler niteliktedir. ABD genelinde tek ebeveynli (annesi babası boşanmış ya da en az birisi vefat etmiş) çocukların sayısında yaşanan artış ve bu artışın hiç evlenmeyen ya da çocuk sahibi olmaktan kaçınan çiftlerde görülen artışla desteklenmesi antinatalist bir yapılanmaya hizmet etmektedir. Buradaki temel argüman antinatalist uygulamaların doğrudan bir devlet politikasının ürünü olmaktan ziyade günümüz toplum dinamiklerinde yaşanan değişimlerden kaynaklandığı yönündedir. Metz ise (2012: 1-9) antinatalist politikaların etik tartışmaları etrafında düşünülmesi gerektiğini ve var olmanın topluma ve bireye sağladığı faydanın anlaşılmasında toplumsal bir perspektiften ziyade bireysel algıların değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca günümüz koşullarında –sosyo/ekonomik gelişmeler bağlamında- antinatalizm tartışmalarının bir var oluş tartışmasından ziyade geçim kaygıları üzerine şekillendiği ve değişen toplumsal yapının antinatalist bir eksen üzerinden tartışılmaya daha uyumlu olduğunu vurgulamaktadır.

Toplumlarda yaşanan sosyo-politik gelişmeler nüfus politikaları üzerinde de etkilerini göstermektedir. Savaş, göç ve çeşitli siyasi gelişmeler ülke içerisinde bazı etnik grupların nüfusunun artırılmasına

yönelik politikalar benimsenmesine yol açabilir. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler sosyal sermayelerini ve –askeri ve işgücü anlamında- insan gücü ihtiyaçlarını temin edebilmek amacıyla nüfusu artırıcı politikalara başvurabilirler. Literatürde pronatalist politikalar olarak bilinen bu nüfus politikaları genel olarak belirli bir etnik grubun nüfusunu artırmak üzerine şekillenmektedir. King'e göre (2001: 306-309) Fransa ve İsrail'de 1990'lardan itibaren yaşana gelişmeler bu bağlamda örnek gösterilebilir. Ülke içerisinde nüfusun yaşlanması, bölgesel siyasi gelişmeler ve artan işgücü ihtiyacı çerçevesinde İsrail ve Fransız vatandaşlarının sayısını arttırma çabası pronatalist politikaların temel itici gücü konumundadır. Ancak King etnisite ve ayrımcılık çerçevesinde değerlendirildiğinde bu pronatalist uygulamaların yer yer insan haklarının ihlali olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Benzer biçimde Huss (1990:39-40) iki dünya savaşı arası dönemde Fransa'da erkek nüfusunun ve Fransız nüfusunun azalması neticesinde pronatalist politikalara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Bu uygulamalar salt nüfus artışını desteklemekle kalmayıp ayrıca nüfusun eğitim, sağlık, istihdam gibi açılardan yaşam kalitelerinin yükseltilmesi amacını gütmektedir. Moroney ise (1992: 7-10) pronatalist politikalarla milliyetçilik arasındaki derin bağa vurgu yaparak 1960-1988 dönemleri arasında Kanada'da yürütülen pronatalist politikaların İngilizce ve Fransızca konuşan nüfus üzerinde farklı biçimde uygulanarak Kanada'nın etnik ve kültürel yapısı üzerinde İngiliz kökenli bireylere yönelik pozitif katkı sağladığını ifade etmektedir. Brown ve Ferree ise (2005: 5-9) pronatalizm ve feminizm arasındaki ilişkiye dikkat etmektedir. Onlara göre pronatalist politikaların uygulanabilirliği ülkenin kadın haklarına bakışı ile doğrudan alakalıdır. Göç başta olmak üzere çeşitli nüfus hareketleriyle nüfusun etnik dağılımında farklılıklar yaşayan ülkeler geleceğe yönelik nüfus projeksiyonları bağlamında pronatalist politikalara gereksinim duyabilmektedir. Ancak bu ihtiyaç gerek kadın hakları gerekse insan hakları bağlamında önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Siyasi ve ekonomik gelişmelerin yanı sıra din ve kültür gibi değişkenler de pronatalist politikaların belirteçleri arasında yer alabilir. Aengst'e göre (2013: 23-24) Hindistan'ın Ladakh bölgesinde gerçekleşen pronatalist politikalar temel olarak Budist öğretinin bölgedeki etkinliği çerçevesinde şekillenmektedir. Bölgede nüfus artışı gelişmenin ve bereketin simgesi olarak kabul edilmektedir.

Sebebi ne olursa olsun pronatalist politikaların temel amacı nüfus artışını desteklemek ve ülkenin nüfus politikasına ilişkin değişkenleri (nüfus planlamasına yönelik kanunlar, siyasi söylemler ve kalkınma planları gibi) bu doğrultuda şekillendirmek olarak dikkat çekmektedir.

2. Tarihsel Süreçte Türkiye'nin Nüfus Politikaları

Cumhuriyetin kuruluşunda günümüze Türkiye'de uygulanan nüfus politikaları başlıca 3 dönemde incelenebilir. Dünya savaşlarının etkisinde pronatalist bir yapıda şekillenen ilk dönem 1923'ten başlayıp planlı kalkınma dönemi olarak adlandırılan 1965 sonrası döneme kadar uzanmaktadır. Kalkınma planları ekseninde antinatalist bir yapılanmayla şekillenen ikinci dönem ise 1965-2014 arası dönemdeki 9 kalkınma planı üzerine inşa edilmiştir. Pronatalist söylemlere geri dönüşün gözlemlendiği 10. Kalkınma Planı'nın yer aldığı 2014-2018 arası dönem ise üçüncü dönem olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. 1923-1965 Döneminde Türkiye'de Nüfus Politikası

Genel olarak nüfus politikalarına ilişkin uygulamalar nüfusu artış hızını kontrol altında tutma amacı taşımaktadır. Bu politikalar ilgili ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik, politik ve coğrafi konumuna göre dönemsel olarak farklılıklar göstermektedir (Doğan, 2011: 294). 1. Dünya Savaşı ve milli mücadele döneminde yaşanan kayıplar cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türkiye'de nüfusu artırmaya yönelik uygulamaları ön plana çıkarmıştır (Semiz, 2010: 429).

Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan pronatalist politikalar Atatürk'ün meclis söylemlerine ve nüfus artışını destekleyici nitelikte bulunan kanunlara da yansımıştır. 1 Mart 1923'te meclisin dördüncü toplanma yılı konuşmasında Atatürk: "nüfus meselesinin memleketin en önemli konularında birisi olduğunu, nüfus sayımları yapılarak her yıl ülke nüfusunun eğilimlerinin anlaşılması gerektiğini ve nüfus artışına engel olacak sebeplerin ortadan kaldırılması gerektiğini" dile getirmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, 1989: 305). Atatürk benzer şekilde 1 Mart 1924'te meclisin ikinci dönem birinci toplantısının açılış konuşmasında "nüfusun korunması ve çoğaltılmasını önemli olarak görmüş ve genel sağlık koşullarının artırılmasına" vurgu yapmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, 1989: 346-347).

Atatürk'ün nüfus artışına ilişkin söylemlerine paralel olarak dönemin tek parti hükümeti Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) kurultay görüşme tutanaklarında da benzer söylemlerle karşılaşmak mümkündür. Dönemin içişleri bakanı Şükrü KAYA CHP'nin dördüncü büyük genel kurultayında "nüfus kıtlığına uğramanın ülkenin karşılaşabileceği en büyük felaketlerinden birisi olacağına, ülke nüfusunun dönemsel etkenler neticesinde istenilen seviyede olmadığına bu bağlamda her şeyden önce ülke nüfusunun artırılması gerekliliğine" dikkat çekmiştir (CHP, 1935: 143-144).

Cumhuriyet döneminde çıkarılan bazı kanunlar incelendiğinde de pronatalist uygulamaların desteklendiği görülmektedir. Buna göre 1926 tarihli 788 sayılı Memurin Kanunu'nda "belirli bir hizmet süresine sahip memurların çocuklarının ilki için yarı yarıya diğer çocuklar içinse üçte bir oranında yatılı okullarda okuma desteği" verilmesi kararlaştırılmıştır (md.8). 1937 tarihli 3253 sayılı Çok Çocuklu Hâkimlere Yardım Paraları ve İkramiye Hakkındaki Kanun'da çeşitli şartları sağlamaları halinde çok çocuklu hâkimlere devletçe yardım edilmesi kararlaştırılmıştır (md.15). 1929 tarihli 1525 sayılı Şose ve Köprüler Hakkındaki Kanun'da "fakirler ve en az beş çocuğu bulunan ailelere yol mükellefiyeti (yol vergisinde muafiyeti)" verilmesi ifadesi geçmektedir (md.9). 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda "devletin resmi kurumlarında doğum yardımının ücretsiz verilmesi ve hükümet ve belediye tabipleriyle ebelerinin yoksul kadınların ücretsiz doğum yapmasına mecbur olduklarına" ilişkin hükümler bulunmaktadır (Md. 153-154).

Ulus devlet olma çabaları, cumhuriyetin kuruluş yıllarında nüfus artış oranı ve sanayileşme çabaları ekseninde Türkiye'de 1923-1965 arası dönemde doğrudan nüfusa ilişkin olarak çıkan ya da dolaylı olarak nüfus politikalarına yönelik düzenlemeler yapan kanun ve düzenlemelerin pronatalist bir yapılanma üzerine şekillendiği görülmektedir.

4. 1965-2014 Döneminde Türkiye'de Nüfus Politikası

Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun ve nüfus artış hızının yetersiz görülmesi gerek söylemlerde gerekse kanunlarda pronatalist uygulamaların ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum 1960'lı yılların başına kadar benzer özellikler göstererek devam etmiştir. Ancak 1960'ların başından itibaren nüfus artış hızının oldukça artması ve bu durumun kalkınma bağlamında bir engel olarak görülmesi pronatalist politikalarından antinatalist politikalara geçişi beraberinde getirmiştir. Planlı ekonomiye geçiş süreciyle birlikte nüfusa ilişkin devlet politikaları 1963'de yürürlüğe giren Birinci Kalkınma Planı'ndan 2014'de yürürlüğe giren Onuncu Kalkınma Planı'na kadar kendine sürekli yer bulmuştur.

Birinci Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin toplumsal yapısının hızla değiştiği ve bu değişimin bir takım toplumsal sorunlara yol açtığı ifade edilmiştir. Planda bu toplumsal sorunlar arasında en dikkat çekenlerden birisi olarak nüfus artışı gösterilmiştir. Buna göre Türkiye nüfusunun belirtilen dönemde yıllık %3 gibi yüksek bir oranda arttığı belirtilmiştir. 1927'den 1960'lara gelindiğinde nüfusun yaklaşık iki katına çıktığı belirtilen planda bu hızlı artış karşısında bireylerin yaşam kalitelerinin istenilen düzeyde olmadığı ifade edilmiştir. 1960'lara gelindiğinde Türkiye'de eğitim çağında bulunan çocukların %60'ının okuma-yazma bilmediği, köylerde yaşayanların %53'ünün kasabalarda yaşayanlarınsa %55'inin içme suyunda yoksun olduğu, nüfusun %69'unun elektrikten faydalanamadığı, doğan her 1000 çocuktan 165'inin bir yıl içinde öldüğü, nüfusun %2,5'inin verem hastası olduğu, her 4000 kişiye bir doktor düştüğü ve şehirlerde yar alan konutların %30'nun oturulamayacak konumda olduğuna ilişkin istatistikler dikkat çekmektedir. (1. Kalkınma Planı, 1963: 1-2).

Ayrıca bu dönemde milli gelirden önemli artışlar sağlanmasına rağmen bu artışın hızlı nüfus artışı nedeniyle kişi başına düşen milli gelire yeterince yansımadağı belirtilmiştir. Buna göre planın yürürlükte olacağı beş yıllık dönemde mevcut kaynakların yeniden gözden geçirilerek daha hızlı bir büyüme ve refah artışının sağlanmasının amaçlandığı belirtilerek bunun ancak nüfus artış hızını belirli bir dengede tutmakla mümkün olabileceği vurgulanmıştır. Planda artan nüfus yatırımlara ayrılacak kaynakları sınırlayan temel unsur olarak görülmüştür (1. Kalkınma Planı, 1963: 36-37).

Hızlı nüfus artışının yarattığı bu olumsuz tablo Birinci Kalkınma Planı'nın yürürlükte olduğu dönemde (1963-1967) bir takım önlemlerin alınması gerekli kılmıştır. Bu bağlamda atılan somut adımların temelini 1965'te yürürlüğe giren 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun oluşturmaktadır. Kanuna göre "gebeliğin anne hayatını tehdit ettiği veya edeceği durumlarda ve bir kadının gebe kalmasının gerektirecek bir hastalık ya da maluliyetinin olduğu durumlarda sterilizasyona (kısırlaştırma)" izin

verilmektedir (Md. 3-4). Ayrıca "gebeliği önleyici nitelikte oldukları kabul edilmeyen ilaç ve araçları yurt içinde imal edenler ya da yurt dışında ithal edenlere yönelik hapis ve para cezaları" getirilmiştir (md.6). Kanunda 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 3. maddesindeki doğumu tezyit (artırıcı) hükmü ile 152. maddesinin başındaki ilkaha (dölleme) mani ifadelerinin kaldırıldığı belirtilmiştir (md.8). İlgili maddenin düzenlemeden önceki hali şu şekildedir: "ilhaka mani çocuk düşürmeye vasıta olup Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâletince tayin olunacak alet ve levazımın ithal ve satışı memnudur." Bu maddeden de anlaşılacağı gibi gebeliği önleyecek çeşitli önlem ve tedbirlere ilişkin yasakların 557 sayılı kanunda yasak kapsamından çıkarılarak yasalaştırıldığı görülmektedir.

İkinci Kalkınma Planı'nda nüfus konusundaki temel amaç nüfusun yapısını-niteliğini iyileştirmek ve nüfus artış hızını iktisadi gelişmeyi güçleştirmeyecek ölçüde azaltmak olarak belirlenmiştir. Buna göre belirtilen dönemde Türkiye nüfusundaki hızlı artışa Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında belirlenen ve nüfusu artırma amacı güden politikalar neden olarak gösterilmiştir. Planda ayrıca aile planlaması kavramına vurgu yapılarak 557 sayılı kanunla beraber yeni bir nüfus politikası uygulanmaya başladığı ifade edilerek bu politikaların temelini aile planlamasının oluşturduğu vurgulanmıştır. Bu dönemde 31 milyon civarında olan Türkiye nüfusunun %42'sini 0-14 yaş grubunun oluşturduğu belirtilerek aynı dönemde gelişmiş ülkelerde bu oranın %25-30 aralığında seyrettiği ifade edilmiştir. Bu durumun geçmiş dönemlere nispeten bağımlılık oranlarını yükselttiği ve aktif nüfus içindeki bireylerin yükünü giderek artırdığı belirtilmiştir (2. Kalkınma Planı, 1968: 47-48).

Üçüncü Kalkınma Planı'nda 1950'lerden sonra doğum ve ölüm oranlarında yaşanan düşüşün olumlu bir gelişme olarak yorumlandığı görülürken doğum oranlarındaki azalmanın yetersiz olduğuna dikkat çekilmektedir. Buna göre 1950'lerin başında binde 21,1 olan ölüm oranı 1970'lere gelindiğinde binde 13,5'e kadar gerilemiştir. Ancak aynı dönemlerde doğum oranı binde 46,7'den binde 40,8'e doğru gerilemiştir (3. Kalkınma Planı, 1973: 75).

Dördüncü Kalkınma Planı'nda doğurganlık oranlarının gerek ülke gerekse bölgeler düzeyinde azalma gösterdiği ifade edilmiştir. 1960'larda 6,19 olan doğurganlık oranının 1970-1975 aralığında 4,97'ye gerilediği belirtilmiştir. Ancak doğurganlık oranlarında bölgesel farklılıkların halen önemli olduğu belirtilerek Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde bu bağlamda doğurganlık oranlarının nispeten yüksek olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca planda ölüm oranlarındaki azalmanın yanı sıra çocuk ölüm oranlarının halen yüksek olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre tüm il ve ilçe merkezlerindeki ölümlerin %29'unun çocuk ölümleri olduğu açıklanmıştır. Planda ayrıca nüfusun değişen yaş yapısına vurgu yapılmaktadır. Buna göre 0-14 yaş grubunun nüfus içindeki payı azalırken 15-64 yaş arası grubun payının arttığı belirtilmiştir. 1965'te 0-14 yaş arası grubun toplam nüfus içindeki oranı %42 olarak gerçekleşirken 1975'te bu oranın %40,1'e gerilediği görülmektedir. Aynı dönemde 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı %54,1'den %55,4'e yükselmiştir. (4. Kalkınma Planı, 1979: 24-25).

1965'ten 1980'lere gelindiğinde nüfusun yapısında görülen bu değişimler beraberinde yeni yasal düzenlemeleri getirmiştir. 4. Kalkınma Planı'nın yürürlükte olduğu dönemde (1979-1983) 557 sayılı Kanun'da çeşitli düzenlemeler yapılarak 1983 tarihli Nüfus Planlaması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Günümüzde halen geçerli olan bu kanuna göre amaç nüfus planlamasının esaslarını, gebeliğin sona erdirilmesi (kürtaj) ve sterilizasyon (kısırlaştırma) ameliyelerini (işlemlerini), acil müdahale halleriyle gebeliği önleyici ilaç ve araçların temin, imal ve saptanmasına ilişkin hususların düzenlenmesidir (md.1). Kanunda nüfus planlaması "fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi olabilmeleri" olarak tanımlanırken "devlet nüfus planlamasının öğrenimi ile uygulaması için gerekli önlemleri alır. Nüfus planlaması gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanır (Md. 2)." ifadesi antinatalist politikaların bu kanunla birlikte süreceğinin gösterir niteliktedir. Ayrıca bireylerin alım gücü düşünülerek Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı gebeliği önleyici ilaç ve araçları parasız veya maliyetinden ucuz fiyatlarla vermeye yetkili kılınmıştır (md.3). Kanunda antinatalist politikalar bağlamında dikkat çeken bir diğer husus "gebeliğin onuncu haftası dolana kadar annenin sağlığı açısından sakınca görülmeyen hallerde istek doğrultusunda kürtaj yapılabilmesine" ilişkindir (md.5).

Beşinci Kalkınma Planı'nda refah artışına paralel olarak nüfus artış hızının düştüğü ve beşinci planda da bu düşüşün sürmesinin beklendiği ifade edilmiştir. Planda kalkınmanın sağlanması açısından beşeri sermayenin önemine vurgu yapılarak nüfusun niteliğinin güçlendirilmesinin temel ilke olarak benimsendiği belirtilmiştir. Buna göre nüfusun sağlık, eğitim, barınma ve beslenme ihtiyaçlarının

artırılması, sosyal yardım ve güvenlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması, özellikle doğurganlık oranının yüksek olduğu illerde yaşayan nüfusun bu hizmetlerden yararlanmasının hedeflendiği vurgulanmıştır. Plan döneminde doğum ve doğurganlık oranlarının daha da düşmesinin beklendiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda 0-14 yaş arası nüfusun toplam nüfus içindeki payında azalmalar görüleceği belirtilerek 1984'de bu grubun nüfus içindeki payının 1984'de %37,1 olduğu ancak plan döneminde %35,5'e gerileyeceği açıklanmıştır (5. Kalkınma Planı, 1985: 125-126).

Altıncı Kalkınma Planı'nda bebek ölüm oranlarının yüksekliğine dikkat çekilerek plan döneminde bu oranın azaltılmasına yönelik faaliyetlerde bulunulacağı ifade edilmiştir. Ayrıca 15-64 yaş ve 65 üzeri yaş gruplarının toplam nüfus içerisindeki payının bu dönemde de artmaya devam edeceğinin tahmin edildiği belirtilmiştir. Ayrıca aile planlamasına yönelik uygulanacak faaliyetlerde bu plan ve hizmetlerden yeterince yararlanamayan kesimlere ayrıcalık tanınacağı vurgulanmıştır (6. Kalkınma Planı, 1990: 284-285).

Yedinci Kalkınma Planı'nda nüfus artış hızının yavaşladığı ve 1990-1995 döneminde yıllık ortalama olarak %1,85 dolaylarında seyredeceğinin tahmin edildiği ifade edilmiştir. Ayrıca planda antinatalist politikaların halen gerekli olduğuna dikkat çekilerek hızlı nüfus artışının bireylerin refah artışından daha fazla pay almasının ve ekonominin değişim sürecinin daha hızlı gerçekleşmesinin önünde bir engel olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre hızlı nüfus artışı sürdürülebilir kalkınmanın önünde bir engel olarak görülerek konut, sağlık, eğitim ve altyapı ihtiyaçlarını artıran bir unsur olarak görülmüştür. Anne eğitim oranlarının düşük olması nedeniyle planlanmamış ve istenmeyen gebeliklerin oranının %32 olarak gerçekleştiği belirtilmiş olup bu durumun aile ekonomisinin yanı sıra anne ve bebek sağlığını olumsuz etkilediği vurgulanmıştır (7. Kalkınma Planı, 1996: 34).

Sekizinci Kalkınma Planı'nda yıllık nüfus artış hızında yaşanan düşüşün devam ettiği ve 1995'te %1,57 olan bu oranın 2000'de %1,50'ye gerilediği ifade edilmiştir. Aynı dönemde 0-14 yaş arası grubun toplam nüfus içindeki payının düştüğü ve 1995'te %32,8 olan bu oranın 2000'de %30'a gerilediği belirtilmiştir. Planda ayrıca nüfusun yapısında yaşanan değişimlerde bölgesel farklılıklara dikkat çekilerek üreme sağlığı ve aile planlaması hizmetlerinde hedef kitle ve öncelikli hizmet alanlarının belirlenmesinin yanı sıra yerleşim yeri ve bölge bazında demografik göstergelerdeki farklılıklar ve bölgedeki nüfus eğilimlerinin dikkate alınacağı vurgulanmıştır. Bununla birlikte nüfus yapısına ilişkin istatistiklerin daha kapsamlı ve düzenli tutulması yönünde amaç ve hedefler belirlenmiştir (8. Kalkınma Planı, 2001: 78-80).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda hızlı nüfus artışının yarattığı olumsuzlukların azaldığı ancak istihdam, eğitim, sürdürülebilirlik gibi alanlarda yaşanan sorunların devam ettiği ifade edilmiştir. Buna göre 2000'de %1,41 olan nüfus artış hızı 2005'te %1,26'ya gerilemiştir. Ayrıca 15-65 yaş ve 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payı bu dönemde de artış göstermiştir (9. Kalkınma Planı, 2007: 37). 1965'ten itibaren uygulanan antinatalist politikalar ve yarattığı etkiler planda vurgulanırken değişen nüfus yapısıyla beraber eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarındaki politikaların yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (9. Kalkınma Planı, 2007: 40).

1965-2014 arası çıkan 9 kalkınma planı ile nüfus planlamasına yönelik kanunların tamamı nüfus artışının belirli bir dengede tutulmasına yönelik teşvik ve önlemler içermektedir. Bu dönem nüfus politikalarının genel olarak antinatalist bir yapılanma gösterdiği görülmektedir.

5. 2014-2018 Döneminde Türkiye'de Nüfus Politikası

2014'de yürürlüğe giren Onuncu Kalkınma Planı'nda 1965'ten beri süregelen antinatalist politikaların nüfus artış hızı, doğurganlık oranı ve genç nüfusun toplam nüfus içindeki payında azalmalara neden olduğu vurgulanmıştır. Buna göre 10. Kalkınma Planı diğer kalkınma planlarından farklı söylemler göstermektedir. Planda 2012 itibarıyla nüfus artış hızının binde 12 seviyelerine düştüğü ve doğurganlık oranının %2,08'e gerileyerek nüfusun kendini yenileme hızı olan 2,10'un altında seyrettiği ifade edilmiştir. Eğitim ve gelir seviyesinin yüksek olduğu toplumsal kesimlerde bu hız %1,2'ye kadar gerilemektedir. 2023'de 84, 2 milyona ulaşması beklenen Türkiye nüfusunun 2050'ye gelindiğinde 93,5 milyona çıkması beklenmektedir. Ancak 2075'e gelindiğinde doğurganlık oranlarındaki bu düşüş neticesinde nüfusun 89,2 milyon dolaylarına gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bebek ölüm oranlarının azalması ve doğumda beklenen yaşam süresinin uzaması yaşlı nüfus oranını artırmaktadır. Bu durum

bağımlılık oranlarının artmasına ve aktif nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalmasına yol açacaktır. Gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda 2038'den itibaren aktif nüfusun 2050'den itibaren ise toplam nüfusun azalması beklenmektedir. Planda nüfus politikalarıyla doğurganlık oranlarının artırılması öngörülmektedir (10. Kalkınma Planı, 2014: 49).

Türkiye'nin nüfus politikalarına ilişkin değişimlerin seyrini anlamak adına Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan istatistiklere bakılması açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Buna göre 1926'de kurulan Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımını 1927'de gerçekleştirmiştir. 2007'ye kadar beş yıllık periyotlar halinde gerçekleştirilen bu sayımlar 2007'den itibaren yerinin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'ne bırakmıştır. Özellikle 2000'li yılların başından itibaren yıllık nüfus artış hızı ve doğurganlık oranlarında görülen düşüşler Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus yapısını tehlikeli bir yapıya sokarak nüfusun gittikçe yaşlanmasına zemin hazırlamıştır.

Tablo 1: Türkiye'de Yıllara Göre Toplam Doğurganlık ve Yıllık Nüfus Artış Hızı

Yıllar	Toplam Doğurganlık Hızı (Yüzde)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)
2000	2,53	14,3
2004	2,11	12,2
2008	2,16	13,1
2012	2,08	12,0
2016	1,95	10,4
2020	1,89	9,2
2023	1,85	8,4

Kaynak: TÜİK Demografik Göstergeler, 2000-2023

Tablo 1'e göre Türkiye'de toplam doğurganlık hızı ve yıllık nüfus artış hızının 2008 yılı hariç tutulmak üzere sürekli bir düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2000'de %2,53 olan toplam doğurganlık hızının 2012'ye gelindiğinde nüfusun kendi devamlılığını sağlaması için gerekli olan 2,1 eşliğinin altına düşerek 2023'te % 1,85 seviyesinin altına düşeceği tahmin edilmektedir. Benzer bir durum yıllık nüfus artış hızı için de söz konusudur. 2000'lerin başında binde 14,3 olan bu oran kademeli bir düşüş seyri izleyerek 2023 için binde 8,4 olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 2: Türkiye'de Senaryo ve Dönemlere Göre Seçilmiş Yaş Gruplarının Nüfus Dağılımı

Yaş Grupları (Yüzde)	Senaryo 1				Senaryo 2				Senaryo 3			
	2013	2023	2050	2075	2013	2023	2050	2075	2013	2023	2050	2075
0-14	24,5	21,2	15,7	14,6	24,5	22,0	20,7	21,4	24,5	22,4	23,4	25,5
15-64	67,8	68,8	63,4	57,7	67,8	67,8	60,6	57,9	67,8	57,5	50,0	57,0
65+	7,7	10,2	20,8	27,7	7,7	10,1	18,7	20,7	7,7	10,1	17,6	17,5

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları, 2013-2075

Tablo 2'de yer alan senaryolara göre Senaryo 1 Projeksiyonlarda kullanılmış olan temel senaryodur. Toplam doğurganlık hızının doğal akışı içinde azalıp, 2050 yılında 1,65'e düştüğü ve 2050 yılından sonra artışa geçerek 2075 yılında 1,85 değerine ulaştığı doğurganlık senaryosudur. Senaryo 2 Toplam doğurganlık hızının kademeli olarak 2020 yılında 2,11'e, 2050 yılında ise 2,50 seviyesine artacağını, 2050 yılından sonra da 2075 yılına kadar sabit kalacağını varsayan doğurganlık senaryosudur. Senaryo 3 ise Toplam doğurganlık hızının aratarak 2050 yılında 3'e ulaşacağını ve 2075 yılına kadar sabit kalacağını varsayan doğurganlık senaryosudur. Temel senaryo olarak gösterilen senaryo 1 yorumlandığında 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki payının hızla azalacağı ve 2013'ten

2075'e kadar olan süreçte %24,5'ten %14,6'ya gerileyeceği tahmin edilmektedir. Benzer şekilde 15-64 yaş grubunun toplam nüfus içerisindeki payının aynı dönemde %67,8'den %57,7'ye gerileyeceği öngörülmektedir. 65 yaş ve üzeri yaş grubuysa 2013'te toplam nüfus içerisinde %7,7'lik bir paya sahipken bu oranın 2075'e gelindiğinde %27,7'ye çıkacağı tahmin edildiği ifade edilmiştir.

SONUÇ

Cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut sosyo-ekonomik durum ve henüz biten savaşların etkisiyle Türkiye'de nüfus artış hızı ve doğurganlık oranlarında düşük eğilimler gözlenmektedir. Ancak cumhuriyetin ilanıyla birlikte hızlı bir sanayileşme ve kalkınma sürecine giren Türkiye'de tüm bu gelişmelerin sağlanabilmesi için yoğun bir insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda üretilen politikalar pronatalist bir yapılanma göstermektedir. İkinci dünya savaşının ardından hızlı bir nüfus artışının görüldüğü Türkiye'de nüfusun beklenenin üzerinde artış göstermesi kalkınmanın önünde bir engel olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durum 1960'ların hemen başında planlı ekonomiye geçilmesiyle birlikte oluşturulmaya başlanan kalkınma planlarında da kendisinin göstermektedir. Birinci Kalkınma Planı ve Dördüncü Kalkınma Planı'nın yürürlükte olduğu dönemlerde çıkarılan Nüfus Planlaması Kanunları antinatalist politikaları destekler niteliktedir.

Tüm kalkınma planlarının nüfusa ilişkin söylemleri incelendiğinde 2014'e kadar mevcut dokuz kalkınma planının nüfus söylemlerinin antinatalist bir yapılanma üzerine kurgulandığı görülmektedir. Ancak 2014-2018 sürecini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'nda söylemlerin değişerek doğurganlık oranlarının ve genç nüfusun hızla azalması neticesinde pronatalist söylemlere dönüş yapıldığı gözlenmektedir. Bu durum mevcut kalkınma planına ilaveten hükümet yetkililerinin söylemleri tarafından da desteklenmektedir. Ancak 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un halen yürürlükte olduğu ve bu kanunun antinatalist bir planlama üzerine şekillendirildiği düşünüldüğünde mevcut kanun ile kalkınma planı arasında nüfusa ilişkin hedef ve amaçlar bağlamında uyumsuzluklar dikkat çekmektedir. Kalkınma planlarındaki söylemlerin ancak yasal bir zeminde uygulanabilirliğinin mümkün olduğu düşünüldüğünde 2827 sayılı kanunun revize edilmesi ya da yeni bir kanunun oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Aksi halde nüfus açısından bakıldığında kalkınma hedeflerinin sadece birer söylem halinde kalacağı söylenebilir. Ayrıca nüfus artışı bağlamında geliştirilen politikaların sosyal, ekonomik ve kültürel birçok değişkenin dikkate alınarak geliştirilmesi ve geliştirilen bu politikaların günlük ya da dönemsel yapılanmalar üzerine inşa edilmemesi gerekmektedir.

Nüfusun ve toplumsal hayatın değişen yapısı bireylerin çocuk sahibi olup olmamak konusundaki fikirlerini de etkilemektedir. Antinatalist dönemden pronatalist söylemlere evrilen Türkiye nüfus politikası gerek sosyal politikalar gerekse –her gün daha fazla kadının çalışma hayatına dâhil olması düşünüldüğünde- çalışma ilişkileri bağlamında çocuk sahibi olmayı teşvik edici politikalara ihtiyaç duymaktadır. Özellikle kadınların eğitim düzeylerindeki artış ve istihdam piyasalarında gün geçtikçe artan rolleri düşünüldüğünde Türkiye nüfusunun kendini yenilemesi için gerekli nüfus artış hızı olan 2,1'in altına düşmemesi adına aile bütünlüğüne önem veren, çocuk sahibi olma yolunda ebeveynleri zora sokan etkenlerin doğru analiz edilerek Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı öncülüğünde ve – kalkınma planlarındaki hedeflerine uygun olarak- pronatalist bir çerçevede projelendirilmesi faaliyete geçirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1525 Sayılı Şose ve Köprüler Hakkındaki Kanun (1929), Resmi Gazete.

1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), Resmi Gazete.

2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (1983), Resmi Gazete.

3253 Sayılı Çok Çocuklu Hâkimlere Yardım Paraları ve İkramiye Hakkında Kanun (1937), Resmi Gazete.

557 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun (1965), Resmi Gazete.

788 Sayılı Memurin Kanunu (1936), Resmi Gazete.

Altıncı Kalkınma Planı 1990-1994 (1990), Resmi Gazete.

Atatürk Araştırma Merkezi (1989), Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt:1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

BENATAR, David (2006), *Better Never to Have Been: The Harm of Coming into Existence*, Clarendon Press, Oxford.

Beşinci Kalkınma Planı 1985-1989 (1985), Resmi Gazete.

Birinci Kalkınma Planı 1963-1967 (1963), Resmi Gazete.

BM, <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html>, Erişim Tarihi: 02.12.2017.

BROWN, Jessica A., **FERREE**, Myra M. (2005), "Close Your Eyes and Think of England: Pronatalism in the British Print Media", *Gender and Society*, v.19, n.1, pp. 5-24.

CHP (1935), Dördüncü Büyük Kurultay Görülmesi Tutulgası, Ulus Matbaası, Ankara.

DOĞAN, Mesut (2011), "Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bir Bakış", *Marmara Coğrafya Dergisi*, s.30.

Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013 (2007), Resmi Gazete.

Dördüncü Kalkınma Planı 1979-1983 (1979), Resmi Gazete.

GIDDENS, Anthony (2013), *Sosyoloji*, (Çev. Mehmet Ali Sarı ve Hüseyin Özel), Kırmızı Yay., İstanbul.

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, Erişim Tarihi:01.12.2017

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1027, Erişim Tarihi:01.12.2017

HUSS, Marie M. (1990), "Pronatalism in the Inter-War Period in France", *Journal of Contemporary History*, v.25, n.1, pp.36-68.

İkinci Kalkınma Planı 1968-1972 (1968), Resmi Gazete.

KING, Leslie (2001), "From Natalism to Social Welfare? Extending Family Allowances to Minority Populations in France and Israel", *European Journal of Population*, v.17, n.4.

MALTHUS, Thomas (1798), *An Essay on the Principle of Population*, St. Paul's Chure-Yard, London.

METZ, Thaddeus (2012), "Contemporary Anti-Natalism, Featuring Benatar's Better Never to Have Been" *South African Journal of Philosophy*, v.31, n.1., pp.304-322.

MORONEY, Heather J. (1992), "Who Has the Baby? Nationalism, Pronatalism and the Construction of a Demographic Crisis in Quebec 1960-1988", *Studies in Political Economy*, v.39.

NEWMAN, David M. (2013), *Sosyoloji: Günlük Yaşamın Mimarisini Keşfetmek*, (Çev. Ali Arslan), Nobel Yay., İstanbul.

OKTAY, Elif Yüksel (2013), “Türkiye’de Cumhuriyet’in İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, s.7.

Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 (2014), Resmi Gazete.

Sekizinci Kalkınma Planı 2001-2005 (2001), Resmi Gazete.

SEMİZ, Yaşar (2010), “1923–1950 Döneminde Türkiye’de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s. 27.

SMUTS, Aeron (2013), “To be Never to Have Been: Anti-Natalism and Life Worth Living” *Ethic Theory Moral Practise*, v.17, pp. 713-728, doi. 10.1007/s 10677-013-9461-0.

THOMAS, Susan L. (1998), “Race, Gender and Welfare Reform: The Antinatalist Response” *Journal of Black Studies*, Sage Publications, v.28, n.4, pp.419-446.

TÜİK (2013), *Demografik Göstergeler 2000-2023*,

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047, Erişim Tarihi:02.12.2017

TÜİK (2013), *Nüfus Projeksiyonları 2013-2075*, Erişim Tarihi:02.12.2017

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047

Üçüncü Kalkınma Planı 1973-1977 (1973), Resmi Gazete.

Yedinci Kalkınma Planı 1996-2000 (1996), Resmi Gazete.

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNDE ANADOLU TAHAYYÜLÜ: REMZİ OĞUZ ARIK
THOUGHT OF ANATOLIA IN TURKISH NATIONALISM: REMZİ OGUZ ARIK

Hüseyin SADOĞLU

Doç. Dr.,KTÜ, İİBF, Kamu Yönetimi. e-mail: huseyinsadoglu@ktu.edu.tr

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 28 Ekim 2017
Kabul 15 Kasım 2017

Anahtar Kelimeler:
Milliyetçilik
Coğrafya
Remzi Oğuz Arık
Anadoluculuk

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ÖZET

Milliyet ve milli tarihin miladı ve tanımı noktasındaki tartışmalar ile şekillenen milliyetçiliğin, somut olarak bir bünyede varlığı, coğrafyadır. Bu husus, insanın biyografik hikâyesinde iradi olarak ortaya koyduğu eylem ve hareket kabiliyetinde, bedeninin rolü ve işleviyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla, milletlerin biyografik hikâyelerinde de tarih ve coğrafya, kendi kaderlerinin ve eserlerin tecessüm ettiği milli kimliğe tekabül etmektedir. Nitekim “ben kimim” sorusuna verilecek cevap, büyük ölçüde “nereden geldim” sorusuna bağımlı kalmaktadır. Dolayısıyla, tarafsız ve nötr olan bir coğrafyanın nasıl şekillendiği milletlerin kültürlerine dair ipuçlarını, ne zaman şekillendiği ise mazilerine dair verileri bize kazandırmaktadır. Bu çalışmada, Türk düşünce tarihini derinden etkilemiş, milliyetçilik çatısı altında şekillenen Anadoluculuk akımının temsilcisi olan Remzi Oğuz Arık’ın coğrafya ve tarih bağlamında milliyetçilik meselesine getirdiği yorum incelenecektir. Özellikle Milli Mücadele döneminden sonra, Türk milli kimliğinin miladı ve tarifi üzerine yoğunlaşan tartışmalar, oluşturulan yeni ulus devlet modeli, Türk coğrafyasının tarih ve kültür bağlamında neresi olduğuna ilişkin sorunsalı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, çalışmanın doğru bir zemine oturtulması adına, öncelikle Türkiye’de çatalaşan milliyetçiliklerin coğrafya ve tarih terkipleri incelenecek, daha sonrasında ise bir milliyetçilik türü olan Anadoluculuğun kimlik-coğrafya-hafıza terkipleri Remzi Oğuz Arık üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır.

ARTICLE INFO

Received 28 October 2017
Accepted 15 November 2017

Keywords:
Anti-natalist,
Pro-natalist,
Population,
Population Policy

© 2017 PESA All rights reserved

ABSTRACT

Nationalism, which is shaped by nation and the start of national history and its definition, exists in a concrete form; geography. This notion is in line with humanity’s willing acts of action and movement ability of the body, as a biographic story. As a result, the biographical histories of the nations correspond history and geography to their own destiny and the national identity that is embodied. Thus, the answer to the question “Who am I” is also an answer to the question “Where did I come from”. Because of this, how the neutral geography is shaped gives us information about the cultures of the nations whereas when they shaped gives us information about the history of the nations. In this work, the writings of Remzi Oguz Arık, who has influenced Turkish thought deeply and is one of the most important names of Anatolianism, a variant of Turkish Nationalism, will be examined with a specific emphasis on geography and history affecting nationalism. Especially after the Turkish Independence War, the discussions about what is the national identity of the Turk along with the establishment of the Turks’ nation state has brought on a new problematic; Where is the geography of “The Turk”? In this context, in order for this work to be on solid ground, different interpretations and varying views of different nationalisms on geography and history will be examined and afterwards Anatolianism’s identity-geography-memory understanding will be attempted to be explained based on Remzi Oguz Arık.

GİRİŞ

Modern Türk düşünce tarihinde hemen her dönem başat sorunlardan biri olan milliyetçilik, akademik mahfillerden sıradan vatandaşa kadar gündemi sürekli meşgul eden kavramlardan birisidir. Bu itibarla milliyetçilik tartışmalarının, Türk düşünce tarihinin özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren lokomotif görevini ifa ettiği söylenebilir. Siyasi iktidardan, kanaat önderlerine; sivil toplum kuruluşlarından meslek odalarına kadar hemen bütün aktörler ve kuruluşlar, düşünce dünyamızın şuuraltında eski, şuurunda yeni olan bu mefhumun, yani millet, milli tarih ve milli kültür meselelerinin cazibesinin ve tılsımının etkisi altında kalmışlardır.

Milliyetçilik düşüncesinin ülkemizdeki yoğun gündemi; özellikle tanımı, miladı ve sınırları noktasında hem teoride hem de pratikte bir takım soru(n)ları da beraberinde getirmiştir, hali hazırda da getirmektedir. Bu soru(n)ların temelinde ise milliyetçiliği besleyen damarları teşkil eden coğrafya ve tarih tasavvuru yer almaktadır. Mamafih, bu iki olguya yüklenen farklı anlamlar aynı zamanda farklı akımları ve politik uygulamaları da beraberinde getirmektedir. Coğrafya ve tarih kavramları, milliyetçiliğin meşru ve uygulanabilir bir zemin kazanması için de çoğu zaman yeniden tarif, tasnif ve en nihayetinde tahribe uğramaktadır. Bu tahribat veya dejenerasyon, toplumun değer havzasından önce uzaklaşmayı ve daha sonrasında da yabancılaşmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Türkiye'nin hali hazırda gündemini ipotek altına alan meselelere bu pencereden bakıldığında tartışmaların nerede ve nasıl kilitlendiği anlamak da kolaylaşmaktadır.

Bu çalışmada, Türk düşünce tarihini derinden etkilemiş, milliyetçilik çatısı altında şekillenen Anadoluculuk akımının temsilcilerinden biri olan Remzi Oğuz Arık'ın coğrafya ve tarih bağlamında milliyetçilik meselesine getirdiği yorum incelenecektir. Özellikle Milli Mücadele döneminden sonra, Türk milli kimliğinin miladı ve tarifi üzerine yoğunlaşan tartışmalar, oluşturulan yeni ulus devlet modeli, Türk coğrafyasının tarih ve kültür bağlamında neresi olduğuna ilişkin sorunsalı da beraberinde getirmiştir. Tarih ve coğrafya bağlamlarında erken cumhuriyet döneminde zuhur eden üç tarz-ı Türk tartışması, farklı tarih ve coğrafya terkiplerinin ortaya konulmasına sebebiyet vermekte; etkileri bugüne kadar uzanan Türk kimliğinin ne olduğuna ilişkin tartışmaların zeminini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın sağlıklı bir zemine oturtulması adına, öncelikle II. Meşrutiyet'ten itibaren Türkiye'de çatallaşan milliyetçiliklerin coğrafya ve tarih terkipleri incelenecek, daha sonrasında ise bir milliyetçilik türü olarak Anadoluculuğun kimlik-coğrafya-hafıza terkipleri Remzi Oğuz Arık üzerinden izah edilmeye çalışılacaktır.

1. Türk Milliyetçiliğine Coğrafya Merkezli Bakış: Tarz-ı Üç Türklük

Milliyetçilik, Avrupa modernleşmesinin siyasal boyutu bağlamında ulus-devlet ve milli egemenlik kıstasları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu itibarla, eski dünyanın muğlak ve siyasallaşmamış coğrafya düşüncesi, sınırları ve egemenlik hakları belirgin bir ulus devlet modelinde yeniden tanımlanmıştır. Milliyet mefhumu, üzerinde herkesin eşit ve ortak sorumluluklara sahip olduğu coğrafya üzerinde ünsiyet bağlarının perçinlendiği, siyasal ve hukuki bir tabiiyeti anlatan vatandaşlık kavramına tahvil edilmiştir. Ulus devlet, bir taraftan dış ve iç egemenliği milliyetçilik üzerinden yeniden tanımlarken, diğer taraftan; sosyo-kültürel bağlamda coğrafyayı, herkesin içerisinde güvenli ve huzurlu bir şekilde yaşayacağı yuva haline dönüştürmüştür (Calhoun, 2009).

Coğrafya ve ulus devlet arasındaki ilişki, aynı zamanda, milliyetçiliğin milli kimlik tahayyülünün de araçlarını ortaya koymaktadır. Nitekim, milleti hayal edilmiş bir topluluk olarak tanımlayan Anderson bu hususta şunu ifade etmektedir (2007: 20): “Uluslar hayal edilmiştir. Çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyelerini tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder.”

Anderson'un bahsettiği tarihsel millet muhayyilesinin somut zeminini coğrafya oluşturmaktadır. Birbirlerini hiç tanımayan insanlar arasında ortak duygusal bir bağ geliştiren, hatta bunu bir kader birliğine dönüştüren temel motivasyon kaynağı, bir coğrafyada egemen ve bağımsız olarak yaşamaktır. Bu düstur, inanç/değer sistemlerinin kolektif hafızanın süzgecinden geçerek umuma şamil bir şekilde yaygınlaşmasının da önünü açacaktır. Mamafih, bayrak, marş, kamu binaları, bedii ve mimari sanatlar, dil ve edebiyat gibi milli kimliğin tamamlayıcı unsurlarıyla hiç görmediği veyahut göremeyeceği insanlar arasında birlik kanalları oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra, coğrafya millet tahayyülünün fiziki

ve manevi sınırlarını da teşkil etmektedir. Tarihi ve fiziki hususiyetleriyle beraber toplumların yaşadıkları coğrafyayı tanıması ve bilmesi, vatan bilincini geliştirmek ve vatana karşı tehdit unsurlarının ne olduğuna ilişkin farkındalığı da arttırmıştır. Dolayısıyla milletler arasındaki farklılaşma ve kültürel sınırlar, bu sayede belirgin ve mutlak bir zemine kavuşmuştur (Anderson, 2007: 21).

Kimliğin inşa sürecinde coğrafya üzerinden yapılacak tarih okuması, hem milletin coğrafyanın kadim öznesi olarak tespiti açısından, hem de gelecekte bu coğrafyadaki varlığını meşrulaştırması açısından önem arz etmektedir. Sınırları çizilmiş coğrafyada evvelden beri var olma iddiası, yabancı tehditlere yönelik verilen mücadelenin motivasyon kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, zamansal öncelik denklemi içerisinde o coğrafya üzerindeki hakların savunulması, kimliğin içeride türdeş, dışarıya karşı ise konsolide hale gelmesini sağlayacaktır (Boyarin, 1994: 17).

Tarihi/kültürel kimliğin politik bir zemin kazanmasında “coğrafya”, kolektif hafızanın her daim tazelandığı, tazelenen hafıza ile milli benlik ve milli vazifenin güçlendiği, devletin varlığıyla tamamlanan güçlü bir faktör olarak belirlemektedir. Bu noktada politik kimlik ile tarihi/kültürel kimliğin her daim uyuşması istenmektedir. Dolayısıyla ulus devlet, tarihi/kültürel coğrafya üzerinde tecessüm etmiş, o coğrafyayı siyasallaştırmış, siyasal kültür ve vatandaşlık kimliği bünyesinde bir üst yapı olarak teşekkül etmektedir. Bu bağlamda, milliyetçiliğin coğrafyasında, tarihi/mistik/sembolik bir nokta işaret edildiğinde atavatan (fatherland); kültürel zeminde zuhur ettiğinde anavatan (motherland); siyasi/hukuki bir yapıyı işaret ettiğinde ise siyasal ülke (Homeland) vurgusu ön plana çıkmaktadır (Yücel, 2016: 241-242).

Türk milliyetçiliğine dair bu zamana kadar yürütülen tartışmalar, Türk milliyetçiliğini anlamada ve izahta çeşitli kriterlere göre yapılan birtakım ayrımları öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki Türk milliyetçiliğinin çeşitli zaman ve konjonktürlerde farklı yansımalarının ortaya çıkması bağlamında evrimsel (dönüşümsel) bir seyir izlediği iddiasıdır. Diğer bir tabirle, Türk Milliyetçiliği ile ilgili literatüre baktığımızda genel algı, milliyetçiliğin dönemin şart ve koşullarına uyarak adaptif bir çizgide seyrettiği ve bu bağlamda tekil, salt bir tanımının yapılabileceği noktasındadır. Bu tanım dışına çıkan milliyetçi fraksiyonlar ise “reaksiyona ve reflekse dayalı”, hatta “müfrit milliyetçilikler” şeklinde ötekileştirilmiştir. Bu bağlamda, Türk milliyetçiliği, Devlet-i Âliyye’nin dağılma devrinde dil ve kültür hareketleriyle başlamış ve daha sonra Turancı eğilimlerle siyasi bir nitelik kazanmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Türk milliyetçiliğinin ideologları maceraperest ve ütöpik düşüncelerden vazgeçerek Anadolu’da modern ve Batılı/toprağa bağlı Türk kimliğini inşa etmiştir. Yine bu dönemde resmî ideolojiye muhalif görünen soy-Türkçü milliyetçilik, devlet tarafından komünizmle mücadeleye karşı kullanılmıştır.

Türk milliyetçiliğinde coğrafyayı merkeze aldığımızda karşımıza üç tarz-ı Türklük çıkmaktadır (Yücel, 2016: 200): Pan-Türkizm, Kemalist Milliyetçilik ve Anadoluçuluk. Bunlardan ilki, tarihi ve mitsel coğrafyaya atıf yapan ve Osmanlı’nın evrensel devlet modelini ata vatana tahvil ederek küçülmeyi reddeden, Turancılık akımıdır. Turancılık, özellikle Türkoloji çalışmalarının fikri hülasesi olarak, ataların coğrafyası olan Türkistan havzasına ilgi ve sahiplenmenin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Türklüğe yapılan vurgu, soy/nesep miti üzerinden şekillenmiştir. Ata vatan vurgusu, Türklüğün tarihi coğrafyasından tevarüs eden hususiyetleri ve mirası bağlamında “pan” hareketler zemininde siyasallaşmıştır.

Milli mücadele sonrasında kurulan genç cumhuriyetin kurucu felsefesini teşkil eden milliyetçilik ise iki şiar üzerinden araçsallaşmıştır: Birincisi, milliyetçiliğin, muasır medeniyetler seviyesine erişme bağlamında modernleştirici ve/veya medenileştirici vasıfları barındırmasıdır (Durgun, 2014: 71). Türk Milliyetçiliği, Batı tipi modernleşmenin ve laik yapının yerleşmesinde, devletin resmi ideolojisi olarak kabul edilmiştir. Devlet eliyle inşa edilen milliyetçilikle kültürel veya etnik bağlardan ziyade siyasi/hukuki bağlarla toplumsal bir mutabakatı oluşturma hedeflenmiştir. Bu bağlamda, bireylerden oluşan toplum aynı zamanda bir vatandaşlar topluluğu olarak tanımlanmıştır. Daha sarih bir tabirle, bir tür el çabukluğuyla mantıksal olarak çelişen iki millet anlayışı - vatandaşlar topluluğu ve kültürel topluluk - uygulamada bir araya getirmeye çalışılmıştır.¹ Böylelikle Osmanlı millet sistemi sonucunda

¹ J. Breuilly’nin siyasal kimlik bağlamında izah ettiği milliyetçilik için bkz Özkırımlı, 2008: 137.

arta kalan sorunlu toplumsal yapıyı, hukuki bir bağ ile birbirine bağlamak amaçlanmıştır.² Kültürel ikilemleri çözebilmek için de Batılı-toprağa bağlı bir millet anlayışı benimsenmiştir. Böylece bu coğrafya, üzerinde yaşıyan insanların kan ve gözyaşıyla sulandığı ortak vatan olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, kültürel manada homojenitenin sağlanabilmesi için kültür inşasında geleneksel motifler geriye itilerek pozitivizmi temel unsur olarak kabul eden ulus ve hümanist bir milliyetçilik anlayışının kültür projesi kabul edilmiştir (Koçlar, 1998: 215-219). Nitekim 1924 anayasasının 88. Maddesinde yer alan, “Türkiye ahalisi din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle Türk ıtlak olunur” ibaresi, Batılı-toprağa bağlı bir millet anlayışının benimsendiğinin göstergesidir (Kili ve Gözübüyük, 2006: 138). Türk kimliğinde ırksal temellerden ziyade modernleşme çizgisinin yakalanması ülküsünü Tarık Zafer Tunaya şöyle dillendirmektedir (2004: 67):

Genel olarak, milli kimlik modernleşme projesine endeksli tanımlanmış ve içeriği buna göre oluşmuştur. Atatürk'ün bütün yazılarını karıştırınız, bütün sözlerini bir bir inceleyiniz, en sevdiği, en fazla kullandığı sözcüğün medeniyet olduğunu görürsünüz. Medeniyet, medenileşmek Atatürkçü tezlerin kalkış noktasıdır.

İkincisi ise, tarih ve coğrafya tasavvurunun modernleştirici ve/veya medenileştirici şiarının tamamlayıcı unsur olarak din dışı bir proje dâhilinde yeniden şekillendirilmesidir. Bu bağlamda, resmi milliyetçiliğin siyasal ülkesi (homeland), arkeolojik ve antropolojik unsurlar çerçevesinde kimliği ve coğrafyayı yeniden şekillendirmeye çalışmıştır. Nitekim 2-11 Temmuz 1932 ve 20-25 Eylül 1937 tarihlerinde gerçekleştirilen Türk Tarih Kongrelerinde, Batı'nın beyaz/aryan/medeni insan tipine paralel olarak Türk kimliğinin coğrafi ve tarihi tahlillerinde Alpin/medeni Türk tipi insan modeli aranmıştır. Bu husus, aynı zamanda, Anadolu'da Türk varlığını meşrulaştıracak tarihsel kanıtların aranması gayretinden ileri gelmektedir. Bununla birlikte bu arayış, tarihi ve kültürel kıstaslar amil kılınarak atavatan ve anavatan vurgusuna dayalı bir coğrafya tasavvurundan ziyade; Türklüğün medeni vasıflarını keşfetmeye ve medeniyetin Türkler tarafından kurulduğunu ispata dayanmaktadır. Nitekim Türk Tarih Tezi ve Güneş Dili Teorisi gibi resmî tarih yazımında, tarih ile kültür arasındaki bağ, olan üzerinden değil; olması gereken üzerinden kurulmuş ve normatif bir çerçeveye yerleştirilmiştir.³

Son olarak, Türk milliyetçiliğinin coğrafi kodlarında Anadolu coğrafyasını merkeze alacak şekilde farklı bir kimlik-coğrafya denklemi ortaya koyan, Anadoluculuk akımı ortaya çıkmıştır. Anadoluculuk akımı, Turancılığın muğlak ve sınırları belirsiz kalan Ata vatan (Fatherland) söylemini ve resmî ideolojinin tarihi/kültürel değer/inanç sistemini göz ardı ederek, pozitivist bir usulde seyreden “Siyasal Ülke” (Homeland) kavramına karşı “anavatan” vurgusunu ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda Anadolucular, Turancılığı tehlikeli ve maceraperest yönüne atfen geniş bir coğrafyaya yayılan Türk kimliğini tarihi realiteden yoksun bulmuşlardır. Öte yandan resmî milliyetçiliğin Anadolu merkezli ulus-devlet anlayışını desteklemekle beraber, Batıcı/pozitivist bağlamlarına şerh düşmüşlerdir.

2. Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Tahayyülü: Remzi Oğuz Arık

Reaksiyoner bir tutuma dayanmakla birlikte, ideolojik bir dönüşümü de ihtiva eden Anadoluculuğun en önemli ideologlarından birisi şüphesiz Remzi Oğuz Arıktır. Arık, II. Meşrutiyet döneminde *İslam Mecmuası* yazarlarından Musa Kâzım, Şemsettin Günaltay, Halim Sabit gibi yazarlarla başlayan ve daha sonra Cumhuriyet döneminde Yahya Kemal, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu, Mükrimin Halil Yinanç ile *Anadolu Mecmuası*'nda devam eden muhafazakâr-sağ Anadolu geleneğin devamı olarak görülebilir. 1899'da Adana'nın Kozan ilçesinde dünyaya gelen Remzi Oğuz Arık'ın çocukluğu büyük ölçüde Balkanlar'da geçti. Balkan Savaşları'ndan sonra İstanbul'a gelen Arık, önce İzmir Sultanisi'nden, ardından İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun oldu. Milli Mücadeleden sonra İstanbul'da çeşitli okullarda öğretmenlik yapan Arık, bu süreçte Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe bölümünü bitirdi. Remzi Oğuz Arık 1926'da arkeoloji ve sanat tarihi üzerine ihtisas yapmak üzere devlet bursuyla Fransa'ya gönderildi ve 1931'de yurda döndü. Pek çok arkeolojik kazıda devlet komiseri olarak görev yaptı. Akademik kariyeri ve çalışmaları dışında aktif siyasetle de ilgilenen Arık, 1950'de

² Anayasanın 66. Maddesi'ne göre, Türk Devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olarak bağlı olan herkes Türktür.

³ Afet İnan, Reşit Galip Bey, Sadri Maksudi Arsal tebliğlerinin bulunduğu Türk Tarih Tezi ve Güneş Dili Teorisine ilişkin geniş bilgi için bkz. Birinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları, 2010; İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları, 2010.

Demokrat Parti'den Seyhan milletvekili olarak parlamentoya girdi. Ancak 1952'de partisinden istifa ederek Türkiye Köylü Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı (Sezer, 1991: 357-58). İlk gençlik yıllarında Pan-Türkist (Turancı) akımın etkisi altında kalan Arık, Fransa dönüşünde kültür, tarih ve coğrafyayı merkeze alan Anadolu fikirleriyle ilgilenmeye başladı.

Pan-Türkizm eleştirisi üzerinden hareket eden Arık'a göre, bu zamana değin hırs ve boş hayallerle büyük bir uçuruma sürüklenen Türk toplumu, artık gerçeğe uygun makul hedefler ve ilkelerle örgütlenmelidir ki; bu anlamda Anadolu hareketi, Türk kültürüne kalben bağlı olmakla beraber Türkiye coğrafyası ekseninde bir millet tahayyülünü öngörmektedir (Topçu, 1999: 32).

Arık'ın millet tasavvurunda en net bir şekilde göze çarpan şey, milletin coğrafya ile ilişkilendirilmesidir. *Millet* mecmuasında yayınlanan "Coğrafyadan Vatana" adlı makalesinde toplumların bir kimlik kazanmasındaki en önemli hususun, üzerinde yaşanan coğrafyaya anlam kazandıracak ve toplumsal şura kazanacak şekilde ortak bir mücadele tarihinin mevcudiyeti olduğunu iddia eder.⁴ Bu bağlamda Arık'ın milliyetçilik anlayışında belirgin iki unsur, ortak vatan şuuruna sahip millet ve müşterek tarihtir. Arık millet ile coğrafyanın kaderini özdeş kılıp, tezini şu sözlerle açıklamaktadır (1969: 11):

Prehistoryanın, proto-historyanın yerleşmiş insanı, toprağına tesadüfen eliyle geldi, yerleşti. Buna şüphe yok. Onu toprağına bağlayan ilkin midesi idi. Buna da şüphe yok. Ne zamanki bu insanlar, bu toprak üstünde sağladıkları menfaate eş, hatta üstün menfaatleri kendilerine vadeden, temin eden yurtlara, kendi topraklarını tercih edecek yeni bir anlayışa kavuşurlar, işte vatan o zaman doğuyor demektir. Kendimize madde olarak menfaat temin etmediğı zaman bile, yolunda can verilecek toprak: İşte vatan budur!

Arık, düşünce hayatı boyunca ırkçılığı reddetmekle beraber, Anadolu'daki hâkim unsurun, Türkiye'ye de adını veren Türkmen kütlesi olduğunu ifade etmektedir. Bu düşünceyi, Anadolu hareketi içerisindeki bütün düşünürlerde bulamayız. Bu noktada, Türkiye dışında yaşayan Türklerin varlığının tam anlamıyla inkâr edildiğini söylemek güçtür. Türkiye dışındaki Türkler, akraba olarak anılsa da esas itibarıyla "Türk", Anadolu toprağına yaşayan ve millet haline gelmiş topluluğun adı olarak geçmektedir. Netice itibarıyla, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Turancılık, odak noktaları itibarıyla Anadolu'yu almamış ve anavatanın ihmaline sebebiyet vermiştir. Burada, yaşanan düş kırıklıkları ile örülü bir endişe de ortaya çıkmaktadır (Arık, 1969: 41): Anadolu insanının artık boş ve imkansız hedeflerle var olan enerji ve zamanını harcamasının makul hiçbir gerekçesi bulunmamaktadır.

"Milliyet İdeolojisi" adlı makalesinde Arık, milliyetçiliğı "en keskin fikir manzûmesi" olarak nitelermekte ve onu dünyevi bir dine benzetmektedir (aktaran Topçu, 1992: 41). Bu bağlamda milliyetçiliğı iki açıdan incelemektedir: Birincisi, verili ve ön kabulü oluşturan insanı, vatani ve diğer millettaşlarıyla bir bağ ile bağlayan statik unsurlar; ikincisi ise, dil birliğı, iktisat birliğı gibi milletperverliğin tahakkukunu sağlayan dinamik unsurlar (Bülbül, 2006: 74). Buna ilaveten, topluma bilim ve tekniğin veremediğı "mukaddes değerler" de milliyetçilik tarafından verilmektedir. Bu noktada milliyetçilik mistik bir nitelik kazanmakla beraber materyalist algının yarattığı boşluğu doldurmaktadır. Arık'ın milliyetçilik perspektifi, saldırgan ve emperyal bir dürtüyü reddeder ve barış tesis edicidir. Bunun yanı sıra, vatanın ve milletin her türlü tehlikeden korunması, arındırılması, gelişiminin sağlanması için de bireylerden fedakârlık beklemektedir (Arık, 1969: 48).

Arık, Türkiye'de milliyetçiliğın beş evrede gerçekleştiğini savunmaktadır (1969: 50- 71). Birinci merhale, Tanzimat ile birlikte başlamakla birlikte, tam anlamıyla milliyet şuurundan yoksundur. İkinci merhalede ise milliyetçilik, II. Meşrutiyet'le başlayıp Kurtuluş Savaşı'yla nihayet bulmakla beraber içte ve dışta savunma reflekslerinin geliştiğı bir dönem olarak algılanmaktadır. Üçüncü merhale, kitap milliyetçiliğı olarak adlandırılan yabancı kaynaklardan mülhem fikirlerin yer aldığı milliyetçilik olarak göze çarpmaktadır. Tereddütleri bünyesinde barındıran dördüncü merhalenin ardından Kurtuluş Savaşı'nın pahalı sonuçları üzerinden gelişen "Anavatan merkezli" bir milliyetçilik şuru beşinci merhale olarak biçimlenmiştir. Buna ilaveten Arık, Türk milliyetçilerine "çağın şövalyesi" misyonunu da yüklemektedir. Bu misyon aslında çok da yabancı olduğu bir misyon değildir. Verilmek istenen mesaj, sadece kendi saadetini değil, diğer milletlerin de saadetini ve huzurunu tesis için mücadele etme

⁴ Makale, MEB tarafından 1969 yılında Arık'ın diğer makalelerinden bulunduğu kitap olarak neşredilmiştir. Bkz. Arık, 1969.

idealidir. Bu aynı zamanda Arık'ın şuuraltında Nizam-ı Âlem düsturunun da muhafaza edildiği şeklinde yorumlanabilir.

3. Milli Tarih ve Coğrafya

Erken cumhuriyet döneminin en çok tartışılan mevzularından biri milli tarihin miladı ve aktörleri üzerine olmuştur. Nitekim önceki bölümlerde farklı vesilelerle değindiğimiz üzere tarih, modern devletler ve ideolojiler açısından siyasi ve toplumsal politikalara meşruiyet kazandıracak temel unsurlardan biri olarak görülmektedir.

Bu bağlamda Anadolu akımının genel itibarıyla “Anadolu” merkezli düşünce sistemi, tarih tasavvuruna da doğal olarak sirayet etmiştir. Sıradan bir toprak parçasının tarihsel bir anlam yüklenerek vatanlaşması merhalesinde kilometre taşı olarak görülen tarih mefhumu Arık tarafından; “hatıralar yumağı” ve “toplumların hafızası” olarak nitelendirilmiştir (1969: 9-12). Mamafih, yaşanılan toprak parçası üzerinde toplumsal hafızanın en güçlü ve en diri kaldığı milletler yaşama hakkını elde etme yanında, bu sayede o toprağı temellük hakkına da sahip olurlar. Daha önce de ifade edildiği üzere, Türkler Anadolu’da tarihsel varlıklarının neticesinde bir millet hüviyeti kazanmışlardır. Anadolu’ya geldiklerinde burada yaşayan diğer etnik gruplarla kaynaştıkları varsayımı reddedilmese de, hâkim unsurun göç eden Türkmenler olduğu ve diğerlerine de rengini verdiği vurgusu belirgindir. Anadolu Selçuklu Devleti’nin Anadolu topraklarına barış ve huzuru getirmesi, azınlıklara var olma ve yaşama hakkının verilmesi bağlamında dünyaya bir model olduğu savunusu da Arık’ta ön plana çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra Arık, resmî milliyetçiliğin aksine İslam’ın, Türk milletinin şekillenmesinde büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ancak daha sonra İslamcı-Türkçü sentezlere benzer şekilde İslam ile Türklük arasında karşılıklı etkileşimi de ihmal etmemektedir. Yani İslam’ın Türklere nevi şahsına münhasır bir kimlik bahşettiği, fakat buna mukabil bu kimlik sayesinde İslam’ın da altın çağını yaşadığı savunulmuştur. Bu bağlamda Arık, bir coğrafyada mukim olmak ve o coğrafya ile kurulacak sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel ilişkiler doğrultusunda toplumların millet olabileceğini salık vermiştir. Daha da önemlisi, cansız ve tarafsız olan toprak parçasının, tarihi/kültürel hafızanın kılavuzluğuyla milli bir isim, nam, şan ve anlam kazanacağını ifade etmiştir (Arık, 1969: 5).

SONUÇ

Milliyet ve milli tarihin miladı ve tanımı noktasındaki tartışmalar ile şekillenen milliyetçiliğin, somut olarak bir bünyede varlığı, coğrafyadır. Bu husus, bir insanın biyografik hikâyesinde iradi olarak ortaya koyduğu eylem ve hareket kabiliyetinde beden rolü ve işleviyle doğru orantılıdır. Dolayısıyla, milletlerin biyografik hikâyelerinde tarih ve coğrafya, kendi kaderlerinin ve eserlerinin tecessüm ettiği milli kimliğe tekabül etmektedir. Nitekim “ben kimim” sorusunun cevabı, büyük ölçüde “nereden geldim” sorusuna bağımlı kalmaktadır. Dolayısıyla, tarafsız ve nötr olan bir coğrafyanın nasıl şekillendiği milletlerin kültürlerine dair ipuçlarını, ne zaman şekillendiği ise mazilerine (tarih) dair verileri bize kazandırmaktadır.

Bu bağlamda, Remzi Oğuz Arık’ta “Anadolu” merkezli bir milli kimlik tasarımı göze çarpmaktadır. Arık, Türklerin Orta Asya tarihlerini reddetmemekle birlikte Türkleri kültürel ve tarihi bir millet yapan temel unsurun Anadolu coğrafyası olduğunu ileri sürmektedir. Anadolu’ya gelen Türkmen göçünün yerleşik hayata geçerek burada hâkim unsur olup, millet haline geldiği anlatısı ön plana çıkmaktadır. Arık için de milliyetçiliğin halka dayalı olması özellikle kültürel devamlılık için önem arz etmekle birlikte, ona göre toplumsal hafıza üzerinde yaşanan coğrafyanın müşterek mücadeleyle bir “vatan” haline getirilmesi daha önemli görülmektedir. Milli kültürün ve milli tarihin miladı da “vatan şuurunun” kazanıldığı andan başlatılmaktadır. Bunun dışında oluşturulacak herhangi bir “anavatan merkezi” ve topluma yüklenecek misyon toplumun realitesi ile uygun olmayıp, toplumu felakete ve uçuruma sürükleyecektir. Türk milliyetçiliğin geçirdiği merhalelerde bu acı tecrübeler yaşanmıştır. İslam, Arık için de milli kültürün başat unsurlarından biri olarak görülmektedir. Nitekim “Müslüman Türkmen” vurgusu Anadolu’da Türklerin milletleşmesinde büyük bir önemi haizdir. Arık’ın “Anadolu” merkezli milliyetçilik tasarımı Pantürkizm ve Panislamizm gibi irredentist düşüncelerden vazgeçildiği söylenebilir. Çünkü milliyetçilik toplumun içerisinde ve toplumlar arasında barışı ve huzuru tesis eden milletperverlik olarak görülmektedir. Arık’ın bu düşüncesine şerh düşülecek tek nokta Türk milliyetçilerine yüklediği mazlum ve adalet bekleyen toplumlara yardım elini uzatan ve dünyada barışı

tesis eden “şövalye ruhudur.” Millet harcında, kültür kadar soy-Türkçü çağrışımına da yer veren Arık’ın bu düşüncesinde ırkçılıktan ziyade Anadolu’nun Türkler tarafından vatanlaştırıldığı ve Türklerin bir millet olduğu varsayımı yatmaktadır. Bununla birlikte, Arık’ın milliyetçiliğinde, Milli mücadele döneminde yaşanan toplumsal travmalara karşı reaksiyoner bir tutum ve tavrın payı olduğunu kabul etmekle birlikte coğrafya ile tarihin harmanlanması üzerine kurulu bir mistifikasyon, onu Anadolu akımı içerisinde diğerlerinden farklı kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, B.** (2007), *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, (çev.) İ. Savaşır, Metris yayınları, İstanbul.
- ARIK, R. O.** (1955), *İdeal ve İdeoloji*, Burhan Kitabevi, İstanbul.
- ARIK, R. O.** (1969), *Coğrafiyadan Vatana*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Birinci Türk Tarih Kongresi Konferans Müzakere Zabıtları* (İkinci Baskı). 2010, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BOYARİN, Jonathan** (1994), Space, Time, and the Politics of Memory. In J. Boyarin (Ed). *Remapping Memory The Politics of TimeSpace*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1-38.
- BÜLBÜL, Özlem** (2006), *Remzi Oğuz Arık ve Cultural Nationalism In Turkey*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- CALHOUN C.** (2009), *Milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DURGUN, Ş.** (2014). *Ulus İnşâsı ve Milliyetçilik*. Ankara: A Kitap Binyıl Yayınevi, 47, 66, 73-75.
- İkinci Türk Tarih Kongresi Konferans Müzakere Zabıtları* (İkinci Baskı). 2010, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- KİLİ, S. ve Ş. GÖZÜBÜYÜK** (2006), *Senedi-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, İstanbul.
- KOÇLAR, B. ve Ş. DEMİR** (1999), *Hukuk Alanında Osmanlıcılık Düşüncesi 1839-1871*, (Ed.) Güler Eren, *Osmanlı, C. 7*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- SEZER, H. E.** (1991), "Remzi Oğuz Arık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3.
- ÖZKIRIMLI, U.** (2008), *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- TUNAYA, Z. T.** (2004), *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TOPÇU, Ümmühan Bilgin** (1999), *Anadoluculuk Hareketi ve Türk Edebiyatına Etkileri*, Yayınlanmış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- YÜCEL, Gökberk** (2016), *Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde Mekân*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

POGGE VE HELD'DE KOZMOPOLİTİZM VE EGEMENLİK İLİŞKİSİ THE RELATIONSHIP BETWEEN COSMOPOLITANISM AND SOVEREIGNTY IN POGGE AND HELD

M.Zahit BÖCEK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, SBKY, m.z.bocek@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Geliş 28 Kasım 2017
Kabul 2 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:
Egemenlik
Kozmopolitizm,
İnsan Hakları,
Held
Pogge

ÖZET

Bu çalışmanın amacı kozmopolitizm düşüncesiyle egemenlik kavramının ilişkisini iki çağdaş düşünür üzerinden açıklamaya ve tartışmaya çalışmaktır. Stoacı felsefe ile belirgin çerçevesini kazanan kozmopolitizm kavramı, aydınlanmayla beraber uluslararası hukuki ve politik bağlamlarda işlev kazanmaya başlamıştır. Thomas Pogge'nin küresel yoksulluk sorunları üzerine yaptığı çalışmada ve David Held'in küreselleşme tartışmaları çerçevesinde geliştirdiği çözümlerinde, Westphaliacı egemenlikten ulus devlete, oradan da günümüz liberal demokrasilerinin sorunlarına yönelik kozmopolit kurgulara dayalı yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Pogge insan hakları alanında bir reform geliştirme düşüncesiyle tüm kozmopolit yaklaşımların varsaydığı unsurları dikkate alarak, egemenliğin dikey olarak yeniden düzenlenmesi için kurumsal bir yaklaşım geliştirmeyi denemiştir. Held ise klasik ve liberal egemenlik biçimlerinde ayrıma giderek, mevcut sorunları betimlemiş ve bir takım kozmopolit ilkeler öne sürerek kozmopolit bir egemenlik kavramı önermiştir. Sonuç olarak Held'in de Pogge'nin de geliştirdiği yaklaşımların genişletilmesiyle, insan hakları başlığı altında toplanacak güncel sorunlara dair çözümlerin üretilmesi mümkün görünmektedir.

© 2017 PESA Tüm hakları saklıdır

ARTICLE INFO

Received 28 November 2017
Accepted 2 December 2017

Keywords:
Sovereignty,
Cosmopolitanism,
Human Rights
Held
Pogge

ABSTRACT

The purpose of this study is to discuss and elaborate the relationship between cosmopolitanism and sovereignty in the works of two contemporary thinkers. The concept of cosmopolitanism, which took its shape within stoic philosophy, began to be used in juridical and political contexts with the advent of Enlightenment. In Thomas Pogge's study on the problems of global poverty and within the analyses that David Held develops around globalization discussions, new approaches are developed based on the cosmopolitan narratives ranging from Westphalian sovereignty to nation-states and today's liberal democracies. Pogge attempts to develop an institutional approach to rearrange the concept of sovereignty in the vertical dimension by taking all the cosmopolitan elements into consideration in order to reform the human rights. Held, on the other hand, differentiates the classical and liberal forms of sovereignties and depicts the present problems. Also he puts forward cosmopolitan principles and proposes a concept of sovereignty. By elaborating on the approaches developed by Held and Pogge, it seems possible to create solutions to the contemporary problems regarding human rights.

© 2017 PESA All rights reserved

GİRİŞ

İnsan hakları kavramı; uluslararası hukuktan güncel politikaya, siyaset felsefesinden küresel meselelere kadar birçok alanda işlerliğini sürdüren merkezi kavramlardan biri olagelmıştır. İnsan hakları söyleminin İkinci Dünya Savaşından bu yana, uluslararası düzlemde sözleşmeler ve kurumlar eliyle ciddi bir ilerleme kaydettiği görülmüştür. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi; 1950 tarihli İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve 1966 tarihli Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (Özmen, 2016) ve Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kurulması temel örneklerdir. Bu hukuki ilerlemenin insan hakları standartları konusunda, uluslararası düzeyde bir mütabakat momenti oluşturduğu kabul edilmiştir.

Fakat bu iyimser standardizasyon ve mütabakat varsayımı sosyal gerçeklikle uyumlu gözükmemektedir. Örneğin Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri olarak uzun yıllar görev yapmış olan Thomas Hammarberg, Avrupa Konseyine bağlı kırk yedi ülkede insan hakları sorunları hakkında incelemeler yapmış ve insan hakları standartları konusunda ciddi istikrarsızlık ve yürütme boşlukları tespit etmiştir (Hammarberg, 2012). Yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi kurumlara yapılan başvuruların süreklilik seyretmesi ve artması, devletlerin insan hakları konularında politik/hukuki duyarlıklarını geliştirse de, insan hakları normlarının yerleşmesi ve gelişmesi yavaşlamakta ve sürekli kesintilere uğramaktadır. Bugün dünyanın çeşitli toplumlarında öne çıkan; yabancı düşmanlığı, göç, sığınma, toplumsal cinsiyet, ifade özgürlüğü, dezavantajlılık vb sorunlar, insan hakları kavramı çatısında birikmektedir. Ayrıca kavramın çatısı altında gerçekleşen bu birikmeyle beraber bir takım semantik tahribatların meydana gelmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Bu çalışmaya konu edilen iki düşünürün geliştirdiği yaklaşımlar birbirinden bağımsız gibi gözükse de, nihai amaç noktasında birleşecek şekilde insan haklarının yerine getirilmesi sorununda buluşmaktadır. İki düşünürün de ortak bir diğer noktası, egemenlik ve kozmopolitizm kavramlarını benzer şekillerde esnetmek istemeleridir; egemenliği parçalayıp dikey bir boyuta taşımak ve kozmopolitizmi insan haklarını içererek aşacak evrensel bir kavrama dönüştürmek. Burada iki temel mesele göze çarpmaktadır. İlk mesele insan hakları kavramının güçten düşmüş, şüpheyile yaklaşılan, evrensel bir işlev görmeyen bir nosyon olduğu şeklindeki yaygın inançsızlıkta toplanmaktadır. Uluslararası bir yurttaşlık hukuku kurumsallaşamamıştır, ülkeler ve kurumlar hakların yerine getirilmesi için halen keyfi davranmaktadır. İnsan haklarının bu parçalanmış, yerel, keyfi uygulanma rejimlerine karşılık iki düşünür de, kozmopolitizm gibi daha üst bir ilkedен yararlanmak istemişlerdir. Her iki düşünür de kozmopolitizm kavramını, bir yöneliş, tutum, daha da önemlisi felsefi bir ilkeler dizgesi olarak okumuştur. Kozmopolitizm insan hakları kavramını genişleten, yayan, küreselleştiren bir teleolojiye yaslanacaktır. Bu kavramın işlevselliği iki ismin de odaklandığı egemenlik problemini aşmak için imkanlar tanıyacaktır.

Örneğin Pogge'nin küresel ekonomik sistemin ürettiği yoksulluğu, bir insan hakkı sorunu olarak benimseyip, kurumsal yordamlar eliyle egemenliğin küçülmesini ve yeniden dikey dağılımını hedeflemesiyle aşmaya çalışması, kozmopolit bir ilke sayesinde mümkün olacaktır. Küresel meseleler hakkında bir adalet yaklaşımı sunabilecek ve ahlaki bir varsayımı mümkün kılacak en işlevsel kavram kozmopolitlik gibi gözükmektedir. Yine Held için her ne kadar klasik/Westphaliacı egemenlik yürürlükten kalkmış ve uluslararası liberal egemenlik düzeni görece kazanımlarıyla işliyor olsa da, Pogge'ninkine benzer küresel ekonomik eşitsizlikler ve demokrasi aleyhine bir takım sonuçlar üretmektedir. Bu sorunları aşmanın en iyi yolu ise kozmopolitçi bir hukuk, politika, ekonomi ve kültürü soruşturmadır. Held de Pogge gibi, devletin insan hakları eliyle, çok katmanlı (dikey) evrensel bir düzen içerisinde işleyebileceği meselesini tartışacaktır.

Her iki düşünür de insan haklarının, üzerinde mütabakat olmasına rağmen salt yürütmedeki boşluklar ve keyfilikler eliyle engellendiği şeklindeki hakim görüşün aksine, insan haklarının yerine getirilmesi sorununa dair öncelikli olarak küreseli de içerecek şekilde evrenselci ve hakların yerine getirilmesine ket vurmuyacak şekilde egemenliğin yeniden konfigüre edileceği bir tutuma odaklanmışlardır. Küresel yoksulluğun engellenmesi ve liberal demokrasilerin insan hakları başlığında toplanabilecek hakim sorunlarından, egemenliğin bozucu biçimlerine ve bunu aşmak için de kozmopolit perspektiflerden ilham almaya doğru yol almak; insan hakları tartışmalarında merkezi referans noktası olan hukuki prosedürlerin ve tavsiye niteliğindeki sözleşmelerin sınırlarını zorlamak şeklinde okunmalıdır. Küresel adalet kuramcısı olarak zikredebileceğimiz Pogge de, küresel yönetim kuramcısı olarak ele

alınabilecek Held de; ulusların, uluslararası kurumların ve ulus aşırı şirketlerin ürettiği yoksunlukları, olumsuz etkileri ve kapalılığı aşmak, insan haklarını yerine getirebilmek için daha esaslı bir kozmopolit yaklaşımı deneyeceklerdir. İlerleyen sayfalarda, kozmopolit kavramına kısa bir bakışın ardından iki düşünürün egemenlik ve kozmopolitizm meseleleri bağlamında geliştirdiği yaklaşımları açıklamaya çalışacağız.

Kozmopolit Kavramı

Kozmopolit kavramının tarihsel olarak belirgin ilk kullanımı milattan dört asır önce kinik filozof Diogenes'e dayandırılmaktadır. Diogenes'e nereli olduğu sorulduğunda, şöyle cevaplamıştır: 'Ben bir dünya yurttaşım [*kosmopolites*]'. Kendisini Sinop yurttaşı değil de, dünya yurttaşı olarak tanımlayan Diogenes'in [bu tutumu], Sinop'a ve Sinoplulara karşı özel bir görevi olduğunu kabul etmeyi reddettiği (Kleingeld ve Brown, 2002) şeklinde yorumlanmıştır. Benhabib'e göre; Antik dönem kiniklerinin çeşitli insan kentlerindeki pratiklere yönelik muhalefeti ve bunları hor gören tutumu, söz konusu döneme dayanır. Kiniklerin benimsediği, kozmopolitizmi belirli insan kentine bağlılığı olmayan bir göçebelik biçimi olarak gören bu negatif kozmopolitizm vizyonu, Stoacıların elinde dönüşüm (Benhabib, 2013: 27) geçirecektir. Ayrıca bir hatırlatma olarak Platon ve Aristoteles kategorik olarak kozmopolitizmin karşısında bir yerde yer alıyorlardı. *Polis* merkezli düşüncede, insan en temelde *polis*in yurttaşı olup yine *polis*in çıkarları doğrultusunda çalıştığı için, iyilik ve mutluluk arayışı da *polis*in varlığıyla ilişkiliydi. Stoacılar *polis* ve *kosmos* arasındaki ilişkiyi daha sonraları doğal hukuk kuramlarına uzanacak şekilde örtüştürdüler ve orada ilahi akla (*logos*) bir uyumluluk yoluyla *kosmosu* ilahi yasayla aynı dizgeye yerleştirdiler. İnsan *nomos*'larının –farklı kentlerin hukuklarının- absürd ve birbiriyle bağdaşmaz çoğulluğuna işaret eden Stoacılar, insanlarda ortak olan asli unsurun *nomos* değil onlara akıl bahşeden *logos* olduğunu (Benhabib, 2013: 27) iddia etmişlerdir.

Marcus Aurelius, bütün insan varlıklarının yurttaşları olduğu polis ya da dünya devletinin ortak yasası olarak doğal hukuk düşüncesini geliştirmiş (Cevizci, 2010: 986), logostan hareketle evrensel birliği işaret eden ve insanı dünya yurttaşı kılan bir kozmopolitik kurgulamıştır. Ardından modern içerimleriyle kozmopolitizm düşüncesi, Kant eliyle yeni bir aşamaya taşınmıştır. Bu aşamada kozmopolitik, dünya vatandaşlığı düşüncesiyle kozmopolit haklar anlamına gelecek şekilde ifade edilmiştir. Kant'ın Ebedi Barış (1795) makalesinde barışın nihai üç maddesi şöyle sıralanır; "1- Her devletin sivil anayasası cumhuriyetçi olmalıdır. 2- Devletler hukuku özgür devletlerden kurulu bir federasyona dayanmalıdır. 3- Dünya vatandaşlığı hukuku, evrensel konukluk (misafirlik) koşulları ile sınırlandırılmalıdır" (Kant, 2008: 288-296). Üçüncü maddede Kant'ın kullandığı ifade "Weltbürgerrecht" şeklindedir. Bu ifadenin 'kozmpolit hukuk' içerimiyle kullanıldığından hiçbir yorumcu şüphe duymamaktadır. Nascimento'ya göre; Etik kuramından hareketle Kant, insanlık hakkını savunmuş ve bireysel özerkliğin, eşitliğin ve modern ulus-devletin sınırlarının ötesine uzanan cumhuriyetçiliğin, kozmpolit bir hakın yani daha kesin ifadelerle dünya yurttaşlığı hakkının [Weltbürgerrecht] çekirdeğini meydana getireceğinde ısrar etmiştir (Nascimento, 2016: 116-117). Habermas, Kant'ın kozmpolit düşünce hattına geri dönüşünün en büyük yeniliği olarak hukuk kuramına kazandırdığı üçüncü bir boyutu tespit eder: devlet hukuku ve devletlerarası hukuktan ayrı, bir dünya vatandaşlığı hukuku boyutu eklenmiştir (Habermas, 2004: 69-110). Habermas'ın 'yenilik ve etkileri' olarak işaret ettiği alan, kozmpolit perspektifin kavram ve kurumsal olarak yarattığı, son aşamasını ise Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi (1948) ve sonrası dönemde bulan, bugün de etkilerini sürdüren ve içinde hukuki ve düşünsel biçimleriyle yuvalandığımız uluslararası insan hakları hukukuyla ilişkilidir.

Ayrıca kavramın sosyal teori içinde türsel kullanımlarının güncel bir listesini sunan Mendieta şöyle sıralar; "İmparatorluğa özgü; postmodern; vatansever; farklı; çok-kültürlü; köklü; elit; elit olmayan; sol; tüketimci; yumuşak; azaltılmış; karşılaştırmalı ve gerçekten varolan kozmpolitlikler" (Mendieta, 2016: 130). Bu kadar farklı sıfatları üzerinde toplayabilmesinden de anlaşılacağı üzere kozmpolitlik, esnek ve geniş bir biçimde politik, kültürel, ekonomik vizyonlar için işlevsel bir nosyon olarak potansiyeller taşımaktadır. Yine Mendieta'nın belirttiği gibi Kozmpolitlik, "en basit haliyle, dünyayla ilişkilenen bir yolu", "kişinin daha büyük bir 'biz'e sadık olması" ve daha şematik ve formel olarak da "tikellik ile evrensellik, yerleşik olmak ile yersiz olmak, köklü olmak ile köksüzlük, ev ve evsizlik, durağanlık ile hareketlilik arasında diyalektik bir karşılıklı etkileşimdir" (Mendieta, 2016: 130-131).

Bize göre kozmopolitlik; evrensel, hukuki ve kurumsal taleplerle kendini kuran bir idealdir. Evrenseldir çünkü felsefi temellenişi ahlaki bir evrenselciliğe dayandırılır. Hukukidir çünkü yalnızca insan olmaklık bakımından hakka sahip olduğu kabul edilir ve bu bir dünya hukukuna genişletilmek istenir. Kurumsaldır çünkü Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinden bu yana evrensel haklar dizgesine, küresel haklar düzenine ulaşmayı hedefler. Kozmopolitlik kavramı etrafında bu kısa göz gezdirişin ardından, Thomas Pogge ve David Held'in kozmopolitizm kavramı etrafında geliştirdikleri yaklaşımların betimlenmesine geçebiliriz.

Pogge: Kozmopolit Bakışla İnsan Hakları ve Egemenlik

Siyaset felsefecisi Thomas Pogge, küresel yoksulluk literatürüne büyük yenilik getiren *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları: Kozmopolit Sorumluluklar ve Reformlar* başlıklı çalışmada bir adalet kuramı geliştirmiştir. Pogge'nin çalışmada tanımlanan küresel yapı, küresel yoksulluk ve eşitsizliklere sebep olmaktadır. Bu yapının ürettiği yoksunluklara ve eşitsizliklere karşı küresel ve kurumsal reformlara odaklanmayı önermektedir. Pogge'ye göre; zengin ve iyi silahlanmış olanlar dışında kalan hiçbir devlet ya da devletler grubu, askeri ve terörist saldırılar, yasadışı göçmenler, salgın hastalıklar, uyuşturucu ticareti, çevre kirliliği ve iklim değişikliği, fiyat dalgalanmaları ve bilimsel, teknolojik ve kültürel yenilikler gibi dışsal etkilerden, etkin bir biçimde, kendini izole edememektedir (Pogge, 2006: 318). Pogge'nin projesinin itici gücü, küresel yoksulluğun yaygın ahlaki dünya görüşlerinde radikal değişikliklere veya Batı'da alışılmış yaşam standartlarından büyük fedakârlıklara gerek duyulmaksızın iyileştirilebilir, yani önlenbilir olduğu düşüncesidir (Denli, 2015: 127).

Küresel yapının yarattığı risklerin ve dışsallıkların dayatılmasına karşı Pogge, ulusal egemenlik nosyonunda küçülmeyi öngörecektir bir küresel reform ihtiyacı üzerine odaklanmıştır. Bu küresel kurumsal reformun, kültürlerarası benimsenebilir olması için kozmopolit bir insan hakları kavrayışına dayanarak nasıl tahayyül edileceğine odaklanan Pogge, egemenlik ve kozmopolit düşünce arasında yeni bir ilişki önermektedir.

Pogge tartışmaya tüm kozmopolit yaklaşımlar tarafından paylaşılan üç unsur tespit ederek başlar; bireyselcilik, evrensellik, genellik. *Bireyselcilik* göre “eşit ilgi ve saygı gösterilmesi gereken (temel kaygı nesnesi olan), sözelimi aile, kabile, etnik, kültürel ya da dinsel topluluk, ulus ya da devlet değil, insan ya da bireydir”; *Evrensellik* göre, “ilgi ve saygı, her insan için eşit şekilde varolmalıdır, sözelimi erkekler, aristokratlar, Aryanlar, beyazlar ya da Müslümanlar gibi bazı yan gruplar üstün tutulmamalıdır”; *Genellik* ise “küresel bir etkiye sahiptir. Eşit ilgi ve saygı, herkes tarafından herkese gösterilmelidir, örneğin yalnızca aile bireylerine, kendi vatandaşlarına ya da kendi bölgelerinden olan insanlara değil” (Pogge, 2006: 278).

Pogge tüm kozmopolit yaklaşımlarca kabul edildiğini varsaydığı üç unsuru açıklamak için iki ayırım ileri sürmektedir. İlk ayırım iki kozmopolit yaklaşım şeklinde ifade edilmiş, hukuki ve ahlaki olarak adlandırılmıştır. İkinci ayırım ise ahlak alanı içinde olduğu belirtilerek, kurumsal ve etkileşimsel anlayışlar olarak ifade edilmiştir.

İlk ayırımın ilk adımı olan hukuki açıdan kozmopolit yaklaşımlar Pogge'ye göre “tüm insanların eşit yasal hak ve ödevlere sahip olduğu, evrensel bir cumhuriyetin yurttaşları olduğu bir küresel düzen öngören, somut bir siyasal ideali temel alır”; “Ahlaki açıdan kozmopolit yaklaşımlar ise, her insanın, bir diğeriyle, belli ahlaki ilişkiler içinde olduğunu savunur. Bir başkasının, temel ahlaki kaygı nesnesi olma statüsüne saygı duymamız gerekir ve bu gereklilik, davranışlarımız üzerine ve özellikle de, kurumsal yapılar inşa etme çabalarımız üzerine sınırlar koyar” (Pogge, 2006: 278).

İkinci ayırımı ise Pogge ahlaki kısıtların doğasıyla ilgili iki anlayış ileri sürer; kurumsal anlayış “belli temel toplumsal adalet ilkeleri önerir. Bu ilkeler, kurumsal yapılara atfedilir ve bu yüzden de, ikinci sıradaki ilkelerdir, yani insanlar arasındaki etkileşimleri düzenleyen esas kural ve uygulamaları değerlendirmede temel alınan standartlardır”; etkileşimsel anlayış ise “belli temel etik ilkeler önerir. Bu ilkeler, tıpkı kurumların temel ilkeleri gibi, ilk-sıradaki ilkelerdir, çünkü direk olarak insanların ve grupların davranışlarına atfedilir” (Pogge, 2006: 280).

İnsan haklarının yerine getirilmesi hususunu Pogge, etkileşimsel kozmopolit anlayışta bireysel ve kolektif unsurlara yüklerken, kurumsal kozmopolit anlayışta da kurumlara yüklemektedir. Buradan hareketle insan sorumluluğu kurumsal yaklaşımlarda daha dolaylı olarak görülmüştür. Kurumsal ve

etkileşimsel modelin birbiriyle uyumlu olduğu, etkileşimsel modelin kurumsal modele kısmen tamamlayıcı/destekleyici katkı sunması ihtimalini de tespit eden Pogge, ana odağını kurumsal kozmopolit görüşe çevirmeyi tercih etmiştir. İki yaklaşım üzerinde bir tartışma yürüterek odağını netleştirecektir.

Kurumsal ve etkileşimsel bu iki anlayışın insan hakları konusunda kabullerini Pogge şu şekilde formüle etmektedir; “Etkileşimsel yaklaşıma göre insan hakları, davranışları sınırlandırırken; kurumsal yaklaşıma göre bu haklar, öncelikle ortak uygulamaları sınırlandırır” (Pogge, 2006: 281). İnsanların yalnızca toplumsal kurumlarla harekete geçebileceklerini düşünen Pogge, kurumsal yaklaşımın şartlara göre uygulanabileceğini kabul eder. Kurumların olmadığı yerde haklar da görünmez olacaktır ya da olmayacaktır. Fakat tümüyle kurumsal insan hakları anlayışı kabul edilirse de, (açık bir kapı olarak) düzensiz doğal durum şartlarında bir takım ahlaki kısıtları düzenleyecek ahlaki kabullere ihtiyaç duyulacaktır. Yine kurumsal yaklaşımın kozmopolitliği de şartlara bağlıdır, çünkü insan haklarının küresel ahlaki gücü, yalnızca küresel bir kurumsal düzen yoluyla etkin hale gelir (Pogge, 2006: 281).

Pogge örnek bir tartışma olarak köleleştirmeme hakkını (Özmen, 2016: 72) ele alır. Etkileşimsel bir yaklaşıma göre, bu hak, bir başkasını köleleştirmemesi gereken insanları sınırlandırırken; kurumsal bir yaklaşıma göre, hukuki ve ekonomik kurumları sınırlandırır (Pogge, 2006: 282). Kurumsal organların köle sahibi olmaktan men etmesi ya da herhangi zorunluluk kılmaması, Pogge için ne köle ne de köle sahipleri için ahlaki bir rol ortaya çıkarır. Etkileşimsel yaklaşımda ise köleleştirmeme için negatif bir ödev ortaya çıkmaktadır. Bu negatif ödev köleleştirmeye karşı durmayı teşvik etmesi dışında, üçüncü (kurumsal, bireysel) taraflar köleleştirmeye/kölelere sorumluluk taşımazlar. Köleliği meşru görmüş bir kurumsal bütünü onaylayan herkes, kölesi olmasa bile negatif ödevi ihlal etmiş, köleleştirmeyi onaylamış kabul edilir. Ayrıca Pogge’ye göre; adaletsiz kurumların zorla dayatılması sürecine katılmamak şeklindeki negatif ödevimiz, bu kurumların kurbanlarını koruma ve bu kurumları, insan haklarının yerine getirilmesini garantileyecek şekilde reforme etme yükümlülüklerini doğurur (Pogge, 2006: 284). Pogge kurumsal düzenin işleyişinin olası sapma noktalarına değinerek, felsefi düzeyde kurumsal düzenlerin yoksunlukları pekiştirdiği, mecbur kıldığı ya da izin verdiği ölçüde sorumlu tutulacakları bir anlayışı benimsemiştir. Örneğin farklı kombinasyonlarda asayiş sorunlarına karşı alınacak güvenlik önlemlerinin, mutlak bir sonucu hedeflemesini değil, makul ölçüde ve görelilik olarak gerçekleştirilmesini temel kriter almaktadır.

Thomas Pogge devlet egemenliği meselesine eğildiği bölümde öncelikli olarak bir hükmetin insanlar üzerinde egemen olmasının ne anlama geldiğini tespit eder. Pogge’ye göre; eğer bir hükümet organı (ya da görevlisi), insanlar üzerinde denetlenemez bir şekilde, davranışları sınırlandıran kuralları getiriyor, bu kurallara uyulup uyulmadığını denetliyor, çeşitli cezalar yoluyla kurallara uymaya mecbur ediyorsa ve diğer kuruluşlar ya da kişiler karşısında insanlar adına hareket ediyorsa *egemendir* (Pogge, 2006: 291); devletin insanlar üzerinde mutlak egemenliğe sahip olması için de, insanlar ve devlet üzerinde devlet tarafından denetlenemez ve hükümsüz kılınamaz herhangi bir yetkiye sahip başka kuruluş bulunmuyorsa, insanlar üzerinde mutlak egemenliğe sahip herhangi bir devlet bir *mutlak egemendir* (Pogge, 2006: 291).

Pogge en başta; bireyin ve tüm insanların temel ihtiyaçları ve çıkarlarına odaklanan kozmopolit bir ahlak anlayışına göre, egemenliğin tek düzeyde yoğunlaşması düşüncesini savunulabilir (Pogge, 2006: 292) bulmadığını belirtmektedir. Fakat savunduğu şey bir dünya devleti düşüncesi de değildir. Kendisi bunu şöyle tanımlamaktadır: büyük ölçüde dikey boyutlara yayılmış bir hükümet otoritesi –ya da egemenlik-düşüncesi. Pogge bu dikey boyutlu otoritenin hem merkezîyetçilik hem de adem-i merkezîyetçilik içerdiğini ve baskın devlet kavrayışından uzaklaştığının altını çizmektedir. Pogge’nin bu egemenlik tasavvuru; herhangi bir siyasal birimin öne çıkmadığı, devletin geleneksel egemenlik performansı sergilemediği ve farklı siyasal birimlerle insanların aidiyet kurarak kendilerini yönetmelerini içerir. İnsanların sergileyeceği sadakat ve bağlılık, mahallelerinden başlayarak kasaba, ilçe, il, devlet ve dünyaya yayılarak genişlemelidir. Herhangi bir siyasal birime bağlılıktan ziyade, bu unsurların hepsine bağlılık, dikey dağılım.

Dikey boyutlara yayılmış bir hükümet otoritesine yönelik iki tür itiraz kaydeden Pogge, itirazların ilkinin egemenliğin hiçbir şekilde bölünemeyeceğine ilişkin savda, ikincisinin ise egemenliğin özünü oluşturan bir takım hükümet işlevlerinin dikey olarak dağılamacağı düşüncesinde netleştiğini belirtir. Egemenliğin

hiçbir şekilde bölünemeyeceğine ilişkin itiraz, Pogge'de "bir hukuki durumun mutlak bir egemeni gerekli kıldığı düşüncesine [varsayımına]" yönelir fakat "bir hukuki durum, tanımı gereği, herhangi bir anlaşmazlığı tek başına çözen, onaylanmış bir karar mekanizmasını içerir. Bu mekanizma bir aracı birimi gerektirir, çünkü yazılı ya da yazılı olmayan bir kanun (örneğin bir anayasa ya da kutsal kitap) kendi yorumu hakkındaki ihtilafları çözemez", bundan hareketle de "bu aracı birim... dikey olarak sınırlandırıldığı ya da dağıtıldığı sürece, hukuki bir durum yaratılamaz, çünkü kesin sınır ya da dağıtım hakkındaki ihtilafları yetkiler dahilinde çözenin onaylanmış bir yolu yoktur" (Pogge, 2006: 293) Pogge (Hobbes ve Kant'a atfederek) mutlak bir dünya hakimini gerektiren bu anlayışın son iki yüzyılın tarihsel pratiğiyle geçersiz kılındığını belirtmekte; aşkın ve sınırlandırılmayan bir aracı birim olmadan da, hukukun yönettiği ortak bir yaşam kurulabileceğini ifade etmektedir. İkinci olarak tespit edilen bazı hükümet işlevlerinin dikey olarak bölünemeyeceğine ilişkin itiraza karşı Pogge, bölünemez hükümet işlevine bir örnek bulmanın zorluğundan bahseder. Pogge'ye göre; iktisadi politika, dış politika, yargı denetimi ya da doğal kaynakların, güvenlik güçlerinin, eğitim ve sağlık sistemlerinin, çevre kirliliğinin vb. işlevlerin farklı düzeyler tarafından yürütülmesi mümkün ve mevcuttur. Federal rejimler ve konfederasyonlar bunun örneğidir. Ve ek olarak Pogge şu soruyu sormaktadır; varsayılan bölünmezliğin kaynağı kavramsal bir düşünce mi, ampirik ihtiyaçlar mı, yoksa ahlaki gereksinimler midir? Ve bunlar nelerdir? (Pogge, 2006: 295).

Dikey bir egemenlik dağılımı için destekleyici dört neden ileri sürülür, bunlar; a) barış ve güvenlik, b) baskının azaltılması, c) küresel ekonomik adalet, d) ekoloji/demokrasi şeklindedir.

- a) Mevcut dünya düzeninde uyuşmazlıkların güç kullanımı ve askeri rekabet yoluyla gerçekleştiği görüşünü benimseyen Pogge; "kitle imha silahlarının azaltılması ve zaman içinde ortadan kaldırılması, otorite ve gücün, baskın devlet egemenliği düşüncesini ihlal edecek biçimde, küresel ölçekte merkezileşmesini" gerekli görür ve "böylesi bir merkezileşmeyi... küresel düzen bağlamında sağlanabilir" (Pogge, 2006: 298) kabul eder.
- b) Günümüzde (ulusal) egemenler halklarına karşı güç kullanma konusunda özgür olduğu için; işkence, sansür, baskı, yasak ve demokratik olmayan yollarla uygulamalar ortaya koyabilmektedirler. Pogge, egemenliğin aşağıdan yukarıya ve yukarıdan aşağıya birbirini denetleyecek, suistimallerini ortaya çıkararak şekilde dikey dağılımının hak ihlallerini engelleyeceğini düşünmektedir.
- c) Küresel ekonomik sorunlar ekonomik düzene ilişkin bir reformu gerekli kılmakta ve Pogge bu duruma karşılık öncelikli olarak doğal kaynakların kullanımı hakkında bir küresel vergi önermektedir. Pogge'ye göre; bu tür bir vergi, yoksulların, çıkarılan doğal kaynakların değerinden kendi paylarına düşeni almalarını garantileyecek ve ayrıca, doğal kaynakların korunmasını teşvik edecektir (Pogge, 2006: 299). Küresel ekonomik bir reform a ve b maddelerinde zikredilen destekleyici unsurları da destekleyen bir etkidir. Pogge, kendi önerdiği farklı katmanlardan meydana gelen egemenlik dağılımı kavrayışının, hem katmanlar arası olası sorunlara karşı denetim hem de baskıcı hale gelen ara egemenlik katmanlarına karşı yardım ve koruma sağlayabilecek, gerektiğinde de bu sapma noktalarına karşı mücadele edebilecek imkanları sağladığını düşünmektedir.
- d) Pogge temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşamaya ilişkin, üzerinde karar kılınmış bir insan hakkı olmamasına rağmen insanların kirlenmiş bir çevrede yaşamayı özgürlük olarak değerlendirebilecek olmalarına baştan karşı çıkar. Çünkü doğal çevrenin tahribatı herkesi etkilemektedir ve devlet merkezli modelde, devletlerin ekonomik ve askeri güçleri nispetinde pazarlık ettikleri bir mesele halini almıştır. Ekolojik bu kaygı, yerelden başlayarak küresele doğru Pogge için çok katmanlı egemenlik modelini destekleyen bir örnek halini almış ve tam da genel anlamıyla demokrasi kavramıyla özdeşleşebilir hale gelmiştir. İnsanların yerelde ve katmanlaşarak küresele doğru bütün etkilendikleri süreçlerde, karar alma mekanizmalarına doğrudan ya da temsilcileri yoluyla katılmaları bir insan hakkı olarak anlaşılabilmesi için, önerilen çok katmanlı kurumsal düzen de akılcı bir yol/seçenek olarak önümüze çıkmaktadır. Yereli ilgilendiren konularda tamamen özerlik sağlanması ve tedricen küresele doğru katmanlaşarak ilerleyen kurumsal bir egemenlik bölüşümü, eşit siyasal katılıma yönelik insan hakkı anlayışı çerçevesinde Pogge için üç çeşit kaygının dikkate alınmasıyla sağlanır; adem-i merkezizetçi, merkezizetçi ve her iki yönün dengede olduğu noktaları destekleyenler (Pogge, 2006: 302-303).

Held: Egemenlik ve Kozmopolitizm

Siyaset Bilimci David Held egemenlik kavramının iki ayrı boyutta geliştiğini tespit ederek, klasik ve liberal egemenlik şeklinde iki farklı hat tespit etmiştir. En genel biçimleriyle; klasik egemenlik Westphalia rejimi olarak da bilinen ve belli bir kişi ya da grubun bireyler ve nesnelere üzerinde mutlak hakimiyetini tanımlayan egemenlik biçimidir. Liberal egemenlik ise nihai ve mutlak bir otoriteye dayanmayan devletlerin kendi meselelerinde görece bağımsız kabul edildikleri ve kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip oldukları bir egemenlik biçimini tanımlamak için kullanılmaktadır.

Held on altıncı yüzyılın sonlarında başlayarak, Avrupa’da devletlerin oluşumunda ve on dokuzuncu yüzyılda sömürgeleştirme hareketlerine kadar etkileri genişleyerek süren klasik egemenlik biçiminin dört önemli sonucu üzerine dikkat çekmektedir. Held’e göre bunların ilki “uluslararası hukukun devletler-arası bir hukuk olarak belirginleşmesidir”, ikincisi “uluslararası hukukun, ulusal siyasi yapının nasıl örgütlendiğiyle ilgilenmemesidir”, üçüncü sonuç “ulusal ve uluslararası meseleleri düzenleyen ilkeler arasında ciddi bir ayrımın oluşması ile ilgilidir. Gerek ilkece gerek uygulamada, bu iki alanda hüküm süren siyasi ve etik kurallar birbirinden ayrıydı”, dördüncü sonuç ise “mevcut bölgesel sınırlara karşı mücadele eden tüm grupların ve devlet-dışı aktörlerin güç kaybetmesi oldu ki, bu durum paradoksal sonuçlar doğurdu. Sömürgeci güçler ve hegemonik çıkarlar tarafından geleneksel yaşam alanları ve topraklarından mahrum kalan bu grupların, anavatanlarını koruma altına alma adına, zor kullanma ve silahlı mücadeleye başvurmadan başka seçenekleri kalmıyordu” (Held, 2008b: 197-198) şeklinde ifade edilmiştir. Fakat on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Avrupa imparatorluklarının gerilemeleri ve bozguna uğramaları, yirminci yüzyılda demokratik düşüncenin tüm dünyaya yayılması ve son yüz yıl boyunca yeni ulus-ötesi ve çok-uluslu örgütlenme ve faaliyet yapılarının oluşması, siyasi ve hukuki manzarayı değiştirmiştir (Held, 2008b: 198).

Uluslararası liberal egemenliğin belirginleşmesi ve kurumsallaşması tarihsel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında denk gelse de, Held kökenlerinin daha eskiye gideceğini belirtmektedir. Liberal egemenliğin temel parametreleri, kamusal iktidarın yeniden tanımlanarak uluslararası bir dizgeye yerleştirilmesi ve siyasi otoritenin içeriğinin devlet/hükümet ya da bir temsilcinin ortadan kaldıramayacağı temel standartlar şeklinde sürdürülmesi olarak kavranmıştır. Böylelikle Held’e göre; egemenliğin gerçek temelleri olan kendi kaderini belirleme ilkesi, demokrasi ve insan hakları, etkin gücün karşısında çıkmaktadır (Held, 2008b: 198).

Held bu dönüşümün arkasında bir takım yasal aşamalar tespit etmektedir. Bunlar dört başlık altında zikredilmiştir: savaş ve silahlanma yasaları; savaş suçları ve bireyin rolü; insan hakları, demokrasi ve azınlık grupları; çevre hukuku. Bu aşamaların ilki, savaşla ilgili en eskisi 1856 tarihli Paris Bildirisi’ne kadar uzanan ve farklı tarafların katılımıyla hayata geçirilen konvansiyonlarda kendini gösterir. Silah kullanımına dair antlaşmalar nükleer ve biyolojik silah kullanımlarının denetlenmesine/kısıtlanmasına kadar çeşitlenmiş, uluslararası hukuk eliyle de belli bir aşama kat edilmiştir. İkinci aşama savaş suçları ve soykırım gibi durumlarda uluslararası hukukun tanınmasının ve ilk kez Nürnberg Uluslararası Mahkemesi tarafından verilen kararlarda temel insani değerleri koruma lehine çıkan kararların, gücün her tür formunda kötüye kullanılması ve insan hakları ihlallerinin engellenmesinde engelleyici rol oynayacağı düşünülmüştür. Üçüncü aşamada ise ‘insan hakları rejimleri’ olarak anladırılan bütün süreçler göz önüne alınmıştır. Bu rejimin temelinde 1948 tarihli *Evrensel İnsan Hakları Bildirisi* ile 1966 tarihli *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeler* yer almaktadır. Daha sonra bu haklar rejiminin yayınlık kazanması için yapılan konvansiyonlar, kurulan uluslararası ceza mahkemeleri ve uluslararası kuruluşlar büyük katkılar ortaya koymuştur. Held’e göre “insan hakları anlaşmalarında, meşru bir devletin belli çekirdek demokratik değerlere sahip çıkması gerektiği yönünde bir anlayışı yerleştirmeye yönelik gözle görülür bir eğilim vardır” (Held, 2008b: 203). İnsan hakları hukukundaki gelişmeler, devleti zayıflatmadan, ulusal ve küresel ölçekte dönüştürücü etkiler üretmiş ve devleti çok katmanlı evrensel bir düzenin içine dahil etmiştir. Dördüncü aşamada ise Held, kaynakların kullanımıyla ilgili ortaya atılan ve sonradan saygın bir yer edinen ‘ortak miras’ kavramının işlevselliğinin altını çizerek, çevresel tehlikelere karşı imzalanan sözleşmeleri ve düzenlenen konferansları gündemleriyle değerlendirmiş fakat uluslararası çevre hukukunun, oluşturduğu çeşitli teamüllere rağmen devlet ve küresel otoriteler arasında dengeli bir ilişki kuramadığını tespit etmiştir.

Held'e göre; devletler çeşitli, iç içe geçmiş siyasi ve yasal alanları benimsediler: Bu, çok katmanlı bir siyasi sistemin ortaya çıkışı olarak (Held, 2008b: 208) görülmeye müsaittir. Kavramın geçirdiği dönüşüm süreçlerinde en önemli değişiklik; egemenliğin sınırsız/mutlak güç kategorisi yerine insan hakları ve demokrasi lügatına kayması olarak görülmüştür. Hatta Held, egemenliğin, kamusal iktidarın, tek bir devlete dayalı, bölünemez, sınırlanamaz, özel ve kalıcı bir biçimi olduğu yolundaki her türlü varsayımın geçerliliğini kaybettiğini (Held, 2008b, 209) ilan etmiştir. Bütün bu gelişmeler ışığında liberal egemenliğin bünyesinde de bir takım zorluklar yatmaktadır. Bu zorlukların ilki, hukuki ve siyasi gelişmelerin etkilerinin değerlendirilmesi sürecinde, 'aynı şekilde tecrübe edilmeme' durumlarının göz önünde bulundurulması meselesine dayanır. İkincisi, uluslararası liberal egemenlikle beraber küstah tutumlara ilişkin tehlikelerdir. Held bu tehlikeye yönelik olarak liberal demokrat bir ülke olan Amerika'nın, yakıt tercihi ve sanayileşme tarzının küresel etkilerini hesaplamamasını, göz ardı etmesini ve yine George W. Bush'un Kyoto anlaşmasını imzalamamasını örnek verir. Üçüncü zorluk olarak Held'e göre demokrasi, siyasal topluluğun bölgesel olarak sabitlenmiş ve sınırlanmış anlayışı içerisinde kalırken; çağdaş bölgesel ve küresel güçler, ülke toprakları, egemenlik, siyasal alan ve demokratik siyasi topluluk arasındaki her türlü bağlantıyı koparmaktadır (Held, 2008b: 210). Dördüncü zorluk, bir çok küresel meselede hükümetler-arası örgütlerin yetersiz kalmalarıdır. Buna ek olarak küresel kurumların gündemleri, karar verme biçimleri alenilikten uzaktır ve Birleşmiş Milletlere vb. kurumlara duyulan güven yitirilmiştir. Beşinci zorluk, küresel ekonomide yer alan kaynak ve güç eşitsizlikleridir. Bölgesel ve küresel ekonomik oluşumların dışında kalan ülkeler dünyanın büyük büyük çoğunluğunu kapsamaktadır.

David Held'in klasik ve liberal egemenlik kavrayışı ve bu egemenlik biçimlerine dair dönüşümler, sonuçlar ve muhtemel zorlukları betimleyişi genel hatlarıyla serimlenmiştir. Held'in kozmopolitizm¹ meselesine gelişi de tasnif ettiği egemenlik biçimlerine dair endişelerinden kaynaklanmıştır. Held'e göre; kozmopolitizm, klasik ve liberal egemenliğin sorunlarını ve sınırlarını aşmak konusunda en iyi olasılıkları sunan törel ve politik bir görüş açısı olarak (Held, 2008a: 609) alınabilmektedir. Kozmopolitizm; hiçbir kurumun aşamayacağı standartlar, insanların eşit ölçüde dikkate alınmalarını gerektiren davranışlar ve insan hakları yasalarının, uluslararası sözleşmelerin odağında yer alan değerlerdir. Kozmopolitizm bir idea olmanın ötesinde, ulus-ötesi karar alma, kısıtlama ve düzenleme mekanizmaları üreten bir mantık düzenidir ve egemenliği dönüştüren prosedürlerin ve kurumların içine gömülüdür.

Held, klasik ve liberal egemenliğin sorunlarını aşma girişiminde, en önemlileri olduğunu belirttiği yedi başlık altında kozmopolit ilkeleri sıralar, bunlar; 1- eşit değer ve saygınlık; 2- etkin temsiliyet; 3- kişisel sorumluluk ve hesap verme; 4- razı olmak; 5- etkileşimli müzakere ve oy verme işlemi yoluyla ve ortaklaşa karar alma; 6- kapsayıcılık ve yardımcı olma; 7- ciddi zarardan kaçınma ve acil gereksinimlerin karşılanması (Held, 2008a: 610) şeklindedir ve çağdaş içerimleriyle kozmopolitizmin ne anlama geldiğini açıklamak için kullanılacaklardır.

İlk ilke ahlaki bir evrenselcilik önermekte, insanların hangi bağlamlara gömülü olurlarsa olsunlar eşit değere sahip olduklarının altını çizmektedir. İkinci ilke temsiliyeti "başka türlü davranmak yeteneği, sadece kabul etmek değil, insan topluluğunu diğerlerinin seçimleri bağlamında biçimlendirmek yeteneği olarak" (Held, 2008a: 611) belirtmekte; dahası olanaklarla görevleri ve taleplerde bulunmayla bu taleplerin peşine düşmeyi içermektedir. Üçüncü ilke olan sorumluluk ise ilk iki ilkeye dayanarak daha anlaşılır olacaktır. Bu ilke "insanların değişik kültürel, sosyal ve ekonomik projeleri seçebileceklerinin ve bu farklılıkların tanınması ve kabul edilmesi gereğinin kaçınılmaz olduğu anlamına gelmesi olarak anlaşılabilir" (Held, 2008a: 611). Dördüncü ilke olan razı olmak; bünyesinde ortak uzlaşmayı, ortak sorunların idaresinde rıza göstermeyi ya da göstermemeyi ve karar mercilerinin varlığı konusunda hemfikir ve hoşnut olmayı içermektedir. Beşinci ilkeyle dördüncü ilke arasında da bir birliklilik bulunmaktadır. Müzakerecilik rıza üretme sürecini genişletir ve önemini vurgular. Müzakere süreçlerine katılmayan ve bu yolla kararları etkisiz hale gelen bireylerin, zarar görecekleri düşünülmüştür. Altıncı ilke ise "her insanın kendi yaşamını biçimlendiren sosyal koşulları etkileyebilmesini en üst düzeye çıkarmak için, karar oluşturmayı merkezîyetçilikten olanaklı olduğunca uzaklaştırma gereği olarak alınmalıdır" (Held, 2008a: 614). Yedinci ilkede ise zarar vermekten kaçınma

¹ Metnin genelinde kavramı kozmopolitizm şeklinde kullanmamıza rağmen ilgili bölümde, Held'in makalelerinin Türkçe çevirilerinde tercih edilen Kozmopolitizm şeklindeki tercihe uyulmuştur.

ve acil ihtiyaçların giderilmesinden kast edilen, yaşamsal ihtiyaçlara öncelik tanınması anlamındadır. Orta düzeyde gereksinim olarak sıralanan içme suyu, besleyici gıda, uygun konut edinme, sağlık bakımı, yeterli eğitim ve ekonomik güvence gibi unsurlar karşılanmadığında insanların sosyopolitik süreçlere katılmaları engellenmiş ve kamusal yaşama müdahil olma potansiyelleri geriletmiş olacaktır.

Held bu yedi kozmopolit ilkeyi üç gruba ayırır. Held'e göre ilk grup (1-3) kurucu ilkeler olarak adlandırılır, "kozmpolitçi ahlaki evrenin temel özgül özelliklerini betimler", ikinci grup (4-6) meşrulaştırılan ilkeler olarak adlandırılır, "bireysel olarak başlatılan faaliyeti ya da kişisel olarak belirlenmiş faaliyetleri daha yaygın, ortaklaşa uzlaşmış ya da ortak olarak onaylanmış eylem yapılarına ya da düzenleyici rejimlere dönüştürmenin temelini oluşturur", son grup (7) ve yedinci ilke ise "gereksinime öncelik tanıyan bir yapı kurmaya başlar; yaşamsal olanı yaşamsal olmayan gereksinimden ayırmak yönünde, kamu kararları için belli bir kalkış noktası ve yönlendirici bir program yaratır" (Held, 2008a: 616). Held, tespit ettiği bu yedi ilkenin belirlediği politik ve etik alanları nihai olarak kozmpolitçiliği tanımlamak için benimser.

Kozmpolitizm kapsamı evrensel olan ilkeleri onaylarken, buna ek olarak, yerleşik tartışmalarda bunların tam anlamının daima ayrıntılı açıklanmasını kabul eder; diğer bir deyişle, törel ve politik ilişkilerde, yedi ilkenin gerçek anlamda nasıl yorumlanacağını ve özel bağlarla ve diğer pratik-politik sorunlara verilen ağırlığı etkileyecek olan kaçınılmaz bir yorumsamacı karmaşıklık söz konusudur. Düzenleyici ilkelerin ve yorumlayıcı faaliyetin bu karışımını 'kurulmuş çoğulculuk' ya da 'katmanlı' kozmpolit konum olarak (Held, 2008a: 616) adlandırılmıştır.

Kozmpolit ilkeler bağlamında kozmpolit bir hukuk ve kozmpolit bir egemenlik geliştirilebilir mi? Held'in burada bakış açısı klasik ve liberal egemenlik rejimlerinin öncelikli olarak sorunlarla malul olduğu yönündedir. Klasik egemenlik sınırlı alanda mutlak güç kurma, her şeyi belirleyen aşırı bir güç düzeni/rejimi inşa etmesiyle; uluslararası liberal egemenliğin ise jeopolitik ve jeoekonomilerinin acımasız etkinlik gücüyle (ama uluslararası insan hakları standartlarına odaklı olması bir istisna ve kazanım olarak) çapraşık sonuçlar doğurmaktadırlar. Bunların karşısında kozmpolitçi egemenlik denenmek istenir. Held'e göre kozmpolitçi egemenlik; kozmpolitçi hukuk tarafından biçimlendirilen ve sınırlanan, birbiriyle ağ oluşturan kamu otoritesi alanlarını kapsar. Kozmpolitçi egemenlik, sadece devletler tarafından yönetilen değişmez sınırlar ve toprak parçaları düşüncesinden sıyrılmış olan ve bunun yerine kapsayıcı kozmpolitçi bir meşru yapının biçimlendirdiği ve oluşturduğu politik düzenleyici ilişkiler ve faaliyet yapılarından oluştuğu düşünülen egemenliktir (Held, 2008a: 618). Son olarak Held kozmpolit bir yönetimin netleşmesi için katkı sağlayıcı dört kurumsal koşul sıralar; yasal kozmpolitizm, politik kozmpolitizm, ekonomik kozmpolitizm ve kültürel kozmpolitizm.

Yasal kozmpolitizmin kurumsal koşulları üç başlıkta betimlenmektedir; a) kozmpolit demokratik hukukun savunulması; politik, sosyal ve ekonomik gücü kapsayan yeni bir haklar ve yükümlülüklerle 'dolu' sözleşme, b) suç hukuku, ticari hukuk ve medeni hukuk unsurlarını kapsayan, bağlantılı bir küresel yasal sistem, c) Uluslararası Adalet Divanı'nı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni yetkili kılmak; yeni bir uluslararası insan hakları mahkemesinin yaratılması ve bölgesel insan hakları kurumlarının daha ileri düzeyde geliştirilmesi (Held, 2008a: 619).

Politik kozmpolitçiliğin kurumsal koşulları dört başlık altında toplanmıştır; a) çok-katmanlı yönetim, nüfuz eden otorite, b) Yerelden küresele demokratik açılım ağı, c) artan politik bölgeselleşme, d) Kozmpolitçi hukukun savunulmasında zorlayıcı gücün son çare olarak kullanımı için, etkili ve sorumlu bir uluslararası askeri gücün kurulması (Held, 2008a: 620).

Ekonomik kozmpolitçiliğin kurumsal koşulları üç başlıkta ifade edilmiştir; a) piyasa işleyişlerini ve önde gelen ekonomik güç yapılarını yeniden yapılandırmak, b) küresel vergilendirme mekanizmaları, c) kaynakların, temsili korumak ve artırmak için, ekonomik açıdan tehlikeye en açık olanlara aktarımı (Held, 2008a: 622).

Son olarak kültürel kozmpolitçiliğin kurumsal koşulları üç başlık altında verilmiştir; a) sosyal, ekonomik ve çevresel olanları da dahil, değişik alanlardaki politik toplulukların artan ilintililiğinin kabul edilmesi, b) yerel, ulusal, bölgesel ve küresel anlamda ortak çözümleri gerektiren iç içe 'ortak yazgılar' anlayışının gelişmesi, c) 'başkalarının bakış açısından yargılamayı' öğrenirken, farklılığın, çeşitliliğin ve melezliğin kutsanması ve gelenekleri uzlaştırmak (Held, 2008a: 623).

SONUÇ

Çalışmada en genel anlamıyla Pogge ve Held'in kozmopolitizm kavramına yaslanarak, insan hakları problemlerine çözüm üretmek, küresel sorunların çözümüne dair teklifte bulunmak için egemenlik kavramıyla/sorunuyla farklı biçimlerde yüzleşmeye girdiklerini gördük. İki teorisyenin de egemenlik bağlamlarında ortaya çıkan sorunları kozmopolit değerleri işleyerek tartıştıkları görülmektedir. Pogge küresel sisteme karşı egemenlikte küçülmeyi öngören bir kurumsal reform önermektedir. Bu reform kültürlerarası benimsenebilir bir kozmopolitlik biçiminde ve kozmopolit bir insan hakkı kavrayışına dayanarak gerçekleşebilir. Pogge bireyi değil kurumları, davranışları değil ortak uygulamaları sınırlandıran kurumsal kozmopolit anlayışa dayanarak reform imkanlarını sorgulamıştır. Kozmopolit ahlak anlayışının egemenliğin mutlak (Westphaliacı) kullanım biçimini dışladığını kabul ederek, farklı siyasal birimlere bölünmüş/paylaşılmış (ilçe, il, ülke, dünya vb...), dikey dağılımlı bir egemenlik kurgusuyla insan haklarının yerine getirilmesi için reformlar önermiştir. Held ise klasik Westphaliacı egemenlik karşısında konumlandığı liberal egemenliğin; kendi kaderini belirleme, demokrasi ve insan haklarının etkin güç karşısında yer alması şeklinde özsel farklılıklarını/kazanımlarını kabul eder. Ayrıca ona göre egemenliğin Westphaliacı versiyonu geçerliliğini tamamen yitirmiştir. İnsan hakları hukuku, devleti çok-katmanlı evrensel bir düzene taşımıştır fakat (uluslararası liberal egemenlikte bile) sorunlar hala devam etmektedir, klasik ve liberal egemenliğin mevcut sorunlarını aşmak için en iyi imkanı kozmopolitanlık düşüncesi sağlamaktadır. Held ayrıca liste halinde sunduğu kozmopolit ilkelerin belirleyeceği politik ve etik alanla, kozmopolitçiliği tanımlamıştır.

Held ve Pogge'nin kozmopolitliğe dair sürdürdükleri tartışmaların temelinde insan hakları kategorisinde kapsanan sorunlar yer almaktadır. Egemenliğin (özellikle devlet, ekonomi, siyaset boyutuyla) yeni bir konfigürasyonuna, kozmopolit amaçları hedefleyen devlet-ötesi küresel kurumların oluşturulması ve güçlendirilmesine, en temelde de insan haklarının gerçekleştirilmesini hedefleyen kozmopolit kavrayışların yerleşmesine yönelik reform taleplerinin her iki düşünür için de merkezi olduğu görülmüştür. İki düşünürün tartışma sahası, günümüz insan hakları sorunlarına ve oradan da daha yapısal/küresel sorunlara çözümler üretecek, en önemlisi de çözüme önsel tartışma ve müzakere imkanlarını yaratacak potansiyeller taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- BENHABİB, Ş.** (2013). *Buhran Çağında Haysiyet: Zor Zamanlarda İnsan Hakları*. B. Yıldırım (çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- CEVİZCİ, A.** (2010). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları
- DENLİ, Ö.** (2015). *Bir İnsan Hakları Meselesi Olarak Küresel Yoksulluk*. Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1 (2), 113-130. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/acusb/issue/24115/255994>
- HABERMAS, J.** (2004). 'Öteki' Olmak, 'Öteki'yle Yaşamak. Aka, İ. (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- HAMMARBERG, T.** (2012). *Avrupa'da İnsan Hakları*. A. Ekmekci (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- HELD, D.** (2008a). Kozmopolitizm: Küreselleşmeyi Evcilleştirmek. Held, D ve McGrew Anthony (Hzl.). Sarıtaş, E. (çev.). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008, 609-627
- HELD, D.** (2008b). Uluslararası Hukukun Değişen Yapısı: Egemenlik Dönüştü Mü?. Held, D ve McGrew Anthony (Hzl.). Boyraz, C. (çev.). *Küresel Dönüşümler: Büyük Küreselleşme Tartışması* içinde. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2008, 196-214
- KANT, I.** (2008). *Sürekli Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme (Toplu Eserleri)*. N. Bozkurt (çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- KLEINGELD, Pauline and BROWN, Eric** (2002), "Cosmopolitanism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/cosmopolitanism/>.
- MENDİETA, E.** (2016). İmparatorluk Kozmopolitliğinden Diyalojik Kozmopolitiğe. M. Lutz-Bachmann ve A. Nascimento (drl.). A. E. Pilgir (çev.). *İnsan Hakları, İnsan Haysiyeti ve Kozmopolit İdealler* içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016, 129-156
- NASCIMENTO, A.** (2016). İnsan Hakları ve Kozmopolitik Paradigmaları: Haklardan İnsanlığa. M. Lutz-Bachmann ve A. Nascimento (drl.). A. E. Pilgir (çev.). *İnsan Hakları, İnsan Haysiyeti ve Kozmopolit İdealler* içinde. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2016, 99-128
- ÖZMEN, R.** (hızl.). (2016). *İnsan Hakları Mevzuatı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- POGGE, T.** (2006). *Küresel Yoksulluk ve İnsan Hakları: Kozmopolit Sorumluluklar ve Reformlar*. G. Kömürçü (çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

INTERNATIONAL JOURNAL OF POLITICAL STUDIES

ULUSLARARASI
POLİTİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

December 2017, Vol:3, Issue:3
e-ISSN: 2149-8539

Aralık 2017, Cilt:3, Sayı 3
p-ISSN: 2528-9969

journal homepage: www.politikarastirmalar.org

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ

**MİLLİYETÇİLİK: MODERNİTEYE GİDEN BEŞ YOL
(İNGİLTERE, FRANSA, ALMANYA, RUSYA, AMERİKA)
LIAH GREENFELD**

Onur TÜRKÖLMEZ

Araş.Gör., Sakarya Üniversitesi, SBF, SBKY, onurturkolmez@sakarya.edu.tr

Kitap Tanıtımı – Milliyetçilik, Moderniteye Giden Beş Yol (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Amerika), Liah Greenfeld, çev. Abdullah Yılmaz, Alfa Yayınları, 2017.

Milliyetçilik postmodern düşüncelerin etkisini gösterdiği günümüzde entelektüel çevrelerde tartışılabilir hale gelmiş bir olgudur. Ancak ulus devlet ötesi siyasal oluşumların halen meydana çıkmamış olması eskiye meydan okunan ancak yeninin de henüz ortaya çıkamadığı bir duruma işaret etmektedir. Bu nedenle milliyetçilik ve ulus devletin belli bir raf ömrü olan fenomenler olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır. Milliyetçiliği modernizmle ilişkilendiren yaklaşımlar açısından bakıldığında ise modernizmin “henüz tamamlanmamış bir proje” olduğu tartışması gündeme gelir. Liah Greenfeld’in 1992 yılında Harvard University Press’de yayınlanan öncül çalışması “Nationalism: Five Roads to Modernity” bu tartışmalara ufuk açıcı bir yaklaşım getirmiştir.

Beş ülkede (İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri) milli bilincin gelişim aşamalarını inceleyen bu kapsamlı çalışma ancak 2017 yılında Alfa yayınları tarafından başarılı bir çeviriyle Türkçe’ye kazandırılabilirdi. Bu bağlamda Türkçe’deki uluslararası milliyetçilik literatürünün zenginleşmesi ve Türkçe okuyan okuyucu ve araştırmacılarla buluşturulması adına bu eserin çevrilmesinin önemli bir aşamayı temsil ettiği söylenebilir.

Greenfeld’in eseri milliyetçilik meselesine bugüne kadar geliştirilen yaklaşımların tersinden bakmayı öneriyor. Özellikle modernist yaklaşım, milliyetçiliği modernizmle ilişkilendiren ve kapitalist moderniteyle tanışan toplumların milli devletlere evrildiğini iddia eden bir görüşün savunucusudur. Bu görüş ise modernitenin toplumların ihtiyaçlarına artık cevap vermediğini iddia eden postmodernler tarafından tenkit edilmektedir. Ve eğer modernite artık sona ermiş ise onun ürünlerinden biri olan milliyetçiliğin de sönümlenmesi gerekir. Greenfeld modernistlerin bu görüşünü tersine çevirerek milliyetçiliği modernizmin ürünü değil, kurucu ögesi olarak ele almaktadır. Ona göre bugün modern bir dünyada var olmamızı sağlayan şey, zihinlerimizin, bilinçlerimizin “milli” olmasıdır. Yani modern olduğumuz için milliyetçi değil, milliyetçi (ya da milli) zihinlere sahip olduğumuz için modernizdir.

Bu yöntemsel tercihin iki temel sonucu vardır. Birincisi artık milliyetçiliği tartışmak için modernizme, kapitalizme ya da başka değişkenlere bağlı konuşma ihtiyacı kalmamıştır. Toplumları kendi toplumsal düzenleri ve biriciklikleri üzerinden algılamaya devam edebiliriz. İkincisi milliyetçiliği etnik ya da kültürel bir mesele olarak algılamaktan çok toplumsal düzenin belli bir parçası olarak yorumlayarak toplumların tarihsel kırılma anlarını, bir tarihin sonu iddiası ortaya atmadan dönüşümcü bir perspektiften ele alabiliriz.

Yazar, yukarıda değinilen iki sonucun da bir tür özcülük yaratabileceğinin farkında olduğundan bunu aşmak için öncelikle sosyal bilim yöntemi açısından kısa bir hülasa yaparak kendi yöntemini ortaya koymuştur. Sosyal bilimlerde yapı ve aktör arasında toplumsal eylemin hangisinin öncülüğünde gerçekleştiğine dair mevcut olan kadim tartışmayı özetleyen Greenfeld, çalışmasının özgünlüğünü

ortaya çıkarmak amacıyla bu ikisi arasındaki ilişkinin çift yönlü işleyen mantığına işaret eder. Buna göre; yapılar, aktörler tarafından aktörlerin değerler ve inançları tarafından üretilir. Ancak bu inanç ve değerler de yine üretildikleri andaki yapıların kısıtları etrafında belirlenmiştir. Yani yapılar ve aktörler eşit oranda üst belirlenebilirler. Birbirlerine üstünlükleri göreceli ve kısa ömürlüdür.

Bu yaklaşım milliyetçiliğe uygulandığında yazarın incelediği örnek ülkelerin tarihlerinde nasıl bir yöntem izleyeceği de ortaya çıkar. Milliyetçiliğin altında yatan fikirler, aktörlerin duruma bağlı kısıtlarına, özelemlerine, güdülenmelerine ve bunların yarattığı çıkarılara uygun olarak şekillenmiştir. Bu durum bugün belki reddedilen milliyetçilik öncesi fikirlerin yeni milli bilinçle mecedilmesini dahi gerektirebilir. Bir milletin hareket tarzı, hakim geleneklerinden doğan eğilimler tarafından belirlenir. Ancak toplumsal eylem öngörülemeyiz olduğundan yalnız geleneklere göre bir tahminde bulunmak zordur. O anki yapısal kısıtlar geleneklerden sapma gösterecek bir eylemliliği gerektirebilir. Toplum bu eylemlilik halini kolayca eski geleneklerden derlenmiş simgeler ve yeni milli bilince dair söylemlerle haklılaştırabilir.

Greenfeld'in "geleneklerden doğan eğilim" kavramı ve yapı-aktör ikiliğine geliştirdiği çift yönlü yaklaşım Pierre Bourdieu'nün habitus ve alan kavramlarını akla getirmektedir. Greenfeld tıpkı Bourdieu gibi aktörlerin yapısal kısıtlar doğrultusunda çıkarlarını ve yönelimlerini güncellediklerini (faillerin alandaki durumu), ancak geleneksel bir eğilimi daima içlerinde taşıdıklarını (faillerin nesiller ötesinden gelen tarihsel kodu olarak habitus) söylemektedir. Bourdieu'den temel farkı ise Bourdieu'nün alan analizindeki yapısalcı ağırlığının aksine daha Weberyen bir çizgiden giderek aktörü ve aktörün psikolojik koşullarını öncelemiş olmasıdır.

Eserde milliyetçilik, bireyin kimliğini egemenliğin sahibi olarak görülen bir halk kitlesine aktarması yönünden eski kimlik ve bilinç biçimlerinden ayrılan etkili bir aidiyet biçimi olarak tanımlanmıştır. Yazar bir toplumda milliyetçiliğin ortaya çıkması için, yapısal (toplumdaki hakim grupların ve grup kategorilerinin değişimi), kültürel (yapısal değişime bağlı olarak ortaya çıkacak bir kimlik krizi ve bu krizin çözümü) ve psikolojik (düşman algısı ve düşman görülen yerli alt kimliklere karşı yeni bir değer sisteminin dayatılması) aşamaların gerçekleşmesi gerektiğini iddia etmiştir.

Millet kavramının Ortaçağ öncesinde bir şehre gelen yabancı grupları tanımlamak üzere kullanıldığı bilgisiyle giriş yapılmıştır. Ayrıca yazar her ülke incelemesinde o ülkenin dilinde millet kelimesinin geçirdiği dönüşüm başta olmak üzere ülkenin resmi dilinin ve kelime dağarcığının dönüşümü üzerine odaklanmıştır. Yazara göre monarşilerin egemenliği döneminde millet ve devlet kavramları krallarla eş anlamlı ve eş güçte kullanılır hale gelmiştir. Özellikle iktidarını merkezileştirmeye çalışan krallar, yerel ve dini otoritelerden iktidarı kendi tekeline çekme mücadelesinde kendilerini devletle eş tutmaya başlamışlardır. Bunu yaparken mücadelelerini kitleselleştirmek ve tahkim etmek için milleti de devletle eşitlemeye başlamışlardır. Özellikle İngiltere ve Fransa örneklerinde millet, Tanrı'nın özel seçkin bir kulu olarak o halka mensup olmak anlamında kullanılır hale gelmiştir. Yazara göre millet bu aşamada yeryüzünde yaşayan ayrıcalıklı bir (İngiliz ya da Fransız) topluluğun adı haline almıştır.

Monarkların devlet-krallık-millet eşliğini siyasi gerekçeler altında kurması milleti, giderek devlete egemen olmak isteyen ve devletin kaderini belirlemede kraldan da önce gelmek hakkına sahip bir kitleye dönüştürmüştür. Bu dönüşümün yapısal koşullarını ise yazar, yeni yükselmekte olan orta sınıfların soya bağlı seçkinciliğe meydan okumasıyla ortaya koyar. Fransa'da iyi eğitilmiş memurlar ve İngiltere ve Almanya'da ticaretle uğraşan kesimler; aristokratlar, derebeyler ve dinsel otoriteler etrafında şekillenen geleneksel toplumsal düzeni altüst etmiştir. Bu altüst oluşların meşru siyasal zemini ise bir aileye mensup olmak yerine (yukarıdaki tanımda da verildiği gibi) egemenliğe hakkı olan bir halk kitlesine mensubiyetten gelen milliyetçi bilinç aracılığıyla sağlanmıştır. Yazara göre örnek olarak incelediği toplumların milli bilinçleri yükseldikçe modern siyasal kurumların gelişim hızı da o ölçüde artmıştır.

Greenfeld milliyetçilik öncesi toplumsal düzenin dinsel ve kasta dayalı sistemler olarak ikiye ayırır. Dinsel olana odaklandığı bölümlerde Hristiyan reformasyonunun Hristiyanlığı millileştirdiğini savunmaktadır. İncil'in yerel dillere çevrilmesiyle taşradaki dindar kitlelerin kutsal kitabı okumak için okuma yazma öğrendiğini, bunun bir kitle seferberliğine dönüşmesinin de köylü kitlelerin modernleşme sürecine entegre olmasını kolaylaştırdığını ortaya koymuştur. Öte yandan reform vasıtasıyla din, toplumun ana kimlik bileşeni olmaktan çıkarak talileşmiş, dil ve kültür üzerinden yeni bir kimlik inşa edilmesi mümkün olmuştur.

Batı toplumlarında milliyetçiliğin ortaya çıkış koşullarını inceleyen bu çalışma, özellikle yöntemsel açıdan mevcut milliyetçilik çalışmalarından ayrılmakta ve özgün bir yerde durmaktadır. Milliyetçiliği bağımlı değişkenlere bağlı bir nesne olmaktan çıkararak bağımsız bir fenomen olarak incelemesinin yanında, ele aldığı ülkelerin tarihlerini detaylı bir şekilde ele almasıyla da önemi yüksek bir eserdir. Böyle bir eserin geç de olsa Türkçe'ye kazandırılmış olması da literatürümüzde yeni tartışmaların doğmasına imkan vermesi açısından sevindirici ve umut vericidir.